

Sisekaitseakadeemia

Sisejulgeoleku instituut

Indrek Paadik

**EESTI ELANIKE TEADLIKKUS NING
VALMISOLEK SISETURVALISUSE VALDKONDA
PUUDUTAVATE PIKAAJALISTE KRIISIDEGA
TOIMETULEKUKS**

Magistritöö

Juhendaja:

Raul Savimaa, PhD

Tallinn 2024

ANNOTATSIOON

Sisejulgeolekuinstituut	Juuni 2024
Töö pealkiri eesti keeles: Eesti elanike teadlikkus ning valmisolek siseturvalisuse valdkonda puudutavate pikaajaliste kriisidega toimetulekuks	
Töö pealkiri võõrkeeles: Awareness and readiness of Estonian residents to cope with long-term crises related to internal security	
<p>Magistritöö on koostatud eesti keeles ja koosneb 119 leheküljest. Töö koostamisel on kasutatud 138 allikat.</p> <p>Uurimisprobleem on: „millised on Eesti inimeste teadlikkuse ja valmisoleku tase siseturvalisuse valdkonna pikaajaliste kriisidega toimetulekuks?“</p> <p>Magistritöö eesmärk oli selgitada välja Eesti elanike kriisialaste teadmiste ja kriisideks valmisoleku hetkeseis ning arenguvõimalused pikaajaliste kriisidega toimetulekuks siseturvalisuse valdkonnas.</p> <p>Uuringu raames viidi läbi kvantitatiivne uurimus, mille käigus koguti andmeid ankeetküsitluse abil. Valimisse kaasati Eesti elanikud vanuses 18-70+. Uuringu tulemused näitasid, et kuigi suur osa elanikkonnast on teadlik kriiside olemasolust ja võimalikest toimetulekustrateegiatest, on siiski märkimisväärne osa inimesi, kelle valmisolek kriisidega toimetulekuks on kas puudulik või nad ei ole piisavalt informeeritud.</p> <p>Lähtuvalt töö tulemustest tehti järgmised ettepanekud: tõhustada teavitustööd ja haridusprogramme, tugevdada kogukondlikku koostööd ja kerksust, et tõsta elanikkonna võimekust toime tulla mitmesuguste kriisiolukordadega, arendada välja ja rakendada plaane ja süsteeme, mis tagavad kriitilise infrastruktuuri ja elutähtsate teenuste toimepidevuse pikaajaliste kriiside ajal, koolitada ja kaasata kogukonna liikmeid kriisikommunikatsiooni vabatahtlikeks.</p>	
Võtmesõnad: Kriis, pikaajaline kriis, siseturvalisus, teadlikkus, valmisolek	
Võõrkeelsed võtmesõnad: Crisis, long-term crisis, internal security, awareness, readiness	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia digiriivul	
Töö autor: Indrek Paadik	
Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Olen nõus oma lõputöö avaldamisega elektroonilises keskkonnas.	
Allkiri: (allkirjastatud digitaalselt)	Kommentaar (soovi korral)
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Raul Savimaa	Allkiri: (allkirjastatud digitaalselt)
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor/instituudi juhataja: Erkki Koort	Allkiri: (allkirjastatud digitaalselt)

SISUKORD

ANNOTATSIOON	2
MÕISTETE JA LÜHENDITE LOETELU	4
SISSEJUHATUS	7
1. SISETURVALISUSE VALDKONNA PIKAAJALISED KRIISID JA NENDEGA TOIMETULEK.....	15
1.1 Pikaajalise kriisi olemus ja põhjused	16
1.2 Kriisihaldus ja kriisikommunikatsioon	25
1.3. Elanikkonna teadlikkus siseturvalisuse kriisidest	30
1.4. Elanike valmisolek kriisidega toimetulekuks ja selle tõstmine.....	33
1.4.1 Siseturvalisuse pikaajalisteks kriisideks valmisolek üksikisiku vaates.....	34
1.4.2. Kerksus	37
2. EESTI ELANIKE TEADLIKKUS NING VALMISOLEK PIKAAJALISTE SISETURVALISUSE VALDKONDA PUUDUTAVATE KRIISIDEGA TOIMETULEKUKS	40
2.1. Uuringu meetodika ja valim	40
2.2 Uuringu tulemused.....	46
2.3. Järeldused ja ettepanekud	61
KOKKUVÕTE.....	80
SUMMARY	83
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	85
Lisa 1. Ankeetküsimustik.....	101
Lisa 2. Vastanute pikaajaliste kriiside teadlikkuse ja valmisoleku indeks.....	115
Lisa 3. Kriisisündmuste seos magistritöö fookusega	117

MÕISTETE JA LÜHENDITE LOETELU

Hädaolukord on sündmus või sündmuste ahel või elutähtsa teenuse katkestus, mis ohustab paljude inimeste elu või tervist, põhjustab suure varalise kahju, suure keskkonnakahju või tõsiseid ja ulatuslikke häireid elutähtsa teenuse toimepidevuses ning mille lahendamiseks on vajalik mitme asutuse või nende kaasatud isikute kiire kooskõlastatud tegevus, rakendada tavapärasest erinevat juhtimiskorraldust ning kaasata tavapärasest oluliselt rohkem isikuid ja vahendeid (Hädaolukorra seadus, 2017).

Kriis on olukord, mis ohustab inimese heaolu, organisatsiooni või ühiskonda ja nõuab kiiret sekkumist (käesolev töö lk 15).

Kriis siseturvalisuse vaates on ükskõik, mis lühi- või pikaajaline sündmus, mis puudutab inimeste majanduslikku, sotsiaalset või füüsilist (või kõiki neid koos) turvatunnet ning millega peab tegelema riigi pädev asutus (näiteks politsei) (käesolev töö lk 16).

Pikaajaline kriis on kriis, mis tõenäoliselt kestab või mille tagajärjed kestavad kauem kui pool aastat ja mille lõpptulemused ei ole osalejatele piisava usaldusväärusega prognoositavad või suure tõenäosusega tähendavad senise olukorra olulist muutust.

Siseturvalisus on seotud inimeste turvatundega ja see hõlmab nii füüsilist kui ka sotsiaalset ja majanduslikku turvalisust (Marnot, 2022, lk 5-6).

Siseturvalisuse pikaajaline kriis on pikaajaline kriis, mis puudutab inimeste majanduslikku, sotsiaalset või füüsilist (või kõiki neid koos) turvatunnet ning millel võib seetõttu olla mõju siseturvalisusele ja mille teisest tagajärgedega peab seetõttu tegelema siseturvalisuse asutus.

Kriisi teised tagajärjed, ka nn. kaskaadiefekt, on tagajärjed mis tulenevad kriisi tagajärgedest põhjustatud protsessidest erinevates valdkondades.

Korduvad raskete tagajärgedega tormid on orkaanid, taifuunid, ja tugevad äikesetormid. Nende esinemine ja kordumine erinevate ajaperioodide tagant on tavapärane.

Pikaajalised üleujutused tiheasustuslal on üleujutused piirkondades, kus ohtu satub paljude inimeste elu või tervis. Sel juhul võib tekkida lisaks ka joogivee reostus.

Erakordselt külmad ja korduvate külmaperioodidega talved on perioodid, kui õhutemperatuur on madalam kui -30 °C pikema aja jooksul, mille tagajärjel satub ohtu elutähtis teenus ning võib tekkida kahju inimeste elule või tervisele.

Erakordselt kuumad ja korduvate kuumaperioodidega suved on kõrgema õhutemperatuuriga kui $+30\text{ °C}$ pikemaajalisem periood, mille tagajärjel satub ohtu inimeste elu või tervis või mis tekitab kahju elutähtsate teenusele. (Terviseamet, 2016, lk 5)

Küberrünnakud, mis häirivad elutähtsate teenuste toimimist pikema aja jooksul on sellised ulatuslikud rünnakud riigi infosüsteemidele, mis halvavad elutähtsaid valdkondi või teenuseid nagu energeetika, sideteenused ja veevarustus ning ohustatud on kõik elanikkonna grupid pikema aja jooksul.

CBRNE õnnetus (inglisekeeles Chemical, Biological, Radiological, Nuclear and Explosives threats) on rahvusvaheliselt levinud lühend tähistamaks keemiliste, bioloogiliste, radioaktiivsete ja tuumamaterjalide kuritahtlikust väärkasutamisest põhjustatud ohte. (Siseministeerium, 2024, lk 76; UNDRR, p. 29).

Õnnetus või leke lähedal asuvas tööstusettevõttes on juhtum, mis leiab aset inimese kodu lähedal ning milles osaleb tööstusettevõtte, mis käitleb ohtlike aineid. (Päästeamet, 2017, lk 2-4).

Majanduskriis on majanduslangus või oluline majanduslik häire, mis mõjutab riigi stabiilsust ja ohustab avalikku korda ning elanikkonna füüsilist turvalisust.

Püsiv terrorioht on olemasolev ja pidev oht terroriaktidest või terrorismiga seotud tegevustest, mis võivad hõlmata nii kodumaist kui ka rahvusvahelist terrorismi.

Pandeemia on epideemia, mis esineb ulatuslikult, mis ületab rahvusvahelisi piire ja mõjutab tavaliselt inimesi kogu maailmas (Porta, 2008, p. 179).

Elanike teadlikkus viitab elanikkonna teadmiste ja arusaamade tasemele, mis puudutab potentsiaalseid ohte, ennetavaid meetmeid ja reageerimiskavasid, mis on seotud siseturvalisuse ohuteguritega nagu loodusõnnetused, terrorism, pandeemiad ja muud siseturvalisuse pikaajalised kriisid. See hõlmab teadlikkust, kuidas individuaalselt käituda ohuolukordades, millised ressursid ja toetus on saadaval.

Elanikkonna valmisolek tähendab üksikisikute võimet efektiivselt reageerida ja toime tulla siseturvalisuse pikaajaliste kriisidega. See hõlmab teadmisi, oskusi, ressursse ja süsteeme, mis on vajalikud kriiside ennetamiseks, nendeks ettevalmistumiseks ja nendest taastumiseks.

SISSEJUHATUS

Käesolevas ajastus on maailm tunnistajaks mitmetele keerulistele ja omavahel põimunud kriisidele, alates loodusõnnetustest kuni sotsiaal-majanduslike väljakutseteni. Need kriisid, mis tihti peale esinevad samaaegselt ja kattuvalt, mõjutavad inimeste elusid, riikide stabiilsust ning ülemaailmset turvalisust (Georgieva, 2022, kõne sissejuhatus). Viimase kahekümne aasta jooksul on maailma raputanud majandussurutis (Truup, 2010, lk 52), rändekriis (Hampshire, 2015, pp. 8-11), energiakriis (Coyle & Simmons, 2014, pp. 28-34), pandeemia (Gebu, *et al.*, 2021, p. 140), kliimamured (WHO, 2022), sõjapõgenikud (OECD, 2022) ja Ukraina sõda ning sealtn nähtavad ohud taristule, toimepidevusele jne. Riigikantselei (2023) on kaardistanud nii riigikaitsealisi, riigi julgeoleku ja avaliku korra vastu suunatud ohtusid kui ka tsiviilkriise, sealhulgas epideemiaid, loodusõnnetusi ja tehnoloogilisi õnnetusi põhjustada võivaid sündmusi. Välja on toodud järgmised ohud ja riskid: sõjaline oht, vaenulike eriteenistuste tegevus, küberrünnakud, äärmusluse levik, korruptsioon, rahapesu, ränderünne, organiseeritud kuritegevus, äkkrünnak, ülejutus, maastiku põleng, epideemia, loomataud, elektrikatkestus, sidekatkestus, tuuma-, kiirgus- ja kemikaaliõnnetus, transpordiõnnetus, plahvatus, varing ja hoonetulekahju.

„Riigi pikaajalise arengustrateegia „Eesti 2035“ heakskiitmine“ (Riigikogu, 2021) dokumendis on välja toodud, et rahvusvaheliste uuringute kohaselt on konfliktide arv ja ulatus maailmas pöördunud tõusule, seega järgnevatel kümnenditel võib riikidevaheliste konfliktide ja varisõdade tekke risk suurenda eeskätt suurvõimude huvide põrkumise, jätkuva terrorismiohu ning poliitilise ja majandusliku ebastabiilsuse tõttu. Dokument toob veel välja, et lisaks tavapärastele ohtudele on kasvanud ka sellised hübriidohud nagu vaenulik mõjutegevus, demokraatlikesse protsessidesse sekkumine ja küberründed.

Riigikogu märkis Riigi pikaajalise arengustrateegia ”Eesti 2035” heakskiitmisel, et kriisideks valmistumine ja teadlikkuse tõstmine on viimastel aastatel jõudnud sinnamaani, et riik mitte ainult ei soovita oma elanikkonnal valmistuda halvimaks, vaid teeb juba ka aktiivset teavitustööd selles vallas. Kriisiks valmistumine on

pikk protsess, mida ei saa eeldada inimeselt päevapealt. Kõikideks kriisideks ei saagi valmis olla, aga saab suurendada kerksust ja jätkusuutlikkust. Kriisideks valmistumise all mõeldakse tegevusi enne kriisi toimumist. Valmistumise eesmärk on kriisi kiire lahendamise võime tagamine läbi regulatsioonide ja juhendmaterjalide koostamise, protseduuride ja ressursside planeerimise, valmisoleku hindamise, koolituste ja õppuste korraldamise, elanikkonnakaitse korralduse, hoiatussüsteemide kasutuselevõtmise ja tehnilise võimekuse arendamise (Siseministeerium, 2021, lk 8).

Lisaks on elanike teadmiste ja valmisoleku tähtsust rõhutatud ka riigi pikaajalises arengustrateegias "Eesti 2035" (Riigikogu, 2021), kus on kirjas, et riigiasutuste, kohaliku omavalitsuse üksuste ja elutähtsate teenuste osutajate teadlikkust võimalikest ohtudest on oluline suurendada ja parandada nende valmisolekut kriisideks. Strateegia tõi välja, et Eestis on piirkondi, kus turvalisust tagavate teenuste kättesaadavus on tõhus ainult tihedas koostöös kogukonnaga ning kavalaid lahendusi kasutades, sest Eesti rahvastik paikneb ebaühtlaselt. Siseministeeriumi koostatud riski- ja kriisikommunikatsiooni platvormi lõpparuanne (Siseministeerium, 2021, lk 4) viitab teadlikkuse uuringutele, mis näitavad, et vaatamata sellele, et teadlikkus kriisikäitumise osas on kasvavas trendis ning enamus elanikkonnast oskab isegi nimetada ka eri tegevusi, kuidas nendeks olukordadeks ettevalmistuda, siis kahjuks neid teadmisi reaalses elus siiski ei rakendata. Aruande järgi võib üks põhjus, miks see nii on, olla see, et Eestis on suhteliselt turvaline elukeskkond. Näiteks suuremaid looduskatastroofe või muid õnnetusi juhtub harva. Seepärast ei pea Eesti inimesed nende esinemist üldse eriti tõenäoliseks ja nendeks ettevalmistumist vajalikuks.

Riigikaitse arengukava 2022–2031 (Riigikantselei, 2021, lk 6) seab üheks oma eesmärgiks suurendada riigi kerksust ja parandada ühiskonna toimimist erinevates kriisides. Dokument rõhutab näiteks, et inforuumi olukorra teadlikkus aitab suurendada ühiskonna vastupanuvõimet ja väldib reaalsuse hägustamist. Valitsuse toimepidevuse tagamise raames kantakse hoolt selle eest, et riigi üleselt oleksid olemas võimaliku kriisi lahendamiseks sobiv plaan ning kriitilised ressursid oluliste ülesannete täitmiseks, ja seda olenemata võimaliku kriisi raskusastmest või olemusest. Selle saavutamiseks on üheks arengutegevuseks

olukorrateadlikkuse tõstmine (Riigikantselei, 2021. lk 18). Ulatusliku evakuaatsiooni läbiviimise võime on üks seitsmest NATO baasnõudest, kuid siin vajab elanikkonna teadlikkus ja valmisolek märkimisväärset parandamist (Riigikantselei, 2021, lk 21). Dokument toob veel välja, et inimeste teadlikkus vastase mõjutustegevustest aitab suurendada vastupanuvõimet sellele (Riigikantselei, 2021, lk 23).

Riigikantselei (2024) koduleht toob välja, et kriisikindluse tagamine ühiskonnas on läbiv, pidev ja sihipärane tegevus, mis peab peegelduma muuhulgas ka organisatsioonide, kogukondade ja üksikindiviidide valmisolekus kriisiks.

Magistritöö fookuses on siseturvalisust puudutavad kriisid. „Siseturvalisuse arengukava 2020-2030“ (Siseministeerium, 2020, lk 6) ütleb, et turvalisus tähendab stabiilset elukeskkonda, milles inimene tunneb ennast kaitstult, aitab ise selle kujundamisele kaasa ja kus on tagatud tema heaolu, ohutus ja kindlustatus. Sisejulgeolek tähendab seisundit, mille eesmärk on tagada riigi ja selle põhialuste säilimine (Marnot, 2022, lk 6-7). Dokument „Eesti turvalisuspoliitika põhisuundade aastani 2015 heakskiitmine“ (Riigiteataja, 2015) ütleb, et turvalisuspoliitika põhisuundades määratletud ühtsete põhimõtete elluviimise ja eesmärkide saavutamise üle valvab Siseministeerium. Siseministeerium (2021b) omakorda määrab oma turvalisuspoliitika põhimõtted nii, et need hõlmavad ohutu elukeskkonna ja turvalise riigi tagamist avaliku korra ja selle mõtestatud kaitsmise kaudu ning turvalisuspoliitika tugineb viiele peamisele põhimõttele, mida Siseministeerium järgib avaliku korra kaitsmisel ja turvalisuse loomisel. Nendeks on: igäühe vastutus, kaasamine, koostöö, ennetus ja pikaajaline planeerimine. Kaitseministeeriumis kasutatavate terminite kohaselt kuuluvad turvalisuspoliitika alla kõik tegevused, mille eest vastutavad Politsei- ja Piirivalveamet (PPA), Päästeamet (PäA) ja KAPO (Kaitseministeerium, 2017). Lähtuvalt eelnevast pean mina käesoleva töö kontekstis siseturvalisuse kriisideks muuhulgas näiteks pandeemiat, CBRNE õnnetusi, küberrünnakuid ja sõjalisi konflikte. Lähemalt on kriisisündmuste seost magistritöö fookuse ja pikaajaliste kriisidega kirjeldatud käesoleva töö lisas 3.

Kriisireguleerimispoliitika ülevaade (Siseministeerium, 2021, lk 13) toob välja, et 2018. aasta esimesel poolaastal kinnitatud hädaolukorra riskianalüüsid tuvastasid ligikaudu 450 võimelünka, millest 51 olid kriitilised. Mitmed võimelüngad kattusid erinevate asutuste riskianalüüsides. Paljud võimelüngad sisaldasid korralduslike küsimusi, mille likvideerimine vajas plaanide uuendamist või mõne kokkuleppe sõlmimist ja mis oli lahendatav igapäevaseid ressursse kasutades. Umbes pooled võimelünkadest eeldasid täiendavaid eelarvelisi vahendeid või varu loomist.

Magistritöö uurimisteema on oluline sest viimase kahekümne aasta jooksul on Eesti, nagu ka ülejäänud maailm, kogunud mitmeid keerukaid ja omavahel seotud kriise, mis on esitanud tõsiseid siseturvalisuse ohte ja mõjutanud ühiskonna stabiilsust ning inimeste elusid. Eesti riigi tegevus kriisideks valmistumisel, teadlikkuse tõstmisel ja ühiskonna kerksuse suurendamisel rõhutab elanikkonna, kohalike omavalitsuste ja elutähtsate teenuste osutajate teadmiste ning valmisoleku tähtsust. Arvestades kriiside mõju laiaulatuslikkust ja potentsiaalset ohtu siseturvalisusele, on Eesti elanike individuaalse teadlikkuse ja valmisoleku uurimine kriisideks toimetulekuks kriitilise tähtsusega, et tugevdada ühiskonna, kui terviku vastupanuvõimet selleks, et tagada turvalisem tulevik.

Elanikkonna teadlikkuse kohta on Eestis tehtud mitmeid uuringuid. Riski- ja kriisikommunikatsiooni uuringu kokkuvõte (Siseministeerium, 2021, lk 10-11) tõi välja, et elanikkonna teadlikkus ja valmisolek erinevateks hädaolukordadeks on elanikkonna seas üldjuhul pigem madal ning mõneti erinev ning kõige raskem on infoga ligi pääseda selle elanikkonnani, kes kasutab info ammutamiseks ainult ühte infokanalit. Ka muukeelsete seas on oht infosulukuks kui näiteks muukeelne riigipoolne info ei jõua piisavalt kiiresti nendeni. 2019 aasta Päästeameti tellitud Kantar Emori uuring (Päästeamet, 2019) leidis, et Eesti elanikkonna teadlikkus hädaolukordadest, nende korral toimuvast ning kriisiolukorras käitumisest on endiselt madal. Mõnevõrra paremini ollakse kursis kriisiks vajalike varudega, kuid varustatuse tase on halb. Kõige värskem uuring (Päästeamet, 2023) samal teemal kinnitab kahjuks, et Eesti elanikkonna valmisolek kriisideks on sama kehv nagu neli aastat tagasi.

Eestis on kriisideks valmisolekut uuritud peamiselt läbi kohalike omavalitsuste võimekuse kriisidega toime tulla. Näiteks Sildnik (2020, lk 84) leidis, et haldusreformijärgselt tekkinud omavalitsuste valmisolek kriisiolukorras iseseisvalt hakkama saamiseks on pigem nõrk ning valmisolek on kas kaardistamata või puudulik isegi koos teenusepakkujate abiga. Õiger (2020, lk 78) leidis, et eri kriiside mõjudest täieliku ülevaate saamiseks, mis puudutab elanikkonna teadlikkust ja valmisolekut, tuleb uuringuid hädaolukorra järgsel ajal jätkata. Ta lisas, et jätku-uuringud on vajalikud selleks, et tuvastada, kui kiiresti võib elanikkonna teadlikkus taas langema hakata. Elame kriiside ajastul ning elanike turvalisuse tagamisel on tähtis esmalt teada, mis on eestlaste praeguste teadmiste ja valmisoleku tase.

Varasemalt on kriisidega seonduvat uurinud näiteks Aradau (2010), Borodzicz (2005), Grosse (2019) ja Friday jt (2018). Magistritöö fookusega seonduvalt on uurinud näiteks Brezina ja Titko (2019, lk 5), kes leidsid, et hädaolukorrale reageerimise tulemuslikkus on võrdeline põhjaliku ja läbimõeldud ennetusega, sealhulgas kohaliku omavalitsuse ja elanikkonna ettevalmistusega kriisisündmuse tagajärgedega toimetulemiseks.

Ekspertide hinnangul on pikaajalisi kriise vaja uurida, sest tehnoloogiliste ja demograafiliste muutuste, rahvusvahelistumise ning laiemalt ühiskonna ootuste ja riigi otsuste võimalik koosmõju, mõjutab siseturvalisuse valdkonna arengut järgmisel kümnendil. Kasvavad ühiskonna ootused siseturvalisuse valdkonna teenustele nagu ka ülesannete töömahukusele ja keerukusele. Sealhulgas kasvavad ühiskonna ootused kriisiolukordadeks valmisoleku tagamisele ning mitmesuguste ohtude ennetamisele. Kuna riik ei saa avalike teenuste pakkumisest loobuda või neid kiiresti ümberstruktureerida, on selge, et tulevikus suureneb surve ka siseturvalisuse valdkonnale. Seega kujuneb tulevikus keskseks küsimuseks, kuidas tuleb valdkond toime kasvavate ootustega olukorras, kus ülesanded on aina keerukamad ning nende lahendamisele kulub rohkem aega, samas aga tööjõud on piiratud. (Kaalep jt, 2020, lk 17)

Magistritöö fookuses on pikaajalised kriisid. **Teaduskirjandus ei ole mulle teadaolevalt eraldi väljatoonud**, millised kriisid on siseturvalisuse valdkonna

vaates pikaajalised kriisid, kuid lähtudes kõigest eeltoodust ja loogikast defineerin mina oma töös kõigepealt pikaajalisi kriise. Need on, kriisid, mis tõenäoliselt kestavad või mille tagajärjed kestavad kauem kui pool aastat ja mille lõpptulemused ei ole osalejatele piisava usaldusväärsusega prognoositavad või suure tõenäosusega tähendavad senise olukorra olulist muutust. Seda pikaajaliste kriiside definitsiooni aluseks võttes defineerin ma oma töös **siseturvalisuse valdkonna pikaajalisteks kriisideks need pikaajalised kriisid, mis puudutavad inimeste majanduslikku, sotsiaalset või füüsilist (või kõiki neid koos) turvatunnet ning millel võib seetõttu olla mõju siseturvalisusele ja mille teiseste tagajärgedega peab seetõttu tegelema siseturvalisuse asutus.** Siseturvalisuse pikaajalisteks kriisideks võib pidada sõda, pandeemiat, majanduskriisi või neid sündmusi, mille tagajärjed on pikaajalised (näiteks õnnetus lähedalasuvas ettevõttes ja CBRNE õnnetus, olenevalt konkreetsest sündmusest).

Magistritöö on aktuaalne, sest vaatamata teema olulisusele, ei ole piisavalt uuritud, kuidas Eesti elanikkond tajub oma valmisolekut ja teadlikkust siseturvalisuse valdkonna pikaajaliste kriiside osas, ega ka seda, millised on peamised lüngad ja võimalused nende teadlikkuse ja valmisoleku tõstmiseks.

Minu töö on uudne, sest varasemalt ei ole käsitletud pikaajalisi kriise Eesti siseturvalisuse vaates süsteemselt ning lisaks viimase kahe aasta jooksul on siseturvalisuse väliskeskond ja ohtude intensiivsus muutunud ja sellest tulenevalt on vaja ajakohast uuringut.

Eelnevast tulenevalt püstitasin uurimisprobleemi: millised on Eesti inimeste teadlikkuse ja valmisoleku tase siseturvalisuse valdkonna pikaajaliste kriisidega toimetulekuks?

Teadlikkuse ja valmisoleku taseme arvutan pikaajalisteks kriisideks valmisoleku indeksi (PKVI) kaudu. Indeks moodustub teadmistest, kuidas käituda erinevate pikaajaliste kriiside korral ja milliseid ettevalmistusi on inimesed teinud pikaajaliste kriisidega toimetulekuks.

Uurimisprobleemist lähtuvalt püstitasin neli uurimisküsimust:

- 1) Millised on Eesti inimeste teadmised sellest, kuidas käituda erinevate pikaajaliste kriiside korral siseturvalisuse valdkonnas?
- 2) Milliseid ettevalmistusi on Eesti inimesed teinud pikaajaliste siseturvalisust puudutavate kriisidega toimetulekuks.
- 3) Kui kõrge on Eesti inimeste teadlikkuse ja valmisoleku tase pikaajaliste siseturvalisust puudutavate kriisidega toimetulekuks?
- 4) Millistel siseturvalisuse valdkonna pikaajalisi kriise puudutavatel teemadel oleks Eesti elanikel vaja täiendavaid teadmisi?

Magistritöö eesmärk on selgitada välja Eesti elanike kriisialaste teadmiste ja kriisideks valmisoleku hetkeseis ning võimalused kuidas parendada pikaajaliste kriisidega toimetulekut siseturvalisuse valdkonnas.

Eesmärgi saavutamiseks seadsin kolm uurimisülesannet:

- 1) Analüüsida siseturvalisuse valdkonna pikaajaliste kriiside põhjuste, ilmingute ja lahenduste teoreetilisi aluseid.
- 2) Analüüsida Eesti elanike teadlikkust ja valmisolekut siseturvalisuse valdkonna pikaajaliste kriisidega toimetulekuks.
- 3) Sünteesida teooria ja empiirilise uuringu tulemusi, ning selle põhjal esitada ettepanekud elanike valmisoleku tõstmiseks pikaajaliste kriisidega toimetulekuks.

Magistritöös kasutan kvantitatiivset uurimismeetodit. Kvantitatiivne lähenemine võimaldab mõõta objektiivselt fakte, keskenduda muutujatele ja teha statistilist analüüsi (Neuman, 2014, 16).

Andmekogumise meetodina kasutan ankeetküsitlust. Ankeetküsitlus võimaldab koguda kvantitatiivselt andmeid inimeste kriisidest teadlikkuse ja valmisoleku kohta.

Uuringu valimiks on mittetõenäosuslik mugavusvalim. Küsitlen Eesti elanikke vanuses 18-70+. Andmetöötluse meetoditena kasutan statistilist andmeanalüüsi (Neuman, 2014, pp. 383-418), korrelatsiooni analüüsi, sõltumatute gruppide t-testi ning pikaajalisteks kriisideks valmisoleku indeksit (PKVI). Tulemused esitan kasutades kirjeldavat statistikat, pivot tabelleid, tabelleid ja jooniseid.

Magistritöö koosneb kahest osast. Esimene osa keskendub teoreetilisele raamistikule, kus analüüsin siseturvalisuse valdkonna pikaajalisi kriise ja toon välja siiani tehtud uuringute tulemused elanikkonna teadmiste ja valmisoleku kohta. Teises osas keskendun kogutud empiiriliste andmete analüüsimisele, järelduste tegemisele ning annan ka soovitusi kitsaskohtade parendamiseks.

1. SISETURVALISUSE VALDKONNA PIKAAJALISED KRIISID JA NENDEGA TOIMETULEK

Siseturvalisus on laialdaselt kasutatav, ent erinevalt defineeritud termin, mida mõistetakse erinevalt avalikus- ja erasektoris. Tihtipeale peetakse siseturvalisust sisejulgeoleku sünonüümiks. Näiteks Eesti Teaduste Akadeemia akadeemiku Ülo Jaaksoo (2006) töö, milles mõistete defineerimisel peetakse sisejulgeolekut ja siseturvet üheks ja samaks. Diana Marnot (2022) analüüsis oma töös „Erinevad arusaamad terminitest siseturvalisus, sisejulgeolek ja sisekaitse“ muuhulgas siseturvalisuse terminit Eesti kontekstis ning leidis samuti, et siseturvalisust ja sisejulgeolekut peetakse tihti üksteise sünonüümiks, kuid Marnoti tööst võib järeldada, et need terminid ei ole siiski päriselt sünonüümid. Siseturvalisus on pigem seotud inimeste turvatundega, mis hõlmab nii füüsilist kui ka sotsiaalset ja majanduslikku turvalisust (Marnot, 2022, lk 5-6) samas kui sisejulgeolek tähendab seisundit, mille eesmärk on tagada riigi ja selle põhialuste säilimine (Marnot, 2022, lk 6-7). Sisekaitset mõistetakse kui riiklikku valmisolekut tõrjuda ohte, olgu need siis alalised või lühiajalised ning see võib hõlmata ka kriisivalmidust. (Marnot, 2022, lk 9-10). Sarnase definitsiooni siseturvalisusele võib leida ka Siseministeriumi „Siseturvalisuse Arengukava 2020-2030“-st. Siseturvalisuse arengukavas lähtutakse, et turvalisus tähendab stabiilset elukeskkonda, milles inimene tunneb ennast kaitstult, aitab ise selle kujundamisele kaasa ja kus on tagatud tema heaolu, ohutus ja kindlustatus (Siseministerium, 2020, lk 6).

Magistritöö kontekstis on oluline, et siseturvalisus ja sisejulgeolek keskenduvad stabiilse elukeskkonna loomisele, mis eeldab elanike teadlikkust ja valmisolekut pikaajaliste kriisidega toimetulekuks. Oma magistritöös lähtun mina Marnot-i definitsioonist siseturvalisusele ehk siseturvalisus on seotud inimeste turvatundega ja see hõlmab nii füüsilist kui ka sotsiaalset ja majanduslikku turvalisust.

1.1 Pikaajalise kriisi olemus ja põhjused

Kriis, mis jäetakse esialgu tähelepanuta võib väljuda kontrolli alt ning muutuda katastroofiks. Siiski näiteks looduslikud katastroofid võivad tabada ette hoiatamata. Kriise või katastroofe ei saa aga vaadelda ainult negatiivsete nähtusena, neid võib vaadelda, kui võimalusi, mis viivad paremate teavitusmeetmete väljatöötamiseni (Coombs & Holladay, 2012, pp. 22-23).

Kriis on üks neist mõistetest, mida ühiskonnas palju kasutatakse ning seepärast omab ka palju erinevaid tähendusi, puudub täpsus ja konkreetsus (Eastham, *et al.*, 1970, p. 463). Erinevad asutused ja organisatsioonid kasutavad seda erineval viisil ja tähenduses.. Eesti Keele Seletav Sõnaraamat (EKSS, 2009) annab mõistele „kriis“ mitu tähendust, näiteks „raske, terav, komplitseeritud olukord, ohtlik, vastuoludest lõhestatud seisund“ või „millegi puudus, kitsikus, nappus“. Üldises mõttes tähendab kriis soovimatut ja ootamatut olukorda, mis põhjustab inimestele, organisatsioonidele või ühiskonnale varjatud kahju (Canyon, 2020, p. 4)

Teaduskirjanduses on „kriisi“ termin laialivalguv (Topper & Lagadec, 2013, lk 4-5) ja erinevalt mõistetud (Boin, 2004, p.167). Termin defineerimine võib osutada keeruliseks keeleliste, kultuuriliste ja rahvuslike erisuste tõttu,siiski peaks seda tegema vältimaks olukorda, kus definitsioonil on niisama palju tähendusi, kui maailmas on inimesi (Rockett, 1999, p. 37).

Üks osa kriisidefinitsioonidest rõhutab olukordi ja situatsioone, näiteks Boin (2004, p. 168) kirjutab, et „kriis“ kui mõiste, hõlmab endas mitmesuguseid ebameeldivaid olukordi, mis on soovimatud, enneolematud, sageli juhuslikud, ootamatud ja põhjustavad ebakindlust ning usaldamatust. Coombs (2015, p. 4) lisab, et mõiste „kriis“ kujutab ohtu mainele, sidusgruppide tervisele, elule, turvalisusele, majanduslikule heaolule või elukeskkonnale. Kriis on sündmus või sündmuste ahel, mida soovitakse vältida ning kui see ei õnnestu, siis lahendada kriis võimalikult vähese kahjuga (Boin, *et al.*, 2005, p.2).

Teine osa definitsioone rõhutavad sündmustega seotud inimeste hinnanguid. Kriisi tähendus ja mõju sõltub inimeste tajust ja hinnangutes (Coombs, 2015, p. 4; Drennan, *et al.*, 2015, p. 2). Kriis võib mõjutada üksikindi, inimeste rühma,

organisatsiooni või ühiskonda ning selle lahendamiseks on vajalik koordineeritud kiire tegutsemine (Boin, *et al.*, 2005, pp. 2–12).

Eestis on seda terminit püüdnud defineerida Aarne Ermus ja Jaan Murumets oma töös „Kriis, Oht ja Risk“. Nad kirjutavad oma uuringu kokkuvõttes, et: „Kõige laiemas mõttes saab kriisi määratleda tavaolukorrast väljapoole jääva olukorrana. Seega on nii tavaolukord kui ka kriis poliitiline kokkulepe. Tavaolukord muutub kriisiks, kui tuntud või tundmata ohtudega seotud riskid realiseeruvad määral, mida ei ole võimalik lahendada lõimitud ja normressursi piires“ (Ermus ja Murumets, 2020, lk 109).

Mina võtan termini „kriis“ kokku nii, et me mõistame kriisi kui olukorda, mis ohustab inimese heaolu, organisatsiooni või ühiskonda ja nõuab kiiret sekkumist. Kriisid võivad olla erineva iseloomuga, alates loodusõnnetustest kuni majanduskriisideni ja nende tagajärjed võivad olla pikaajalised.

Kuivõrd minu magistritöö keskendub Eesti elanike teadlikkusele ja valmisolekule siseturvalisust puudutavate kriiside osas, siis pean vajalikuks selgitada, mis on kriis siseturvalisuse vaates. Nagu ma eelpool välja tõin (vaata lk 8), defineeris Marnot siseturvalisust nii, et see on pigem seotud inimeste turvatundega, mis hõlmab nii füüsilist kui ka sotsiaalset ja majanduslikku turvalisust. Siseturvalisuse tagavad pädevad asutused nagu näiteks pääste või politsei (Maurer, *et al.*, 2014, lk 125). Sama kinnitab ka Kaitseministeerium (2017), mis ütleb, et turvalisuspoliitika alla kuuluvad kõik tegevused, mille eest vastutavad Politsei- ja Piirivalveamet, Päästeamet ja KAPO. Järelkult siseturvalisust puudutavate kriisidega tuleb tegeleda just neil asutustel. Siseministeeriumi koostatud arengukavas „Siseturvalisuse Arengukava 2020-2030“ ei nimetata küll otse konkreetseid siseturvalisuse kriise, kuid tähelepanelik lugeja võib siiski välja lugeda, et siseturvalisust mõjutavad näiteks rahvusvahelised konfliktid, rahvusvaheliste institutsioonide nõrgenemine toob kaasa jõujoonte muutumise riikide vahel (näiteks USA-le on tekkinud võistleja Hiina näol), rahvastiku vananemine, kasvav ränne maailmas (sealhulgas ebaseaduslik), kliimamuutused ja tehnika ja tehnoloogia areng, mis toob endaga kaasa uusi võimalusi ja ohte, näiteks küberrünnakud (Siseministeerium, 2020, lk 4-41).

Seega võin kokkuvõtvalt öelda, et kriis siseturvalisuse vaates on lühi- või pikaajaline sündmus, mis puudutab inimeste majanduslikku, sotsiaalset või füüsilist (või kõiki neid koos) turvatunnet, millel on mõju siseturvalisusele ning mille teiseste tagajärgedega peab seetõttu tegelema siseturvalisuse asutus (näiteks politsei). Kriisi tagajärjel võib kahaneda usaldus riigiasutuste vastu, tekkida ekstreemsed vaated ning halvenenud turvaolukorda võivad ära kasutada vaenulikud jõud (Idris & Idris, 2022).

Eelneva põhjal piiritlen siseturvalisuse valdkonna vaates pikaajalisi ja lühiajalisi kriise nii, et siseturvalisuse valdkonna **pikaajalisteks kriisideks võib lugeda need pikaajalised kriisid, mis puudutavad inimeste majanduslikku, sotsiaalset või füüsilist (või kõiki neid koos) turvatunnet ning millel võib seetõttu olla mõju siseturvalisusele ja mille teiseste tagajärgedega peab seetõttu tegelema siseturvalisuse asutus.** Siseturvalisuse vaatest on pikaajalised kriisid need, mis esitavad jätkuvaid väljakutseid riigi sisemisele stabiilsusele ja turvalisusele, nõudes pidevat tähelepanu ja ressursse nii ennetamiseks kui ka leevendamiseks. Need kriisid, nagu näiteks rahvusvahelised konfliktid, suured rändevood ja tehnoloogiliste arengutega seotud ohud, sunnivad riigi siseturvalisuse eest vastutavaid asutusi rakendama kompleksseid strateegiaid. Need strateegiad peavad tagama elanikkonna füüsilise, sotsiaalse ja majandusliku turvatunde säilimise. Pikaajaliste kriisidega toimetulekuks on vajalik mitte ainult vastavate asutuste reageerimisvõime tugevdamine, vaid ka elanikkonna teadlikkuse ja valmisoleku suurendamine, et koos nende väljakutsetega edukalt toime tulla.

Lühiajaline kriis võib olla näiteks lumetorm, mis võib tekkida kliimamuutuste taustal ja kesta mõnest tunnist mõne päevani. USA-s 2016 aastal toimunud lumetorm „Jonas“ mõjutas miljoneid inimesi, põhjustades elektrikatkestusi, liiklusummikuid ning nõudis 48 inimese elu (Breslin, 2016; Klaus, *et al.*, 2018, pp. 54-59). Eestis tuleb lähiajaloost kohe meelde mitu lumetormi. 2022 aastal lumetormi „Malik“ tõttu jäi lumevangi üle 200 sõiduki ning olukord vajab päästeameti sekkumist (Lomp, 2022). 2010 aasta Lumetorm „Monika“ tagajärjel jäid Tallinn-Narva maanteel Padaorus lumevangi hinnanguliselt kokku 600

inimest, kellest paljud olid sunnitud autodes ööbima. Seda kriisi lahendas nii Päästeamet kui ka Kaitseväge (Vikipeedia).

Poliitilise ebastabiilsuse taustal võivad tekkida lühiajalised kriisid nagu näiteks terrorismi aktid või valitsuskriisid. Lühiajaloo ühed kuulsamad terroriaktid on 11. september 2001 rünnakud USA kahele pilvelõhkujale (Herbelles & Lawrence, 2023, p. 150) ja Pariisi rünnakud (Kaakinen *et al.*, 2021, pp.1019-1035). Eestiski on lühiajalisi kriise poliitilise ebastabiilsuse taustal olnud küll. Näiteks 2007 aprillirahutused (Rajavee, 2007) ning koos rahutustega tol ajal maailmas veel vähetuntud küberrünnakud Eesti vastu. Küberrünnakud olid suunatud muuhulgas Riigikogu, presidendi, ministeeriumite, suuremate pankade ja uudisekanalite ning kommunikatsiooniettevõtete vastu (Vikipeedia). Ka terrorismi oht on endiselt olemas. Belova-Dalton (2022, pp. 51-52) kirjutab, et välismaiste terroristlike võitlejate ja nende perekondade naasmine pärast ISISe langemist on avaldanud Euroopa Liidu liikmesriikidele märkimisväärset survet, sest riikliku julgeoleku tasakaalustamisel on väljakutseks nende inimeste deradikaliseerumine ja taasintegreerumine. Eestis ei ole praegu tagasipöördujatena Süüriast või Iraagist tulnud Eesti kodanikke. Küll aga on neid meie naaberriikides (Soome, Läti, Leedu, Rootsi ja Venemaa). Siit ka siseturvalisuse mure, sest endine välisvõitleja võib pärast vanglakaristuse kandmist oma päritoluriigis uuesti radikaliseeruda ja reisida vabalt üle Euroopa Liidu sisepiiride, sh. Eesti ning siin juba jätkata oma terroristlike tegevusi (Belova-Dalton, 2022, p. 8).

Lühiajalised kriisid siseturvalisuse valdkonnas nõuavad kiiret reageerimist ja koordineeritud jõupingutusi samas nende tagajärjed võivad olla pikaajalised. Sellised kriisid võivad avaldada sügavat mõju inimeste elule ja heolule ning nõuda pikaajalisi lahendusi, mis hõlmavad regulatsioone, haridust, planeerimist ja rahvusvahelist koostööd. Hea näide sellest, kuidas kriisihalduse mõttes lühiajaline kriis kasvas üle pikaajaliseks kriisiks oli eelpoolmainitud 11. september 2001 rünnakud pilvelõhkujatele USA-s. Algne kriisihaldus keskendus kiirele reageerimisele ja vahetule taastamisele, kuid rünnakute tagajärjed ulatusid palju kaugemale, põhjustades pikaajalisi sõjalisi ja poliitilisi konflikte (Hartig & Doherty, 2021). Lennujaamade ja avalike kohtade turvameetmed karmistati kogu maailmas, mis muutis reisimise keerulisemaks ja kulukamaks (Wielligh, 2009, p.

14). Rünnakud põhjustasid laialdasi psühholoogilisi mõjusid, sealhulgas PTSD-d (posttraumaatiline stressihäire) nii otsestel kannatanutel kui ka laiemal avalikkusel, suurendades rahva turvatunde vähenemist ja hirmu terrorismi ees (Galea *et al.*, 2007, pp. 985-986; Hamwey *et al.*, 2020, pp. 18-19).

Eestis läbi viidud õppus CREVEX näitas samuti, kuidas üks lühiajaline sündmus võib viia pikaajaste tagajärgedeni. Mängiti läbi olukord, kus kahe kütuserongi kokkupõrke tagajärjel lekkinud kütuse süttimisele ning kütusetsisternide plahvatustele järgnes läheduses asuvate väetisemahutite plahvatuse oht, mis hiljem ka mängult plahvatasid. Ulatuslikud kustutus- ja päästetööd ning õhusaaste häiris tuhandeid Tallinna, Viimsi, Maardu, Jõelähtme ja osaliselt ka Rae omavalitsuste haldusterritooriumitel olevaid inimesi ning seal paiknevaid asutusi ja ettevõtteid (Riigikantselei, 2023b). Sadamas toimunud õnnetus likvideeriti stsenaariumi kohaselt 31 tunniga (nii kaua kestis õppus), aga selle tagajärjel potentsiaalselt hävinud elamute taastamine võtaks olulisemalt kauem aega ja kujutaks selles osalenud elanike jaoks pikaajalist kriisi. Mina oma töös tahangi teada, milline on just nende elanike pikaajaliseks kriisiks valmisolek, kui see nende jaoks puudutab pikka aega. Sarnasele järeldusele selle kohta, et lühiajaliselt piiritletud kriiside tagajärjed võivad kujuneda pikaajalisteks kriisideks, jõuti ka lauaõppuse „79 särtsu“ tulemusel (Savimaa ja Vernik, 2023, lk 61-63)

Tänapäevasem sisejulgeolekut puudutav kriis, mis toimus Ukraina sõja taustal oli Eesti peaministri Kaja Kallase skandaal. Kallas sattus surve alla peale seda, kui meedia avalikustas tema abikaasa seotuse ettevõttega, mis tegi äri Venemaaga pärast Ukraina täiemahulist invasiooni 2022 aastal (Financial Times, 2023) olles ise taolise äritegevuse karmilt hukka mõistnud vaid mõned kuud varem (Financial times, 2023). Taoline kriis võib mõjutada meie suhteid liitlastega, tekitada mainekahju rahvusvahelisel areenil ning mõjutab seeläbi ka riigi siseturvalisust. Näiteks peaministri investeringuga ettevõtte vastu tunneb kindlasti huvi ka Vene luure (Koort, 2023).

Siseturvalisuse valdkonda mõjutanud pikaajalistest kriisidest Eestis võib välja tuua 2009 aasta majandussurutise (Truup, 2010, lk 52) ja Euroopat tabanud

rändekriisi (Hampshire, 2015, pp. 8-11). Palju värskemad pikaajalised kriisid on COVID-19 pandeemia ja selle töö kirjutamise ajal veel kestev Ukraina sõda.

COVID-19 on pandeemiline haigus, mis on põhjustatud raske ägeda respiratoorse sündroomi koronaviirus 2 poolt ning mis sai alguse alates 2019. aasta detsembrist Hiinast, Wuhanist levides sealt edasi üle maailma (Islam *et al.*, 2021, p. 1). Palavikku on täheldatud kui üht levinumat kliinilist ilmingut. COVID-19 pandeemia põhjustas laialdast sotsiaalset isolatsiooni, töökaotust ja vaimse tervise probleeme. Paljud inimesed kogesid ärevust, stressi ja depressiooni, eriti need, kes kaotasid oma töö või isegi mõne oma lähedase inimese (Brooks, *et al.*, 2020, pp. 912-917). Taolise kriisiga hakkama saamiseks peab inimestele andma võimalikult palju infot olukorra kohta, tagama, et kriisist mõjutatud karantiinis inimestel oleks piisavalt varusid kodus ja andma soovitusi, kuidas karantiinis, mitte igavust tunda, sest igavus ja karantiin põhjustavad ärevust (Brooks, *et al.*, 2020, pp. 918-919).

Eestis hakkasid COVID-19 piirangud leevenema 2022. aasta esimesel poolel. Seda kaheaastast perioodi saab käsitleda kui pikaajalist kriisi. COVID-19 pandeemia, põhjustas piiranguid ühiskonna avatusele ja tavapärase funktsioonide toimimisele enamikus maailma riikides, sealhulgas ka Eestis. COVID kriisi taustal tuli tegeleda mitmete kriisidega eri valdkondades nagu näiteks tarneahelate katkemine ja majanduskriis (Kutsekoda, 2022). Siseturvalisuse jaoks olid olulised mõjutegurid avaliku korra tagamine uuenenud olukorras, küberkuritegevuse eri vormidele reageerimine ja oma töötajate kaitsmine COVID-i nakatumise eest. (Savimaa ja Loik, 2023, lk 46)

Samamoodi on Ukraina sõja tõttu tekkinud põgenike- ja humanitaarkriis siseturvalisuse valdkonnale käegakatsutav pikaajaline kriis, mis mõjutab turvalisuse eri valdkondi Eestis. Ukraina sõja taustal Valgevene korraldatud migratsioonikriis õpetas Eesti siseturvalisuse valdkonnale seda, et Eesti peab arvestama samasuguste stsenaariumitega Venemaa Föderatsiooni poolt (Savimaa ja Loik, 2023, lk 21), lisaks, et Venemaa ei käitu ratsionaalselt (Savimaa ja Loik, 2023, lk 40). Veel selgus, et ka väikese rändekriisi puhul on tegemist mahukate koordineerimist vajavate tegevustega, kuid riigiülese sündmuse lahendamiseks

puudub vastav dokument (Savimaa ja Loik, 2023, lk 22). Siseturvalisuse vaates hakati ohuproгноosi põhjal valmistuma võimalikeks tegevusteks näiteks massilise sisserände korral, kuna see tundus reaalne oht ka Eestile. Vaadati üle olemasolevad plaanid ja korraldati õppusi (Savimaa ja Loik, 2023. lk 41).

Nii nagu kõikide kriiside puhul on ka siseturvalisust puudutavatel kriisidel oma mõju isikule individuaalses plaanis. Kriisidest mõjutatud inimesed võivad potentsiaalselt kahjustada ennast või teisi (Li & Xu, 2012). Otseselt sõjategevusele jalgu jäänud inimesed võivad kogeda traumaatilist stressi, olla kaotanud kodu ja lähedased (Kurapov, *et al.*, 2023). Isikliku tasandi mõjud võivad olla pikaajalised ja ulatuda füüsilisest kannatusest vaimse tervise probleemideni (Dlugosz, 2023, p. 1). Eestis tekitab Ukraina sõda muret julgeoleku ja stabiilsuse pärast meie piirkonnas. See on viinud kutseteni tõsta kaitsekulud 3%-ni SKP-st (Krjukov ja Einmaa, 2023) ja suurema tähelepanuni NATO suunas, sest NATO-t nähakse, kui peamist julgeolekugarantiid (Wilson, 2015, p. 57).

Ukraina sõja taustal tuleb eestlastel rinda pista mitme teise kriisiga. Enne sõda moodustas Venemaalt imporditud rafineeritud nafta ja maagaas vastavalt 55% ja 95% riigi koguimpordist nendes ressursides (Paszkowski, 2022) . See viis Eesti energia kriisi, mis on üks põhjusi, et Eestis on euroala ühed suurimad inflatsioonimäärad (Hartwell, *et al.*, 2022, p. 10). 2021 aasta septembriga võrreldes kasvas energia hind 2022 detsembris 40,8%. Septembris 2022 teatas Eurostat, et inflatsioon Eestis jõudis 24,2%-ni (Whyte, 2022). Selline raha väärtuse kadu mõjutab tavainimest, kes peab nüüd uute oludega hakkama saama.

Üks mastaapsemaid kriise, mis mõjutab eranditult kõiki inimesi meie maakeral on kliimakriis. Kliimamuutuste peamised ilmingud, nimelt kuuma- ja külma lained, suurenenud süsinikdioksiidi tase ning temperatuuri ja merevee taseme tõus põhjustavad äärmuslikke ilmastiku tingimusi, keskkonna halvenemist, õhu reostust, toidu- ja veevarustuse kvaliteediprobleeme ja muutuseid haiguste ökoloogias, millel on märkimisväärne kahjulik mõju inimese tervisele (Boulos, *et al.*, 2023, p. 1). Kliimamuutused võivad põhjustada Eestis olulisi keskkonnamuutusi ja terviseohtude kaudu võib elukvaliteet halveneda. Ent mõju ja haavatavus on kolmanda maailma riikides, eriti Aafrikas, kordi teravam,

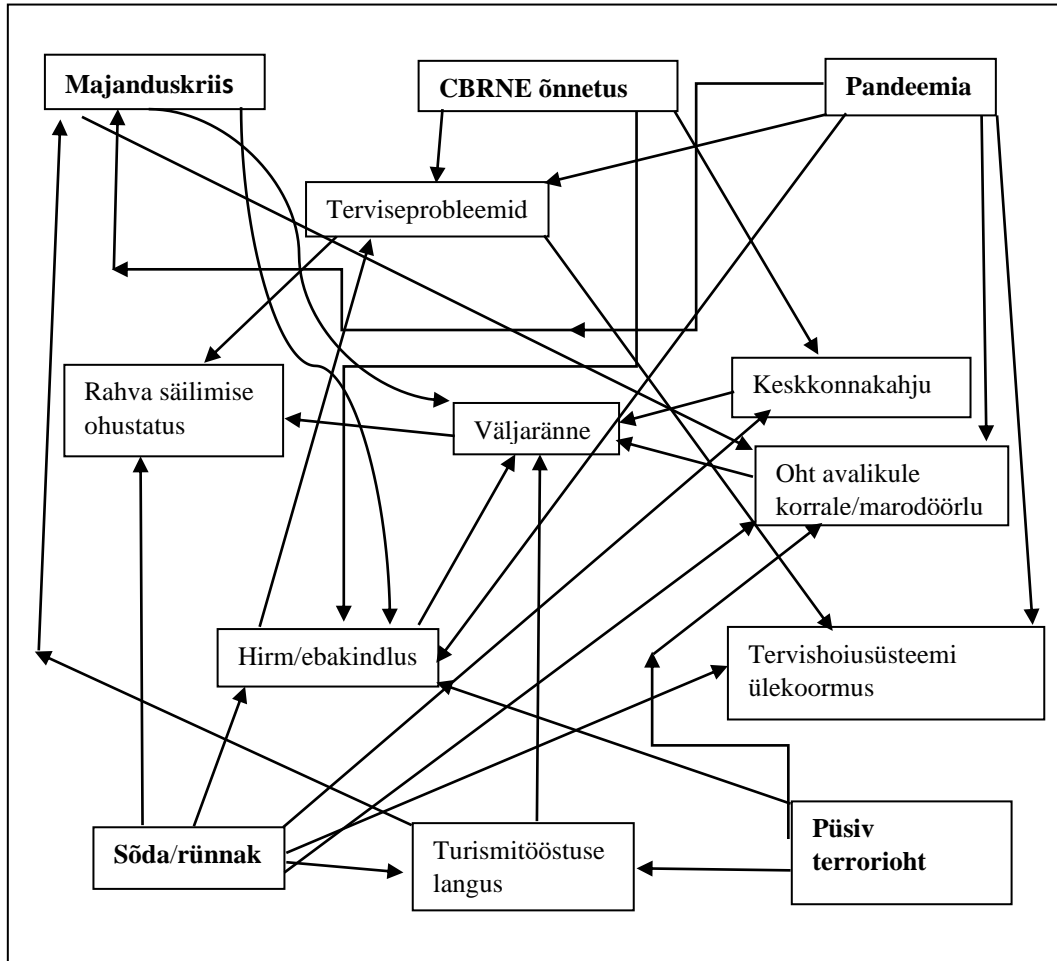
mistõttu võib tulevikus suurenda inimeste ränne Euroopasse, sh Eestisse (Kliimaministeerium, 2024, lk 11). Sellel omakorda on mõju meie riigi siseturvalisusele.

Tabelis 1 on toodud erinevate pikaajaliste kriiside ülevaade, kus iga kriis on iseloomustatud vastavate tunnustega. Tabel esitab pinnapealse vaate sellele, kuidas erinevad kriisid võivad mõjutada ühiskondi mitmekülgset, hõlmates majanduslikke, sotsiaalseid, keskkonnaalaseid ja tervisega seotud aspekte. Kindlasti ei ole tabelis välja toodud pikaajaliste kriiside loetelu ammendav, kuivõrd see oleks ebarealistlik. Tabelis on toodud pigem näited pikaajalistest kriisidest. Siinne töö ei käsitle pikaajaliste trendide mõjul tekkida võivaid kriise (elanikkonna vananemine, rahvatervise halvenemine) vaid neid kriise, mis saavad alguse konkreetsest sündmusest või sündmuse jadast lühikese aja jooksul (sh polükriisid), aga mõjuvad pika aja jooksul.

Tabel 1. Pikaajalised kriisid (autori koostatud)

Pikaajaline kriis	Iseloomulikud tunnused
Majanduskriis	Majanduslangus, töötuse tõus, investeringute vähenemine, tarbimise langus, riigi tulude vähenemine, elanikkonna ostujõu vähenemine, ettevõtete pankrotid, sotsiaalsete programmide kärped.
Sõjaline konflikt	Inimõiguste rikkumised, infrastruktuuri hävitamine, põgenikelained, julgeolekuprobleemid, inimkaotused, majanduslik kahju, piirkondlik ebastabiilsus, rahvusvaheliste suhete pingestumine.
Hübriidsõda	küberrünnakud, desinformatsioon, majanduslik surve, poliitiline mõjutamine, õigusliku ja poliitilise ebastabiilsuse suurenemine, ühiskonna lõhestatus, usalduse vähenemine institutsioonide vastu.
CBRNE õnnetus	Pikaajaline keskkonna saastatus, terviseriskid nagu kiiritushaigus ja vähk, evakueerimine, pikaajalised majanduslikud ja sotsiaalsed mõjud.
Pandeemia	Haiguse laialdane levik üle riikide või kontinentide, mõjutades suurt hulka inimesi. Tagajärjeks on tervishoiusüsteemide ülekoormus, majandustegevuse aeglustumine, hariduse ja sotsiaalteenuste katkestused ning ulatuslikud inimkaotused.

Magistritöö lisa 3 on välja toodud põhjalikum tabel erinevate kriiside loeteluga ning on näidatud, kas ja kuidas mingi konkreetne kriis seostub minu magistritöö fookusega.

Joonis 1. Kriiside omavahelised seosed (autori koostatud)

Joonis 1 näitab, kuidas võivad erinevad kriisid kõik omavahel seotud olla. Näiteks majanduskriis põhjustab tööpuudust ja sissetulekute vähenemist (Reinhart & Rogoff, 2009, p. 469), mis võib viia inimeste väljarändeni stabiilsematesse riikidesse, mõjutades rahvuse säilimist ja tekitades sotsiaalseid probleeme nii lähte- kui sihtriikides. Pandeemia võib põhjustada tervishoiusüsteemi ülekoormust ja majanduslikke häireid, mis omakorda toob kaasa töökohtade kaotuse ja ettevõtete sulgemise, pikendades majanduskriisi mõju (WHO, 2020). Relvastatud konfliktid tekitavad hirmu ja terviseprobleeme (Shifron, 2023, p. 390) ning võivad põhjustada püsiva terroriohu, kuna destabiliseeritud piirkonnad muutuvad

viljakaks pinnaseks radikaalsete gruppide tegevusele, pikendades kriisi kestust ja suurendades ohtu siseturvalisusele.

Selle peatüki kokkuvõtteks on termin "kriis" mitmetahuline ja sellel on erinevaid tähendusi sõltuvalt kontekstist. Kriis võib olla majanduslik, meditsiiniline, sotsiaalne või isegi keeleline ja kultuuriline. Kriiside mõistmiseks ja lahendamiseks on välja töötatud kriisihalduse ja riskihalduse põhimõtted, mis hõlmavad erinevaid etappe alates signaali tuvastamisest kuni õppekohtadeni.

Alapeatükis olen näidanud, et siseturvalisuse vaates võivad kriisid olla nii lühiajalised (näiteks lumetormid või terroriaktid), pikaajalised (näiteks majanduskriisid või pandeemiad) kui ka sellised, mille esialgne sündmus kestab kriisihalduse mõttes vähe aega, kuid mille tagajärjed/mõjud kestavad pikka aega. Kõik need kriisid nõuavad koordineeritud ja kiiret tegutsemist pädevatelt asutustelt nagu politsei ja päästeteenistused. Eesti kontekstis on erinevaid näiteid, alates 2007. aasta aprillirahutustest kuni COVID-19 pandeemiani, mis näitavad, kui oluline on olla valmis erinevateks kriisideks.

1.2 Kriisihaldus ja kriisikommunikatsioon

Selleks, et kriisi võimalike tagajärgi minimeerida on vaja tunda ja rakendada kriisihaldust. Kriisihaldus on protsess, mille abil organisatsioonid tegelevad ootamatute ja ohtlike sündmustega, mis võivad kahjustada organisatsiooni, selle töötajaid või avalikkust (Coombs, 2015, p. 23). Veidi värskema definitsiooni kohaselt on kriisihaldust kirjeldatud, kui protsessi- ja juhtimismudelit, mida rakendatakse mitteortodokssetes ja erakorralistes olukordades (Harake, 2023, p. 2). Kriisihalduse peamine eesmärk on kaitsta organisatsiooni ja selle sidusrühmi suuremate kahjude eest (Devlin, 2007, lk 2). See nõuab kiiret ja koordineeritud reageerimist, mis põhineb eelnevalt koostatud kriisiplaanil (Fink, 1986, p. 45).

Kriisihalduse puhul tuuakse välja kolm etappi, milleks on kriisieelne olukord, kriisiolukord ja kriisijärgne olukord (Coombs, 2007, p. 6). Kriisiplaan peaks sisaldama teavet selle kohta, kuidas tuvastada kriisi, milliseid ressursse kasutada

ja kuidas suhelda sidusrühmadega kriisi ajal. Pearson ja Mitroff (1993, p. 53) jagasid kriisihalduse viide etappi:

1. Signaali tuvastamine: kriiside algus on tavaliselt seotud mingisuguse hoiatussignaaliga. Signaali tuvastamine on etapp, mis neid hoiatusi edasi arendab. Signaali tuvastamises vilumuse omandamine on nii mõtteviis kui ka oskus, mida organisatsioonid peavad omaks võtma.
2. Ettevalmistus/ennetamine: see etapp hõlmab kriisijuhtimise meeskondade formeerimist ning plaanide tegemist võimalike kriiside vastu. Kriisijuhtimisele lähenetakse süstemaatiliselt ja jooksvalt. Eesmärk on ära hoida nii palju kriise kui võimalik ja tõhusalt hallata neid juhtumeid, mis ette tulevad.
3. Reageerimine: See on see etapp, milles toimub tegelik kriisi haldamine. Eesmärgiks on kriisi maksimaalsel võimalikul moel ohjeldada ja leevendada sündmust nii, et organisatsiooniline ja sidusrühmade kahju oleks viidud miinimumini.
4. Taastumine: Selles etapis püütakse saavutada võimalikult normaalne olukord võrreldes kriisile eelnenuga. Ka taastumine toimub sageli etappide kaupa. Lühiajalise taastamise eesmärk on taastada süsteem nii, et saavutatakse minimaalselt vastuvõetav teenindustase. Peale seda järgneb pikaajaline taastus, kus operatiivtegevus taastatakse kriisieelsele tasemele. Mõningatel juhtudel tehakse taastumisprotsessis parandusi, mille tõttu saavutatakse isegi parem olukord, kui enne kriisi oli. Näiteks, kui on ettevõtte, mille tootmishoones toimub tulekahju. Pärast tulekahju ehitatakse uus tootmishoone, mis on sisustatud moodsama tehnikaga, uuema tehnoloogiaga ja on seetõttu efektiivsem, kui vana tootmishoone.
5. Õppimine: see etapp hõlmab juhtunule tagasivaatamist ning analüüsimist. Mida tehti hästi, mida halvasti, kus on õppekohad jne. Rõhk ei ole patuoina otsimisel ja süü kellegi kaela ajamisel vaid fokuseeritakse maksimaalselt kriisi ajal tekkinud probleemidele, õppekohtadele ja tulevaste probleemide ennetusele.

Kuigi kriisihaldus keskendub ootamatute sündmuste lahendamisele on riskihaldusel kriitiline roll kriiside ennetamisel ja nende mõju vähendamisel.

Mõistmaks, kuidas organisatsioonid saavad kriise vältida, peab süvenema riskihalduse põhimõttesse, sest erinevalt kriisihaldusest, mis reageerib juba toimunud sündmustele, keskendub riskihaldus potentsiaalsete ohtude tuvastamisele ja nendega tegelemisele enne, kui need muutuvad kriisiks. Douglas Hubbard (2009, p. 10) seletab riskihaldust, kui riskide tuvastamist, hindamist ja tähtsuse järjekorda seadmist, millele järgneb ressursside koordineeritud ja säästlik rakendamine selleks, et minimeerida, jälgida ja kontrollida kahetsusväärsete sündmuste tõenäosust või mõju. Klink ja Renn (2002, p.1071) kirjutavad, et riskihalduse planeerimise põhiolena on soov muuta ühiskond kohanemisvõimelisemaks üllatuslike situatsioonide korral. Nagu kriisihaldus nii koosneb ka riskihaldus erinevatest etappidest. Riskihaldusel on kolm peamist etappi: analüüsimine, hindamine ja ohjamine (Rausand, 2011, p. 4) . Kaks esimest etappi võib kokku nimetada riskianalüüsiks. Esmase analüüsi faasis tuvastatakse võimalikud ohud, sündmused, esinemise sagedused ja tagajärjed. Hindamise etapis hinnatakse riski esinemise tõenäosust, riski suurust ja tehakse ettepanekud antud riskide vähendamiseks. Samuti vaadeldakse alternatiivseid riskilahendusi. Ohjamise faasis tehakse konkreetseid otsuseid riskide maandamiseks. Võetakse need otsused ka kasutusele ning jälgitakse meetmete efektiivsust ning tehakse riski kommunikatsioon. Riskianalüüside tegemine on riskide haldamise ja hädaolukorraks valmistumise alus (Maurer, *et al.*, 2014, lk 45).

Kriisid ja hädaolukorrad, nagu konfliktid, loodusõnnetused, terrorirünnakud või ka sotsiaalsed-, majanduslikud-, poliitilised- ja psühholoogilised probleemid on inimelu vältimatu osa, mis häirivad inimeste rutiine. Kriis mõjutab ka teabekäitumist muutes seda dünaamilisemaks, sageli kaootilisemaks ning keskendunuks kriisi lahendamisele. Kriisi olukordi iseloomustavad ärevus, emotsionaalsed reaktsioonid ja ajatundlikkus. Kriisid võivad põhjustada usaldamatust sotsiaalsete uskumuste vastu, mis võib viia tõsiste tagajärgedeni nagu rahutused või sõjad. Lisaks toimivad need konkreetse teabekäitumise stiimulina ja loovad konteksti kõikidele tegevustele, sealhulgas lahendustele. (Tomsu, 2022, pp. 429-430)

Kriis või kriisioht tekitab vajaduse informatsiooni järele. Suhtlemise kaudu kogutakse teavet, töödeldakse seda teadmiseks ja jagatakse seda teistega. Suhtlemine on kriitilise tähtsusega kogu kriisiohjamisprotsessi vältel (Coombs & Holladay, 2012, pp. 25). Arusaadav ja läbimõeldud kommunikatsioon võib aidata ära hoida ebatõhusaid, hirmust tingitud ja potentsiaalselt kahjustavaid avalikkuse reageeringuid tõsistele kriisidele, nagu pandeemiad või bioterrorism (Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2019, p. 5). Lisaks suurendavad asjakohased riskikommunikatsiooni protseduurid usaldust ja enesekindlust, mis on kriisiolukorras üliolulised (Wachinger *et al.*, 2013, p. 13).

Kriisikommunikatsiooni võib laias laastus määratleda kui kriisiolukorra lahendamiseks vajaliku teabe kogumist, töötlemist ja levitamist (Coombs & Holladay, 2012, p. 20). See hõlmab tõhusat ja täpset teabevahetust riskide ja -ohtude kohta, sageli hädaolukorras, mis suurendab riskiteadlikkust ja -mõistmist ning edendab mõistlikku käitumist üksikisikute, kogukondade ja institutsioonide seas (DiClemente & Jackson, 2016, pp. 378-382). Kriisikommunikatsiooni eesmärk on pakkuda õigeaegset, usaldusväärset ja veenvat teavet õigel ajal ja kohas, et saavutada kõigi ametiasutuste ja kriisijuhtimise elementide kiire ja professionaalne valmisolek (Tomsu, 2022, p. 430).

Kriisihalduse protsessi saab jagada kolme faasi: kriisieelne faas, kriis ise ja kriisijärgne faas. Kriisikommunikatsioonil on igas faasis oma ülesanded (Coombs & Holladay, 2007, pp. 301-305). Kriisieelses faasis keskendub kriisikommunikatsioon riskide kindlakstegemisele ja nende minimeerimisele (Coombs & Holladay, 2012, p. 25).

Kriisidele reageerimise faas on kriisikommunikatsiooni enim uuritud aspekt. Põhjus on selles, et see, kuidas ja mida organisatsioon kriisi ajal välja komuniqueerib, mõjutab oluliselt kriisi tagajärgi, sealhulgas vigastuste arvu ja organisatsioonile tekitatud mainekahju suurust (Coombs & Holladay, 2012, p. 28).

Taktikalised nõuanded kriisikommunikatsioonis on oma olemuselt teatud tüüpi juhised „kuidas teha“ (*how to*). See hõlmab pressiesindajatele soovitusete andmist, mida meediaga kohtudes kasutada. Taktika uuringutest koorus välja neli

aktsepteeritud tarkust, mida hiljem toetasid teooria ja uuringud kriisikommunikatsiooni ja sellega seotud kommunikatsioonivaldkondades. Need neli peamist tarkust on: olge kiire, vältige „ei kommenteeeri“ kasutamist, olge täpne ja olge järjekindel (Coombs, 2008, p. 103). Kiire olemine tähendab, et organisatsioon peab oma sõnumi kiiresti edastama. Mainitakse sageli "kuldset tundi", mis tähendab, et organisatsioon peaks vastama kriisile 60 minutiga või vähem. Kiiruse vajadust on suurendanud internet. Kiire reageerimisega on seotud ka „ei kommenteeeri“ vastuse vältimine. Pressiesindaja võib olla silmitsi uudiste meediaga või muude sidusrühmadega, enne, kui tal kriisi kohta üldse palju infot on. Kui te ei tea küsimusele vastust, öelge, et teil pole teavet ja lubage, et vastate küsimusele, kui teil on sellekohane info olemas. Uuringud on näidanud, et kui kõneisik ütleb "ei kommenteeeri", kuulevad sidusrühmad: "Ma olen süüdi ja üritan midagi varjata" (Kempner, 1995, pp. 1-43). Täpsus suurendab usaldusväärust, ebatäpsus aga õõnestab seda. Lisaks võib valeinformatsioon sidusrühmad ohtu seada (Coombs & Holladay, 2012, p. 28; Coombs, 2008, p. 104). Näiteks halvaks läinud toidupartii tagasikutsumisel vale partiinumbri ütlemine põhjustab seda, et inimesed tarbivad ohtlikku toitu endiselt edasi. Rõhuasetus järjepidevusele tähendab, et organisatsioonist lähtuvad kriisile reageerimise sõnumid ei tohi olla üksteisega vastuolus (Coombs, 2008, p. 104). Ebakõlad tekitavad segadust ja muudavad kriisijuhid ebakompetentseks.

Kriisijärgne kommunikatsioon hõlmab ajavahemikku pärast seda, kui kriisi loetakse lahenuks. Keskendumine kriisi ohjamisele on lõppenud, kuid kriisi mõjude ohjamine jätkub. Arvestades, et kriisi lõppu võib olla keeruline täpselt määrata, on kriisijärgne suhtlus suures osas kriisidele reageerimise suhtluse laiendus, millele on lisatud õppetunnid lõppenud kriisist. (Coombs & Holladay, 2012, p. 45)

Eestis jagavad kriisides operatiivset ametlikku teavet veebileht kriis.ee, riigiinfo telefon 1247 ja Eesti Rahvusringhäälingu kanalid. Teatud sündmustes võivad ametiasutused ohualal viibijaid teavitada ka EE-ALARM tekstisõnumi või sireenidega. Käitumisjuhised ja info kriisideks valmistumise kohta võib leida veebilehelt olevalmis.ee ja mobiilirakendusest „Ole valmis!“ (laadida alla saab App Store’ist või Google Play). (Riigikantselei, 2024)

Kokkuvõtteks kriisikommunikatsioon mängib kriisijuhtimises keskset rolli, aidates koguda, töödelda ja levitada teavet, mis on oluline teadlikkuse suurendamiseks ja ohutu käitumise soodustamiseks. Kriisihalduse igas etapis (enne kriisi, kriisi ajal ja pärast kriisi) on kriisikommunikatsioonil oma spetsiifilised ülesanded ja väljakutsed. Ennetavas faasis keskendutakse riskide tuvastamisele ja minimeerimisele. Kriisi ajal on oluline kiire, täpne ja järjepidev kommunikatsioon, et leevendada potentsiaalseid kahjustusi. Kriisijärgses etapis keskendutakse kriisi mõjude haldamisele ja õppetundidele, mis aitavad tulevikus paremini valmistuda ja reageerida.

1.3. Elanikkonna teadlikkus siseturvalisuse kriisidest

Teadlikkuse mõistet on uurinud erinevate teadusharude teadlased, milledest igauks on toonud unikaalseid vaatenurki ja mudeleid, et mõista selle olemust ja tagajärgi. Teadlikkuse mõiste on sageli teadvuse sünonüüm ja seda mõistetakse ka teadvuse endana (Hussain *et al.*, 2009, p. 298). Teadlikkust seostatakse ka teadvusega selles mõttes, et see mõiste tähistab fundamentaalset kogemust, nagu tunne või intuitsioon, mis kaasneb nähtuste kogemisega (Kokoszka, 2007, p. 4). Täpsemalt nimetatakse seda kogemusteadlikkuseks. Mis puutub teadvusse, siis eeldatakse, et see läbib pidevalt muutuvaid tasemeid (Guertin, 2019, p. 406). Teadlikkuse seisundid on seotud ka kogemuse seisunditega, nii et teadlikkuses esindatud struktuur peegeldub kogemuse struktuuris. Näiteks Hussain *et al.* (2009, p. 298) ütleb, et teadlikkus on suhteline mõiste kuna see võib keskenduda sisemisele seisundile, või välistele sündmustele sensoorse taju kaudu. Teadlikkus tähendab üldjuhul seisundit, kus inimene on oma ümbrusest, toimuvatest sündmustest või sensorsetest kogemustest teadlik ja informeeritud (Gafoor, 2012, p. 2). See võimaldab inimesel tajuda ja tunda väliseid stiimuleid, ilma et tal oleks tingimata täielik mõistmine. Kuigi teadmiste omamine nõuab teadlikkust, ei hõlma teadlikkus üksi teadmisi. Laias laastus tähistab see millegi teadvustamise kvaliteeti või tingimust. Gafoor (2012, pp. 2-3) toob välja kolm versiooni sellest, kuidas me võime erinevas olukorras mõista teadlikkust erinevalt:

1. Teadlikkus hariduses: viitab teadmistele, mis on saadud keskkonnast ilma otsese õpetamiseta, näiteks üldsuse teadlikkus tervise- või sotsiaalsetest probleemidest (nt vähk, HIV/AIDS, toitumine). Seda tüüpi teadlikkus puudutab üldisi teadmisi erinevatel teemadel.
2. Teadlikkus psühholoogias: keskendub enesetajudele, nagu teadlikkus oma kehast, emotsioonidest, minast või tugevustest. See teadlikkuse vorm, mida nimetatakse "unikaalseks tajumiseks", on subjektiivne ja esindab eneseteadvuse kõrgemat vormi, mis ei nõua tingimata ulatuslikke teadmisi.
3. Teadlikkus kui võime: puudutab võimet tulla toime konkreetsete olukordade või ülesannetega. Eeldab, et inimestel on vajalikud oskused või võimed.

Aktsepteeritud terminoloogia kohaselt mõistetakse teadlikkust kui teadvuse väljenduvat, märgatavat osa, mis hõlmab ärkvelolekut ja keskkonnale reageerimist. See tähendab, et inimene on teadlik oma ümbrusest ja suudab sellele reageerida. Teise inimese teadlikkust saame hinnata nende käitumise järgi. Samas, enda teadlikkuse kogemine on otsene ja ei nõua eneseanalüüsi või -refleksiooni. See on lihtsalt teadlik olemise tunnetus. (Kokoszka, 2007, lk 4)

Mocenni C. ja Bizzarri F. (2022, p. 2) kirjutasid oma artiklis, et teadlikkuse alast kirjandust saab jagada kolme põhimõiste ümber: esimene on kognitiivne teadlikkus (Papleontiou-Louca, 2003, pp. 9-30), määratledes teadlikkust kui täpset ja sügavat mõistmist indiviidi tajumisest, mõtlemisest ja tegudest. Teine vaatenurk väidab, et teadlikkus on mitmetasandiline (Fromm, 1965, pp. 711–712). See vaatenurk käsitleb teadlikkust kui lõppfaasi kogemust, mis tuleneb kogemuste filtreerimisest ja töötlemisest meie kehas ja ajus. Kolmas vaatenurk arvestab teadlikkust seoses teiste inimeste tunnete äratundmise ja mõistmisega ning mõjust teistele. (Beck *et al.*, 2004, pp. 319-329).

Modica ja Rustichini (1999, p. 266) pakuvad teadlikkuse kohta filosoofilist ja loogilist vaatenurka. Autorid määratlevad teadlikkust, kui teadmatuse vastandit. Teadlikkus hõlmab mõlemat, nii kindlat teadmist kui ka teadlikku teadmatust (*certainty and conscious uncertainty*), rõhutades viimase erinevust täielikust

teadmatusel. Täieliku teadmatusel kontseptsioon on "ignorantsuse/harimatusel" allikas.

Teadlikkuse mõõtmiseks kasutatakse tavaliselt kolme erinevat viisi: skaalat, teste või küsimustikke (Gafoor, 2012, p. 3). Kuidas teadlikkust mõõta? Näiteks autorid Timmermans ja Cleeremans (2015, pp. 21-46) toovad esile objektiivsetel lähenemisviisidel väljatöötamise loomupärased väljakutsed, subjektiivselt kogetud nähtuse uurimisel. Nad kirjeldavad erinevaid teadlikkuse uurimisel kasutatavaid meetodeid, liigitades need subjektiivseteks või objektiivseteks ning arutavad nende eeliseid ja piiranguid. Subjektiivsed meetodid, nagu suulised ettekanded, on otsesed, kuid keerulised, potentsiaalselt kallutatud ja mitte alati samaaegsed kogemusega (Timmermans & Cleeremans, 2015, p. 21). Objektiivsed meetodid hõlmavad tavaliselt seda, et inimestel palutakse valida erinevate hoolikalt koostatud alternatiivide vahel (st nagu kahe alternatiivse sundvalikuga ülesande puhul), selle asemel, et kirjeldada seda, mida nad nägid või tundsid. Objektiivsetel meetoditel on selge eelis kolmanda isiku objektiivsetel andmete loomisel (Timmermans & Cleeremans, 2015, p. 22). Üks subjektiivne meetod, kuidas teadlikkust mõõta on näiteks *Perceptual awareness scale*, ehk lühidalt PAS (Ramsøy & Overgaard, 2004, pp. 9-10). See on neljapunktiline skaala, kus inimesed hindasid oma teadlikkuse taset. Teine meetod on *Confidence ratings* ehk lühidalt CR osalejate usalduse hindamiseks oma teadlikkuse suhtes (Cheesman & Merikle, 1986, pp. 343-367; Dienes *et al.*, 1995, pp. 1322–1338). Nende hinnangute vorming võib olla väga erinev, ulatudes üksikasjalikest 51-punktilistest skaaladest kuni lihtsate binaarsete valikuteni, nagu „arva” versus „tea”. Nagu tajuteadlikkuse skaala (PAS), kannatavad ka CR-d ammendavuse probleemide all, kuna osalejad ei pruugi olla motiveeritud oma teadmisi täielikult avaldama. Kogu subjektiivsel teadlikkuse mõõdupuul põhinevat tööd võib segada vastuse kallutatus, nii et vaatamata katsealuste väidetele ei saa olla kindel, et nad ei olnud tegelikult stiimulist osaliselt või täielikult teadlikud (Evans & Azzopardi, 2006, p. 62). Bjorkman *et al.* (1993, pp. 80-81) on esitanud tõendeid selle kohta, et katsealused süstemaatiliselt alahindavad end. Seega seisneb probleem subjekti sisemise kriteeriumi objektiivses kindlaksmääramises, et eristada üksteisest teadlik ja mitte teadlik.

Magistritöö seisukohast on inimeste teadlikkus seotud nende võimega tajuda, mõista ja reageerida siseturvalisuse pikaajalistele kriisidele ja nendega seotud infole. See hõlmab nii üksikisikute teadlikkust ohtudest, mis mõjutavad nende turvalisust kui ka nende teadmisi ja oskusi, mis on vajalikud nende ohtudega toimetulekuks. Teadlikkuse suurendamine selles valdkonnas on kriitilise tähtsusega, et parandada ühiskonna vastupanuvõimet ja reageerimisvõimet kriisiolukordades. Seda saab mõõta mitmesuguste meetodite abil, sealhulgas ka küsimustikega, mis koguvad andmeid inimeste teadmiste, hoiakute ja käitumise kohta seoses siseturvalisuse pikaajaliste kriisidega.

1.4. Elanike valmisolek kriisidega toimetulekuks ja selle tõstmine

Riiklike institutsioonide valmisolekut kriisidega toime tulla on uuritud aastal 2016. Euroopa liidu poolt korraldatud Peer Review programm hindas paljude riikide seas ka Eesti tolleaegset valmisolekut hädaolukordadeks (Connolly, *et al.*, 2016, lk 7), sealhulgas riskihindamist, riskijuhtimise planeerimist ja riskide ennetamist ning valmisolekumeetmeid. Selgituseks niipalju, et Euroopa Liidu Peer Review programm on Euroopa Komisjoni (2024) poolt hallatav vahend, mis on mõeldud katastroofiriskide haldamise ja tsiviilkaitse süsteemide hindamiseks. See programm pakub riikidele või piirkondadele võimalust hinnata oma valmisolekut loodusõnnetuste ja inimtekkeliste katastroofide jaoks ning tuvastada viise ennetus- ja ettevalmistuspoliitika ning praktikate tugevdamiseks, samuti soodustab heade praktikate vahetamist. Töös leiti, et Eesti hädaolukordade juhtimise süsteem hõlmab motiveeritud ja informeeritud osalisi ning on hästi toimiv. Koostöö Eestis toimib edukalt, sest meil on väikesed kogukonnad, mida iseloomustavad head isiklikud kontaktid asutuste vahel. Väiksus on ka Eesti peamiseks miinuseks. Connolly jt. (2016, lk 8) põhjendavad seda sellega, et kuna Eesti on väike, on meil ka vähe ressursi ning lisaks puudub ka reaalne kogemus raskete hädaolukordadega ja elutähtsate teenuste ristsõltuvuse tagajärgedega. Raportis tuuakse veel negatiivsena välja ka elanikkonna madal teadlikkus hädaolukorras käitumise kohta ning kuidas iseennast aidata. See on aga Connolly

jt. (2016, lk 9) arvates võtmetähtsusega toimepidevuse tagamisel, seega tuleb hädaolukorras käitumise teadlikkust tõsta.

1.4.1 Siseturvalisuse pikaajalisteks kriisideks valmisolek üksikisiku vaates

Siseturvalisuse tagamine Eestis üksikisiku vaates hõlmab mitmeid aspekte ja tugisüsteeme. Sisekaitseakadeemia väljaantavas ajakirjas „Turvalisuskompass“ (Kaal ja Lillo, 2023, lk 9) on välja toodud neli peamist kategooriat, mis mõjutavad üksikisiku haavatavust kriisiolukordades:

- 1) indiviidi isiklik võimekus ja oskused,
- 2) ühiskondlikud tugivõrgustikud nagu naabrid ja ühingud,
- 3) elutähtsad teenused ja vahendid (näiteks vesi, küte, elekter jne.),
- 4) avalikud tugistruktuurid, sealhulgas-, haridus-, tervishoiu-,pääste- ja teavitusmeetmed.

Kriisisotsioloogia teaduskirjandus osutab, et just ühiskondlik haavatavus kujundab ohuolukorrast kriisi (Orru *et al.* 2022, lk 75; Wisner *et al.*, 2003, lk 27-28). Tavaliselt võimendavad kriisid juba olemasolevat vaesust (Tierney, 2019, p. 9) ning eelmistest kriisidest teame, et inimesed, kes toimetavad ka igapäevaelus vaesuspiiril või kellel on kroonilised tervisehädad, võivad kriisid negatiivsemalt mõjutada kui teisi (Bavel *et al.*, 2020, pp. 463-464). Erinevate puudujääkide kombinatsioon võib põhjustada olukorra, kus isegi tavaliselt eluga hästi toime tulevad inimesed, nagu need, kellel on kindel sissetulek ja tugev tugivõrgustik, võivad lõpuks haavatavaks muutuda. Lisaks on oluline mõista, et haavatavust mõjutavad tegurid pole staatilised, vaid võivad aja jooksul muutuda ja areneda (Orru *et al.* 2022, lk 75). Haavatavuse põhielement seisneb selles, et inimene ei suuda erinevatest olukordadest tulenevalt kasutada vajalikke isiklikke või ühiskondlikke ressursse ja vahendeid enda kaitsmiseks, hakkama saamiseks ja taastumiseks (Morsut *et al.*, 2021, pp. 140-141).

Haavatavust aitab leevendada, kui üksikisikul on mõnetine võimekus ja oskused. Elanikkonnakaitse Kontseptsioonis (Riigikantselei ja Siseministeerium, 2018, lk 44) on välja toodud, et kriisiolukordades toimetulek sõltub peamiselt isiklikust ettevalmistusest ja iga inimese vastutusest ise enda ning oma pere turvalisuse eest.

Enamasti piisab lihtsatest igapäevastest vahenditest, et kriisidega toime tulla, vältides abituks jäämist. Mida suurem on kriisideks iseseisvalt valmistunud inimeste osakaal seda väiksem on kriiside mõju ühiskonnale, tagades haavatavamatele parema abi kättesaadavuse ja ressursside pikemaajalise jätkuvuse. Dokument toob veel välja, et kriisiolukordades on oluline roll inimeste omavahelises koostöös sest inimeste iseseisev hakkamasaamine ei sõltu ainult nende individuaalsetest tegevustest ja toimetuleku määrast, vaid ka kogukondlikust turvalisusest (Riigikantselei ja Siseministeerium, 2018, lk 44). Kogukondlik turvalisus on see, milles osalevad need inimesed, kelle turvalisust korraldatakse.

Kõik üksikisiku haavatavuse kategooriad (indiviidi isiklik võimekus ja oskused, ühiskondlikud tugivõrgustikud, elutähtsad teenused ja vahendid ning avalikud tugistruktuurid) on otsesemalt või kaudsemalt omavalitsuse avalike teenuste mõjuväljas. Kaudsemalt avaldub mõju informeerimise ja koolituste kaudu, mis on suunatud a) elanike võimekuse ja oskuste tõstmiseks oma haavatavuse vähendamisel ning b) ühiskondlike tugivõrgustike (naabrid, ühingud) ettevalmistamiseks kriisiolukorras tegutsemiseks. Otseselt ja tugevalt mõjutab elanike haavatavuse määra omavalitsuse tehniline ja institutsionaalne toimevõime elutähtsate teenuste ja vahendite (nt vesi ja kanalisatsioon, küte, elekter, transport, kommunikatsioon) ning avalike tugistruktuuride (nt sotsiaal-, haridus-, tervishoiu-, pääste- ja teavitusteenus) tagamine kriisiolukorras. (Kaal ja Lillo, 2023, lk 9)

Kohalikele omavalitsustele annab hädaolukorra seadus kriisireguleerimise (HOS, 2017, § 6), hädaolukorraks valmistumise ja hädaolukorra lahendamise (HOS, 2017, § 9–18) ning elutähtsate teenuste toimepidevuse tagamiseks õiguslikud alused (HOS, 2017, § 36–41). Koostöös kohalike omavalitsustega korraldab Eestis elanikkonnakaitset Päästeamet (Savimaa ja Kont, 2023, lk 70). Üksikisiku vaates tähendab see seda, et iga inimene võib kriiside ajal lisaks iseenda teadmistele ja ettevalmistusele loota ka kohaliku omavalitsuse ja Päästeameti ettevalmistusele ja toetusele hädaolukordades.

Päästeamet on käivitanud projektid, mis suurendavad organisatsioonide koostoimet eri tasanditel. Koos sellega korraldatakse elanikele

teavituskampaaniaid (Päästeamet, 2024) selle kohta, kuidas võimalikult autonoomselt valmistuda toime tulema kuni nädalapikkuste häiretega vee-, elektri-, toidu- ja transpordivarustuses. Seega saab üksikinimene end kursis hoida ja olla aktiivne oma ettevalmistuses, et tagada isiklik vastupanuvõime ja toimetulek hädaolukordades.

Savimaa ja Kont (2023, lk 69-108) uurisid põhjalikult kogukonnaseltside olulisust kriiside juhtimisel ja kogukondade vastupidavuse toetamisel. Uuring toob välja, et kogukonnaseltsid on hästi kursis oma piirkonna eripäradega, kuid tihti puudub neil süsteemne lähenemine ja põhjalik riskianalüüs. Hoolimata sellest on ligi pool kogukonnaseltsidest valmis ja osaliselt juba ka aktiivselt tegelevad oma kogukondade toetamisega kriisiolukordades, pakkudes nii turvalisuse tagamist kui ka nõustamist. Lisaks on koostöö kohalike omavalitsustega tõhus, kuid uuring rõhutab vajadust suurendada koostööd teiste partneritega. See tugevdaks kogukonnaseltside võimekust veelgi, muutes nad veel olulisemaks osaks kriiside lahendamisel. Uuringu järgi on küpsed kogukonnaseltsid võimelised mängima kesket rolli nii lühiajaliste kui ka pikaajaliste kriiside juhtimisel, töötades koos professionaalsete esmaabi osutajatega nagu pääste- ja politseiteenistused. Üksikisik saab olla aktiivne kogukonnaliige ja osaleda seltside töös andes oma panuse kohaliku vastupanuvõime tugevdamisele ja kriisivalmiduse suurendamisele aidates seeläbi turvalisema ja toetavama ühiskonna loomisele.

Taustasüsteem, millele üksikisik saab kriisi ajal toetuda hõlmab lisaks kohalikele omavalitsustele ka Siseministeeriumi ja selle allasutusi, nagu politsei, päästeamet ja häirekeskused, kellede ülesanne on tagada turvalisuse, pakkudes igapäevast kaitset ning kiiret ja asjatundlikku abi hädaolukordades (Siseministeerium, 2020). Samas rõhutab siseministeeriumi siseturvalisuse arengukava 2020-2030 taas ka iga üksikisiku panuse tähtsust kriisides toimetulekuks. Panusena nähakse iga üksikisiku valmisolekut ennetada riske ja oskust reageerida hädaolukordades, tugevdades nii isiklikku kui ka ühiskondlikku turvalisust ja vastupanuvõimet.

Kokkuvõtteks võib öelda, et siseturvalisuse kriisideks valmisolek Eestis üksikisiku vaatest hõlmab mitmeid aspekte ja tugisüsteeme, mille mõju on kriitiline üksikisikute ja kogukondade haavatavuse vähendamisel

kriisiolukordades. Peamised kategooriad, mis mõjutavad üksikisiku haavatavust, on individuaalne võimekus ja oskused, ühiskondlikud tugivõrgustikud, elutähtsad teenused ja avalikud tugistruktuurid. Üksikisiku võimekus ja oskused, nagu isiklik ettevalmistus ja kriisis toimetulek, on fundamentaalsed. Ühiskondlikud tugivõrgustikud, nagu naabrid ja ühingud, ning avalikud tugistruktuurid, mängivad samuti olulist rolli kriiside lahendamisel.

1.4.2. Kerksus

Kerksuse (Brand & Jax, 2007, pp. 1-16; Manyena, 2006, pp. 434-450; Woods, 2015, pp. 5-9) tähendust kriiside ja katastroofide korral on põhjalikult uuritud. Kerksus ehk säilenõtkus, sitkus, oskus kiirelt kohaneda ohuga või hädaolukorras, tähendab võimet kasutada ühiskondlike ressursse, et toime tulla muutlike või erakordsete tingimustega meie ümber (Morsut, *et al.*, 2021, p. 139-140). Kerksuse uuringud on edendanud uusi viise kriiside ja katastroofide korral vastupidavuse leevendamiseks. Woods (2015, pp. 2-4) pakub kerksusele neli kontseptsiooni:

- 1) Kerksus kui taastumine. Hõlmab süsteemi võimet taastuda häirivatest sündmustest ja naasta varasema või tavapärase toimimise juurde. See rõhutab enne sündmust olemasolevaid võimekusi ja ressursse, mis võimaldavad süsteemil häiretega toime tulla.
- 2) Kerksus kui vastupidavus (robustsus). See vaade võrdsustab kerksust süsteemi töökindlusega/vastupidavusega, täpsemalt selle võimega tulla toime kasvava keerukusega, stressitegurite ja väljakutsetega. See uurib, kuidas süsteemid häireid tõhusalt juhivad.
- 3) Kerksus kui laiendatavus (*Graceful Extensibility*). Käsitleb vastupidavust terminina, mis tähistab süsteemi võimet laiendada oma toimimist ootamatute väljakutsete korral. See keskendub sellele, kuidas süsteemid säilitavad funktsionaalsust ja kohanevad, kui neid surutakse kaugemale nende tavapärastest tööpiiridest.
- 4) Kerksus kui püsiv kohanemisvõime. Uurib, kuidas süsteemid kohanevad tulevaste üllatuste ja arenevate tingimustega pikemas perspektiivis.

Patel *et al.* (2017) tuvastasid oma uuringus üheksa põhielementi, mida on pakutud oluliseks kogukonna kerksuse mõistes. Nendeks olid: kohalikud teadmised, faktiline teadmiste baas, kollektiivne tõhusus ja jõustamine, koolitus ja haridus, kogukonnavõrgustikud ja suhted ning ühendatus.

Kerksust loob inimeste ettevalmistatus ja ühiskondlike struktuuride tugi, sealhulgas ametlik kriisikommunikatsioon ja -haldus, mis arvestab inimeste erinevate vajadustega (Orru *et al.*, 2022, lk 75-76). Ühiskonna vastupanuvõimet tõstab ka igas piirkonnas kerksuskeskuse olemasolu. Kerksuskeskus on välistest teenusepakkujatest (elekter, küte jne) sõltumatu hoone, mille katkematult ning jätkusuutlik toimimine on tagatud lokaalsete süsteemide kaudu ning loodud on võimalused inimestele abi, nõu ja info andmiseks, varjumiseks ning ajutiseks ümberasumiseks hädaolukordades ja riigi julgeolekut või põhiseaduslikku korda ähvardavate ohtude korral (Tammist, 2019, slaid 2). Elanikud saavad kerksuskeskusest infot olukorra kohta ja abi, nt. laadida telefoni, valmistada sooja sööki või varjuda, leida lühiajalist öömaja, kui hädaolukorra tõttu ei ole võimalik kodus viibida (Randla ja Joao-Hussar, 2023). Kerksuskeskusteks võivad olla külade rahvamajad, vabatahtliku organisatsiooni ruumid, külakeskused või muud selleks sobivad hooned.

Kriisireageerimise harjutused ning pidev valmisolek on omavalitsustele abiks kerksuse suurendamisel, sealhulgas järgmiste omaduste arendamisel: kohanemisvõime (õppimise ja uute lahenduste rakendamise oskus), paindlikkus ja liiasuse loomine (võimalus asendada komponente nende rikkumise korral), samuti ressursside tõhusam kaasamine (Steen & Morsut, 2019, pp. 4–5). Hiljuti on toimunud märkimisväärsemad õppused selles vallas „79 särtsu“ (Savimaa ja Vernik, 2023, lk 35-67) ja „Crexex23“ (Riigikantselei, 2023b).

Kokkuvõtteks, kerksus tähendab võimet kasutada ühiskondlike ressursse, et toime tulla muutlike või erakordsete tingimustega meie ümber. Kerksuse mõiste on seotud üksikisiku ja kogukonna võimega kasutada ühiskondlikke ressursse, et toime tulla muutlike või erakordsete tingimustega. Kerksust suurendavad tegurid hõlmavad kriisireageerimise harjutusi, pidevat valmisolekut, kohanemisvõimet, paindlikkust ja ressursside tõhusat kaasamist. Omavalitsuste roll

kriisireguleerimisel, hädaolukorraks valmistumisel ja elutähtsate teenuste toimepidevuse tagamisel on oluline.

Kriisideks valmisolek ja kerksus on omavahel tihedalt seotud, kuna mõlemad keskenduvad individuaalsete ja kogukondlike ressursside tugevdamisele, et tagada parem vastupanuvõime kriisiolukordades. Üksikisiku ettevalmistus, kogukonna toetus ja ametlike tugistruktuuride olemasolu on kriiside edukaks juhtimiseks hädavajalikud. Sellest tulenevalt on oluline mõista ja arendada nii individuaalseid kui ka kollektiivseid võimeid kriisidega toimetulekuks, rõhutades kogukondliku turvalisuse ja koostöö tähtsust.

2. EESTI ELANIKE TEADLIKKUS NING VALMISOLEK PIKAAJALISTE SISETURVALISUSE VALDKONDA PUUDUTAVATE KRIISIDEGA TOIMETULEKUKS

Magistritöö teises peatükis annan ülevaate töös kasutatud metodoloogias, uuringust ja Eesti elanike teadlikkusest ning valmisolekust siseturvalisuse valdkonda puudutavate pikaajaliste kriisidega toimetulekuks. Esimeses alapeatükis kirjeldan uurimuse metoodikat ja valimit. Teises alapeatükis esitlen ülevaadet oma uuringu tulemustest. Kolmandas alapeatükis annan ülevaate uuringu tulemuste analüüsist ja järeldustest ning toon välja ettepanekud pikaajalisteks kriisideks valmisoleku tõstmiseks.

2.1. Uuringu metoodika ja valim

Empiirilisi andmeid on võimalik koguda kasutades nii kvalitatiivset kui ka kvantitatiivset meetodit. Käesolevas magistritöös kasutasin kvantitatiivset meetodit, sest kvantitatiivne meetod on parim meetod selleks, et koguda andmeid suurelt hulgalt inimestelt, et need andmed siis esitada üldistatult. Kvantitatiivne lähenemine võimaldab mõõta objektiivselt fakte, keskenduda muutujatele ja teha statistilist analüüsi. (Neuman, 2014, lk 16)

Minu töö eesmärgiks oli selgitada välja Eesti elanike teadmiste ja valmisoleku hetkeseis ning arenguvõimalused pikaajaliste kriisidega toimetulekuks siseturvalisuse valdkonnas. Uurimistöö eesmärgi saavutan ma valitud uurimisinstrumendi kaudu andmeid kogudes. Lähtudes magistritöö probleemist, kasutasin eesmärgi saavutamiseks kvantitatiivset ülevaateuuringu strateegiat ja andmete kogumise instrumendiks oli elektroonne ankeetküsitlus. Ülevaateuuringuid kasutatakse inimeste rühmalt andmete kogumiseks standandiseeritud viisil. Enamasti kogutakse neis fakte, arvamusi, seisukohti ja kirjeldatakse nähtusi, selgitatakse ja võrreldakse andmeid (Babbie, 1973. tsit Hackett, 1981, p. 600). Minu uuringus on inimeste rühmaks Eesti elanikud, kelle

teadmisi ja valmisolekut ma kirjeldan ja hindan. Glasow (2005, p 5) kirjutas ülevaateuuringu kohta, et see sobib elanikkonna seas antud konkreetsete aspektide kvantitatiivseks kirjeldamiseks, seepärast leian, et selle strateegia valik on minu magistritöö puhul asjakohane. Strateegia valikut õigustab ka Isaac *et al.* (1997, p. 136) kirjutatu, et ülevaateuuringut kasutatakse kui on vaja: vastata tõstatatud küsimustele, vaadelda, hinnata vajadusi, seada eesmärke, luua lähteandmed, mille alusel saab edaspidi andmeid võrrelda ja analüüsida ning üldiselt kirjeldada olemasolevat.

Magistritöö uurimisinstrumentina kasutasin elektroonset ankeetküsitlust Eesti elanike seas (lisa 1), et selgitada välja elanike valmisolek ja teadlikkus siseturvalisust puudutavate pikaajaliste kriisidega toimetulekuks. Viisin läbi nii avatud kui ka suletud küsimustega ankeetküsitluse. Ankeetküsitlus võimaldab koguda kvantitatiivselt andmeid inimeste kriisidest teadlikkuse ja valmisoleku kohta. Elektroonse ankeetküsimustiku koostas kasutades *Google Forms* keskkonda. Selle platvormi kasuks otsustasin, sest see on mulle varasemalt juba tuttav ning seepärast ka mugav kasutada ning on üldiselt laialt levinud ka elanike seas, mis teeb küsitlemise lihtsamaks ning kättesaadavamaks suuremale üldkogumile. Vastused tulevad automaatselt ning teavitusega. Platvorm genereerib ise protsentuaalse statistika ja näitab diagramme ning jooniseid. Kidron (2007, lk 74) on välja toonud, et ankeet on käepärane meetod, millega saab uurida isikute teadmisi, käitumismotiive ja materiaalsel olukorda ning ankeediga saadud andmestikku võib vaadelda uuritavate soo, vanuserühmade, elukoha ja teiste objektiivsete näitajate lõikes. Lisaks märgib Neuman (2014, lk 347), et internetipõhine küsitlus on kiire, valimi jaoks väga mugav ning võimaldab paindlikku kujundust ja visualiseerimist. Tourangeau (2004, p. 792) toob veebipõhise küsimustiku plussiks veel selle, et see on äärmiselt odav, väikse ajakuluga, kuid samas suure võimekusega. Kuna minul oli vaja pääseda suure hulga vastajateni, siis leidsin, et selle saavutamiseks on ankeetküsitlus kõige realistlikum viis.

Ankeedi küsimustik disainiti lähtudes 2023. aasta jaanuaris-veebruaris läbi viidud küsitlusest kogukonnaseltside teadlikkuse ja kriisihaldusvõimekuse väljaselgitamiseks (Savimaa ja Kont, 2023), Kantar Emori poolt läbi viidud

uuringust „Elanikkonna hädaolukorraks valmisoleku alase teadlikkuse indekseering 2023“ (Kantar Emor, 2023) ning Lauri Peegli lõputööst „Elanikkonna hädaolukorraks valmisolek Muhu vallas“ (Peegel, 2023, lk 53-62).

Kokku oli uuringus 27 küsimust. Küsitlus koosnes neljast plokist: iseloomulikud andmed, teema üldine aktuaalsus, teadmine ja valmisolek. Magistritöö uurimisküsimuste seos küsitluse küsimustega on toodud tabelis 2.

Tabel 2. Uurimisküsimuste seos ankeedi küsimustega (autori koostatud)

UURIMISKÜSIMUS	KÜSITLUSE KÜSIMUSED
1) Millised on Eesti inimeste teadmised sellest, kuidas käituda erinevate pikaajaliste kriiside korral siseturvalisuse valdkonnas?	1;2;3;4;5;6;7;8;9;10
2) Milliseid ettevalmistusi on Eesti inimesed teinud pikaajaliste siseturvalisust puudutavate kriisidega toimetulekuks.	11;12;13;14;15;16;17;18;19;20
3) Kui kõrge on Eesti inimeste teadlikkuse ja valmisoleku tase pikaajaliste siseturvalisust puudutavate kriisidega toimetulekuks?	6;7;8;9;10;12;13;14;15;16
4) Millistel siseturvalisuse valdkonna pikaageid kriise puudutavatel teemadel oleks Eesti elanikel vaja täiendavaid teadmisi?	6;9;10;16;18;21

Enne küsimustiku väljasaatmist viisin läbi pilootuuringu ja edastasin küsimustiku kümnele juhuslikult valitud inimesele enda tutvusringkonnast, mille hulka kuulusid sõbrad, töökaaslased, koolikaaslased, selleks et kontrollida küsimustiku arusaadavust ja eemaldada võimalikud tõrked või kirjavead. Pilootuuringu tulemusel parandasin mõnes kohas ebaselget sõnastust ja eemaldasin ühe tehnilise tõrke küsimustele vastamisel.

Uuringu valimiks on mittetõenäosuslik mugavusvalim. Mugavusvalimi koostamisel on üheks peamiseks eeliseks efektiivselt suure hulga osalejateni jõudmine ning lähtutakse lihtsa kättesaadavuse, leitavuse või uuritavate koostöövalmiduse põhimõttest (Neuman, 2014, lk 248). Selline valim sobis hästi minu magistritöö läbiviimiseks, kuna võimaldas kasutada võrgukeskkonda,

sealhulgas e-posti loendeid ja sotsiaalmeedia gruppe, näiteks kogukonnaseltside kontaktaadresse (et küsitlus sealtkaudu liikmetele edastataks), kogukondade diskussioonigruppe sotsiaalmeedias, kohalike omavalitsuste kaudu küsitluses osalemiseks kutse edastamist elektroonsete kanalite, infokirjade jm kaudu, selleks, et jõuda võimalikult suure hulga Eesti elanikeni võimalikult väikese ajakuluga. Valimi suuruse välja selgitamiseks kasutasin valimi kalkulaatorit (Valimi mahu kalkulaator, 2023). Arvestades, et Statistikaameti (2023) järgi on Eestis elanikke 1 357 739, usaldusnivooks oli 95% ning veapiir on 5%, peab valimisse kaasama vähemalt 384 vastanut.

Küsitlus oli avatud perioodil 16.02.2024 kuni 04.03.2024. Ankeetküsimustele vastas kokku 436 Eesti elanikku. Seega on üle vajaliku miinimumi valimisse kaasatud. Siiski ei plaani ma üldistada neid tulemusi tervele elanikkonnale, kuivõrd minu valim ei ole selleks piisavalt esinduslik.

Vastanute sotsiaalmajanduslik taust jagunes järgmiselt:

- 1) Sugu: 81% Naised ja 19% mehed;
- 2) Haridustase: 58% kõrgharidusega, 38% keskharidusega ja 3% põhiharidusega;
- 3) Enim vastanuid oli Harjumaalt (34%), Saaremaalt (19%), Tartumaalt (11%) ning ülejäänud vastanute protsent jagunes erinevate Eesti maakondade vahel;
- 4) 56% vastanutest elab linnas ja 44% maal;
- 5) 49% oli elukoha tüübiks eramaja ning 41% korterelamu.

Peaaegu vajalikuks välja tuua, et ma ei oska seletada ebaproportsionaalselt suurt naiste osakaalu vastanute seas. Võibolla on kriisi teema õrnemale soole huvitavam/tähtsam kui meestele. Siiski leian, et analüüsi mõttes ei mõjuta naiste suur osakaal tulemusi.

Andmeanalüüsimetoditena kasutan statistilist andmeanalüüsi (Neuman, 2014, pp. 383-418), mis on andmete kogumise ja analüüsimise protsess, et eristada mustreid ja suundumusi. See on meetod andmete hindamisel kallutatuse eemaldamiseks numbrilise analüüsi abil. See tehnika on kasulik uuringute tõlgenduste

kogumiseks, statistiliste mudelite väljatöötamiseks ning uuringute kavandamiseks. Kasutan andmete töötlemiseks *Excel* andmetöötlusprogrammi ja *Google Forms* enda genereeritud protsentuaalset statistikat.

Et välja selgitada teemad/pikaajalised kriisid, milledes vastanud end kõige ebakindlamalt tunnevad koostasin pivot tabeli (tabel 5), milles on vastanute keskmised hinnangud iga teema kohta. Seejärel võrdlesin tulemusi erinevate sotsiaalmajanduslike näitajatega nagu sugu, vanus, elukoht (kas maal või linnas), haridustase ja elukoha tüüp, et oleks võimalik aru saada, milliste näitajatega inimesed peavad ennast rohkem või vähem valmistunuks ühele kindlale pikaajalisele kriisile. Paremaks võrdluseks teisaldas inimesed vastuste lõikes keskmisteks arvnäitajateks (*average*). Samuti kaotas inimesed vanusegrupid 15-19 ja 70 ja üle, sest neis vanusegruppides oli kokku ainult neli vastanut ning nii väheste vastanutega ei olnud mõtet üldistada vastused tervele vanusegrupile. Samal põhjusel jätsin haridustasemel välja alghariduse, kuna vastanuid selles arvestuses oli vaid 2. Mida lähemal on vastus 5-le seda paremini peavad vastanud ennast konkreetsele pikaajalisele kriisile valmistunuks.

Pikaajalisteks kriisideks valmisoleku indeksi (edaspidi PKVI) arvutamisel (käesoleva töö lisa 2), võtsin eeskujuks Kantar Emori (2023, lk 24) hädaolukorraks valmisoleku indeksi arvutamismeetodi. Selleks filtreerisin oma ankeedi vastustest välja kolm suuremat vastuste kategooriat, milleks olid teadlikkus, tegevused ja valmisolek ning andsin igale kategooriale kaalu väärtuse vastavalt tema tähtsusele (teadlikkuse kaal 20 punkti, tegevuste ja valmisoleku kaal mõlemad 40 punkti, kõik kokku 100 punkti). Igas kategoorias olid alamkategooriad, mis samuti said kaalu punktid, vastavalt küsimuse tähtsusele. Vastanute üldindeksi sain, kui kasutades *Google Forms* genereeritud tabelitelt võtsin asjassepuutuvate vastuste protsentuaalsed väärtused ning korrutasin need kategooria kaalu väärtusega. Selliselt sain kõigi vastanute üldindeksiks 43,9 (vaata lisa 2). Neid andmeid, mida sai võrrelda Kantar Emori tehtud uuringu vastustega, kirjeldasin võrdlevalt. Kasutades *Google Forms* genereeritud vastuste tabeleid ja ise enda tehtud *Excelis* filtreeritud ning töödeldud tabeleid leidsin ma lisaks iga vastanu kohta eraldi iga kategooria juurde väärtused, mis iseloomustasid vastanute teadlikkust, tegevusi ja valmisolekut pikaajalisteks kriisideks. Seejärel

arvutasin iga vastanu PKVI valemiga (väärtus/küsimuste arv selles alamkategorias) x küsimuse kaal. Saadud indeksiga viisin läbi ka mitmemõõtmelisi analüüse, kus leidsin statistiliselt olulisi seoseid vastanute sotsiaalmajanduslike näitajatega. Parema ülevaate saamiseks vastanute PKVI tasemest jagasin indekseid põhjal vastanud nelja kriisiteadlikkuse/valmisoleku tugevusgruppi, mida iseloomustab tabel 10. Lisaks tegin korrelatsioone ja sõltumatute gruppide t-teste (tabelid 9 ja 11). Korrelatsioon kõige laiemas tähenduses on muutujate vahelise seose mõõt. Kui ühe muutuja väärtus muutub, on see sageli seotud teise muutuja väärtuse muutumisega. Kui mõlemad muutujad liiguvad samas suunas, räägime positiivsest korrelatsioonist; kui nad liiguvad vastassuundades, on tegemist negatiivse korrelatsiooniga (Schober *et al.*, 2018, p. 1763). Korrelatsiooni mõiste on enim kasutusel viitamaks kahe pideva muutuja lineaarsele suhtele, mida kirjeldab tavaliselt Pearsoni korrelatsioonikoefitsient. Korrelatsioonikoefitsiendi väärtus on $-1 \leq r \leq 1$. Koefitsient väljendab seose suunda ja tugevust. Suund on positiivne, kui $r > 0$, seos on negatiivne, kui $r < 0$. Seos puudub, kui $r = 0$. Seos on ebaoluline, kui $0 < |r| < 0,1$ Nõrk seos, kui $0,1 < |r| < 0,39$. Keskmise tugevusega seos, kui $0,4 < |r| < 0,69$. Tugev seos, kui $0,7 < |r| < 0,89$ ja väga tugev seos, kui $|r| > 0,9$ (Schober *et al.*, 2018, p. 1765).

T-test analüüs on statistiline meetod, mida kasutatakse rühmade keskmiste võrdlemiseks. T-test läheb lihtsast keskmise arvutamisest kaugemale, kuna see hõlmab lisaks gruppide keskmistele ka standardhälbeid ja valimite mahtusid (Mishra *et al.*, 2019, p. 407).

Nende meetodite puhul peab silmas pidama parameetrite statistilist olulisust ehk p-väärtust. Parameetrite statistilist olulisust saab kontrollida olulisuse tõenäosust olulisuse nivoooga võrreldes. Olulisuse nivoo on tavaliselt 0,05, ehk vea tõenäosus on 5% ning vastav usaldusnivoo on 0,95. Kui olulisuse tõenäosus on väiksem, kui olulisuse nivoo, siis on parameetrid statistiliselt olulised. (McLeod, 2023, pp. 4-6)

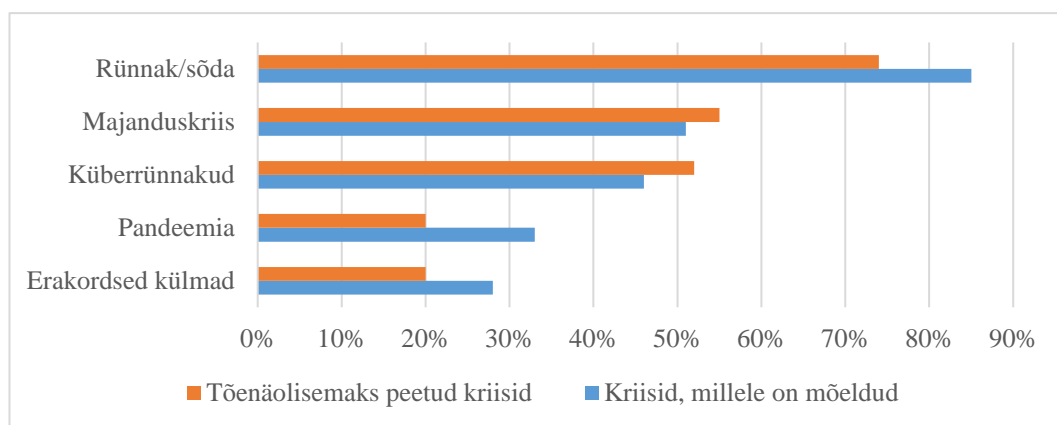
Et teha eelnevalt kirjeldatud analüüse, kodeerisin tekst väärtused arv väärtusteks (näiteks linnas elav inimene sai arv väärtuseks 0 ja maal elav inimene 1-e jne). Korrelatsiooni analüüsiga tahtsin teada, kas on seos nende vastanute vahel, kes

pidasid ennast kriiside kohta teadlikumaks võrreldes, kas nad seda tegelikult ka on PKVI-d silmas pidades.

Tulemused esitan kasutades kirjeldavat statistikat, jooniseid ja tabelleid.

2.2 Uuringu tulemused

Järgnevalt analüüsin ankeetküsitluse vastuseid teemaplokkide kaupa. Esimene osa keskendus **kriiside üldisele aktuaalsusele inimeste jaoks**. Teema aktuaalsus viitab sellele, kui oluline, asjakohane või kiireloomuline teema on praegusel hetkel või antud kontekstis. 50% (219) vastanutest on mõelnud, et tema ja ta pere võib sattuda pikaajalisse kriisi sagedamini, kui korra või kaks kahe aasta jooksul. 37% (161) on pikaajalisse kriisi sattumisele mõelnud vaid korra või kaks ning 8% (34) pole sellele üldse mõelnud. 5% (22) vastanutest ei osanud vastust anda. Pikaajalistest kriisidest mõeldi kõige rohkem „võõrriigi relvastatud rünnakule ja sõjale“ (85% ehk 372 inimest vastanutest), majanduskriis (51% ehk 222 inimest), küberrünnakud, mis häirivad elutähtsate teenuste toimimist pikema aja jooksul (46% ehk 201 vastanut), pandeemia (33% ehk 145 vastanut) ja erakordselt külmad ning korduvate külmaperioodidega talved (28% ehk 120 vastanut).

Joonis 2. Kriisid, millele on mõeldud vs. kõige tõenäolisemad kriisid n=436, % (autorikoostatud)

Kõige tõenäolisemaks kriisideks peetakse võõrriigi relvastatud rünnakut (74% ehk 323 vastanut), majanduskriisi (55% ehk 241 vastanut), küberrünnakut (52% ehk

225 vastanut), pandeemiat (20% ehk 88 vastanut) ja erakordselt külmi ja korduvate külmaperioodidega talvesid (20% ehk 85 vastanut).

Vastused küsimusele, et milliseid teenuseid peab vastaja enda arvates elutähtsaks. Kõige olulisemaks peeti elektriga varustatust, seda pidasid tähtsaimaks kokku 89% (388) vastanutest. Vähem olulised olid makseteenuse tagamine ja raadio ning televisiooni toimimine vastavalt 32% (138) ja 24% (106). Tekkis alljärgnev pingerida:

Tabel 3. Teenused, mida vastanud peavad elutähtsateks (autori koostatud)

Elektriga varustatud	89% (388)
Vältimatu arstiabi	82% (356)
Veega varustamine ja kanalisatsioon	77% (336)
Pääteteenuse toimimine	76% (330)
Mobiiltelefoni teenus	66% (286)
Politseiteenuse toimimine	56% (244)
Vedelkütusega varustatus	53% (233)
Suurte teede sõidetavuse tagamine	46% (199)
Andmesideteenus	45% (197)
Makseteenuse tagamine	32% (138)
Raadio ja televisiooni toimimine	24% (106)

Maagaasiga varustatus, elektroonilise isikutuvastamise ja digitaalse allkirjastamise tagamine, ühistranspordi ning postiteenuste toimimine said kõik alla saja hääle, seega võib öelda, et vastanute seas neid teenuseid elutähtsaks enamjaolt ei peeta.

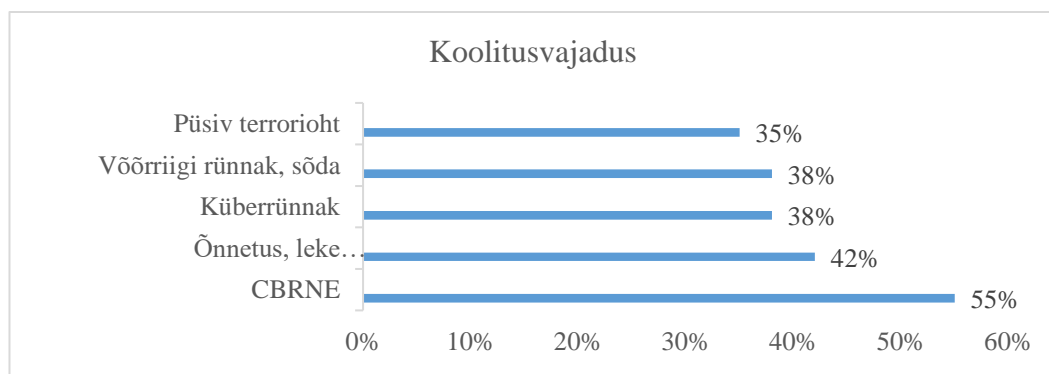
Küsimustiku teises osas keskendus **teadlikkuse hindamisele**. Esimeseks küsimuseks selles osas oli „Kuidas te hindate oma teadlikkust selliste olukordade (kiirel) äratundmisel, mis võivad kujuneda kriisiolukordadeks?“ 69% (270) vastanutest arvasid, et nad pigem tunnevad kriisi ära. 19% (82) vastanutest olid kindlad, et tunnevad kriisi ära. 10% (43) arvavad, et pigem ei tunne kriisi ära ning ainult 3% (11) väidavad, et ilmselt üldse ei tunne kriisi ära. 7% (30) vastanutest ei osanud sellele küsimusele vastata.

Selleks, et teada saada, kuidas jagunesid vastused sugudevahelises võrdluses koostasin pivot tabeli ning määrasin arvud protsentuaalselt vastanud meeste koguarvust ja vastanud naiste koguarvust. Selgus, et protsentuaalselt on mehed kindlamad, et tunnevad pikaajalise kriisi ära (tabel 4).

Tabel 4. Sugudevaheline võrdlus sellest, kuidas mehed ja naised tajuvad kriisi äratundmist (autori koostatud)

	Mees	Naine
Kindlasti tunnen kriisi ära	28%	17%
Pigem tunnen	60%	62%
Ei tea, ei oska öelda	6%	7%
Pigem ei tunne	2%	12%
Ilmselt üldse ei tunne	4%	2%

Järgnevalt küsisin inimeste arvamust selle kohta, kas nad on teadlikud, kuidas peaks käituma erinevate pikaajaliste kriiside korral. Joonis 3 näitab, millistes pikaajalistes kriisides tunnevad inimesed kõige enam, et neile oleks vaja koolitust.

Joonis 3. Nimekiri peamistest pikaajalistest kriisidest, kus on suurim koolitusvajadus n=436, % (autori koostatud)

Selgus, et tervelt 55% (241) inimestest märkisid, et vajavad kõige enam CBRNE sündmustega seotud koolitusi. See viitab sellele, et inimesed peavad end selles äärmiselt spetsiifilises ja potentsiaalselt ohtlikus valdkonnas kõige vähem ettevalmistatuks. 42% (181) inimestest tundsid, et vajavad õnnetuse või lekke korral lähedalasuvas tööstusettevõttes koolitust, kuidas sellises olukorras käituda. See näitab muret tööstuslike õnnetuste ja nendega toimetuleku osas.

Küberrünnakud, mis häirivad elutähtsate teenuste toimimist olid koolitusvajaduse poolest kolmandal kohal 38%-ga (166), mis kajastab kasvavat teadlikkust küberturvalisuse olulisusest ja sellest tulenevatest ohtudest. Üllatavalt oli võõrriigi relvastatud rünnak/sõda alles neljandal kohal koolitusevajaduselt. 38% (164) inimestest tundsid, et vajavad antud teemal rohkem koolitust. Püsiva terroriohu kohta märkisid 35% (153) inimestest koolitusvajadust, näidates sellega muret terrorismi ja sellest tingitud ohutuse küsimuste pärast.

Järgneva küsimusega püüdsin hinnata, **kui teadlikud on inimesed olukorra ja võimaluste kohta enda piirkonnas**. PKVI selles küsimuses näitas 6 maksimumpunkti juures 4.08 punkti.

Enamik vastajaid (71% ehk 310 vastanut) on teadlikud piirkonnas leiduvatest puhta joogivee allikatest, kuigi teadmised on jagatud peaaegu võrdselt nende vahel, kes teavad kindlalt, ja nende vahel, kes on mõnevõrra teadlikud.

Teadlikkus mahajäetud taludest ja nende joogiveekaevudest on kõvasti madalam (20% ehk 87 vastanut). Enamik vastajaid, kas ei tea nende asukohti (54% ehk 236 vastanut) või on vaid mõnevõrra teadlikud (26% ehk 166 vastanut). See viitab sellele, et kriisiolukorras potentsiaalselt olulised ressursid võivad jääda tähelepanuta ja kasutuseta.

Inimeste teadlikkus ohtlikest ettevõtetest oma piirkonnas on samuti piiratud (ainult 19% ehk 82 vastanut on kursis oma piirkonna ohtlike ettevõtetega), paljud vastajad ei ole kindlad (37% ehk 163 vastanut) või ei tea (44% ehk 191 vastanut) neist ettevõtetest üldse midagi. See on oluline turvalisuse aspekt, eriti hädaolukordades, kus teadlikkus potentsiaalsetest ohtudest võib olla elulise tähtsusega.

Peaaegu pool ehk 47% (204) vastanutest on teadlikud ja 43% (187) vastanutest on mõnevõrra teadlikud piirkonna teedevõrgustiku seisukorrast. Ainult 10% (45) vastasid, et ei ole teadlikud ümberkaudsete teede seisukorrast. Samas oma piirkonna metsateid, marja- ja seenekohti teadis 35% (152) vastanut ning mõnevõrra teadis 42% (184) vastanutest. 23% (100) vastanut ei teadnud oma ümbruskonna metsateid ning marja- ja seenekohti.

Kus oma elukoha piirkonnas on ebapiisav mobiililevi teab vaid 28% (120) vastanutest. 40% teab mõnevõrra ja 33% ei tea üldse.

Järgmise küsimusega hindasin **inimeste teadlikkust enda ümber olevatest isikutest, kellest võib kriisi korral kasu olla** (kelle poole võiks pöörduda). Küsimus oli sõnastatud nii: „Kas teate, kui palju on teie elukoha lähedal väljaõppe saanud või oskustega inimesi?“ Pikaajalisteks kriisideks valmisoleku indeks selles küsimuses oli 6 maksimumpunkti juures kõigest 2.64.

Tulemused näitavad, et suur osa vastanutest (esmaabi 55% ehk 239 inimest ja pääste 54% ehk 236 inimest) on teadlikud, kelle poole pöörduda, kui on vaja esmaabi või päästet. See viitab sellele, et nendes valdkondades on kogukonna teadlikkus ja valmisolek suhteliselt kõrge. Võrdselt oluline on see, et vaid väike osa vastanutest tunnistab, et nad eriti ei tea või ei tea üldse, kuidas nendes olukordades toimida.

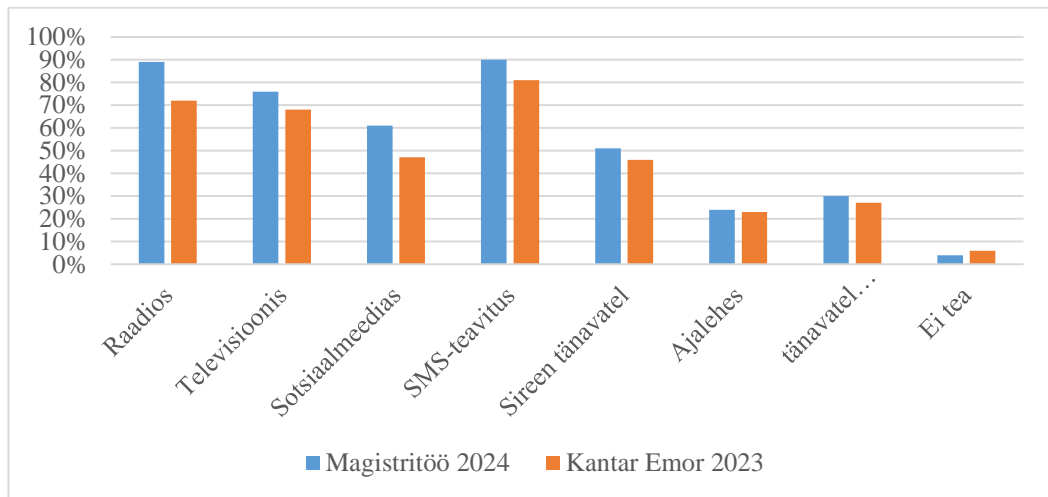
Kriisikommunikatsiooni ja vaimse tervise abi valdkondades on inimestel märkimisväärselt vähem võimalusi kelle poole pöörduda. Ainult 28% (124) kriisikommunikatsiooni ja 36% (158) vaimse tervise abi osas vastanutest on teadlikud, kelle poole nad enda lähiümbrusest pöörduda võivad. Suurem osa vastanutest (70% ehk 305 inimest) tunnistab, et nad ei ole kindlad ("Eriti mitte") või "Ei tea" üldse (65% ehk 285 inimest), et neil oleks inimesi enda ümber kelle poole võiks pöörduda, et neis valdkondades abi saada.

Teadlikkus looduses ja kriisiolukorras toimetuleku ja ellujäämise osas on kriitilise tähtsusega, kuna see võib päästa elusid hädaolukordades. Kui vaadelda ankeedi vastuseid, võib väita, et inimesed on võtnud vaevaks õppida ellujäämisoskusi või teavad, kelle poole pöörduda abi ja nõu saamiseks vastavas valdkonnas (45% ehk 198 inimest). Sellegipoolest on jätkuvalt suur hulk inimesi, kes tunnistavad, et nad ei tea või on ebakindlad teadmise kohta selles vallas (55% ehk 238 inimest).

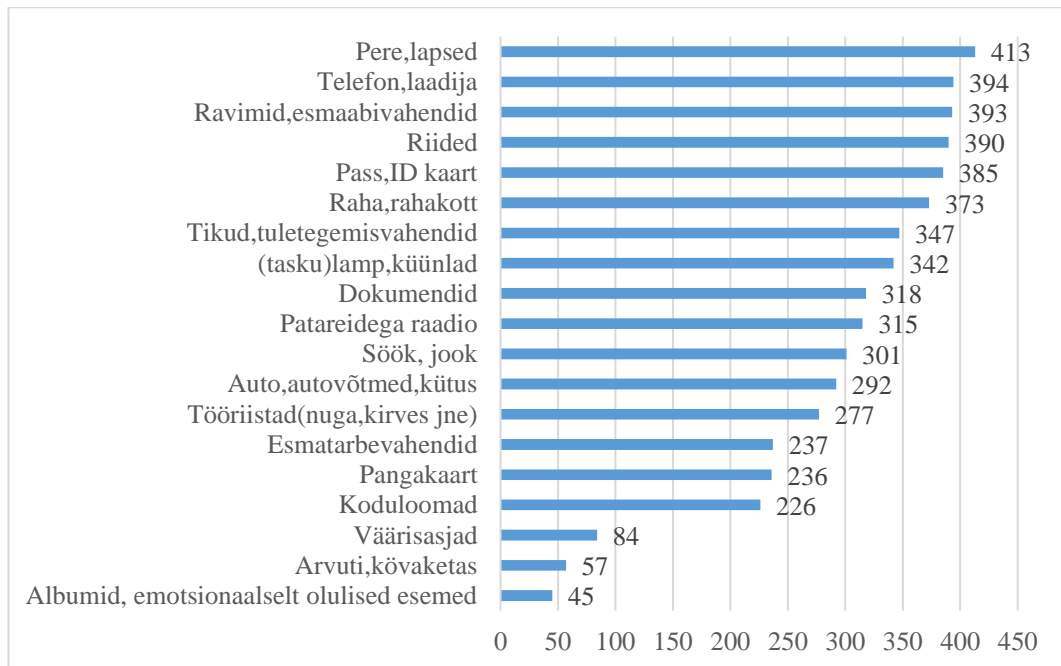
Teehoolduse, lumekoristuse ja muu võimekuse kohta käivate vastuste analüüs toob esile, et suur hulk inimesi (47% ehk 203 inimest) on teadlikud, kelle poole abi saamiseks pöörduda võib. Siiski näitavad vastused ka, et üle pooltel juhtudel on vastuseks märgitud „Eriti mitte“ (29% ehk 127 inimest) ja „Ei tea“ (24% ehk

106 inimest), mis võib kriisiolukorras põhjustada raskusi juurdepääsetavuse ja liikumisvabadusega.

Järgnevalt hindasin **kas inimesed on teadlikud, milliste vahenditega neid kriisidest hoitatakse**. Toon ka välja võrdluse Kantar Emori (2023, lk 6) uuringu tulemustega. Suur enamus vastanutest on kursis teavitusmeetoditega (joonis 4).

Joonis 4. Võrdlus Kantar Emori (n=2253, %) ja käesoleva magistritöö (n=436, %) tulemuste vahel, mis puudutab teadlikkust kriisidest teavitamisel (Autori koostatud).

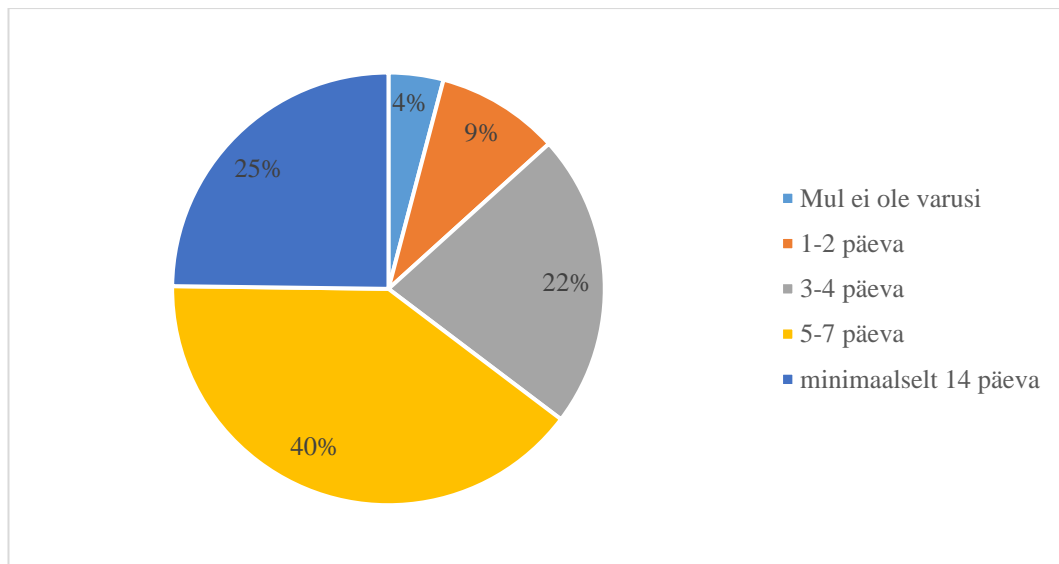

Joonis 5. Loetelu kodust kaasavõetavatest inimestest, loomadest ja hädavajalikest asjadest, n=436 (autori koostatud)

Järgnev küsimus oli sõnastatud nii: „On hädaolukordi, mis eeldavad kodust kiiret lahkumist. Mis nimetatutest on hädavajalik, mida kodust lahkudes kindlasti kaasa tuleks võtta?“ Joonis 5 näitab, millised olid populaarsemad vastusevariandid.

Mõnel juhul vastati isegi, et „Minul on alati kaks kotti pakitud, üks endale teine abikaasale, milles on kõik vajalik kaasas“ ning „Meil on peres tegelikult jaotatud, kes mida kaasa võtab“. See näitab, et on inimesi, kes on tõesti vaevaks võtnud kriisiks valmis olla.

Järgmises ankeetküsitluse ploki olid küsimused suunatud **Eesti elanike pikaajaliseks kriisiks valmisoleku hindamisele**. Küsisin „mitmeks päevaks on Teie kodus olemas joogi- ja toiduvarud?“.

Joonis 6. Toidu- ja joogiveevarude võrdlus n=436, % (autori koostatud)

40%-l (174) vastanutest on toidu- ja joogiveevarusi 5-7 päevaks. See oli populaarseim vastus kategooriate lõikes. 25% (108) omab varusi minimaalselt 14 päevaks. 22% (96) vastanutest omab varusi 3-4 päevaks ja vaid 9% vastanutest omab varusi ainult 1-2 päevaks. Mingeid varusi ei ole 4%-l (18) vastanutest.

Järgnevalt palusin vastanutel hinnata iseenda valmisolekut pikaajalisteks kriisideks lähtudes enda võimalustest ja valmisolekust viie punkti skaalal, kus 1 oli „ei ole üldse valmis“ ja 5 „pean ennast valmistunuks“. Tabel 5 koostamist on kirjeldatud käesoleva töö metodoloogia osas (vaata lk 44).

Tabel 5. Vastanute tajutud keskmine valmisoleku määr sotsiaalmajanduslike näitajate võrdluses (autori koostatud)

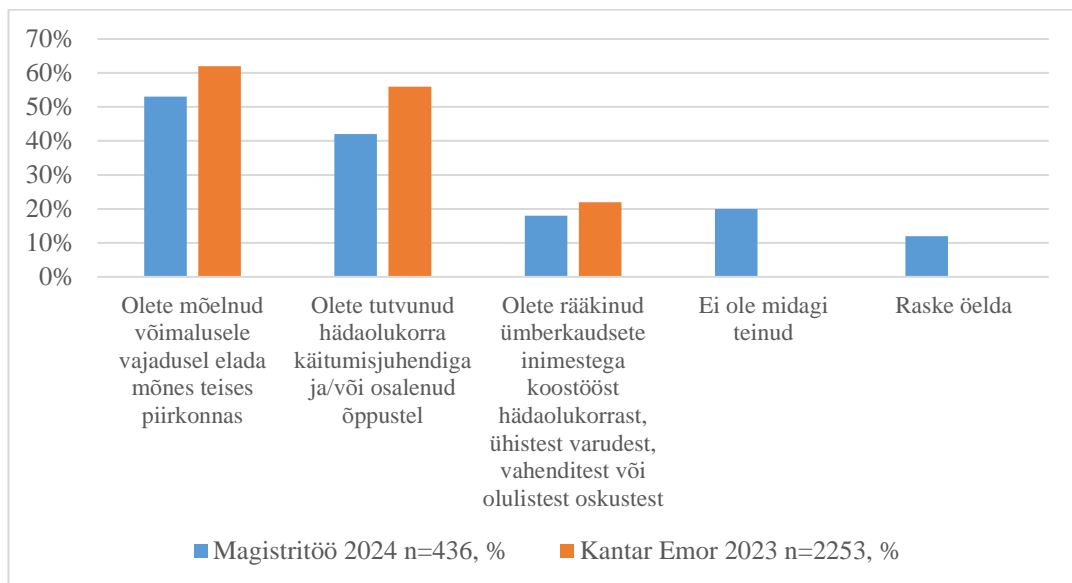
	Sugu		Elukoht		Vanus				
	Mees	Naine	Linnas	Maal	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69
Korduvate raskete tagajärgedega tormid (nt orkaanid, taifuunid)	3.19	2.67	2.55	3.05	2.15	2.75	2.86	2.94	2.86
Pikaajalised üleujutused tiheasustusosalal	2.81	2.39	2.32	2.65	2.03	2.38	2.62	2.70	2.24
Erakordselt külmad ja korduvate külmaperioodidega talved	3.54	3.20	3.05	3.53	3.09	3.25	3.14	3.53	3.52
Erakordselt kuumad ja korduvate kuumaperioodidega suved	3.36	3.14	2.99	3.42	3.09	3.25	3.14	3.53	3.52
Küberrünnakud, mis häirivad elutähtsate teenuste toimimist pikema aja jooksul	2.67	2.24	2.22	2.45	2.29	2.24	2.31	2.60	2.19
CBRNE õnnetus	2.07	1.80	1.84	1.87	1.56	1.78	1.89	2.11	1.71
Õnnetus või leke lähedal asuvas tööstusettevõttes	2.34	2.03	2.09	2.08	1.82	2.04	2.09	2.37	1.81
Võõrriigi relvastatud rünnak, sõda	3.08	2.12	2.26	2.35	2.06	2.33	2.33	2.43	1.81
Majanduskriis	3.06	2.97	2.91	3.08	3.18	2.98	2.95	3.01	2.95
Püsiv terrorioht	2.75	2.05	2.15	2.22	1.76	2.18	2.21	2.46	1.71
Pandeemia	2.89	2.95	2.86	3.03	2.94	2.98	2.84	3.14	2.52

Tabelis esitatud andmete põhjal saame teha mitmeid tähelepanekuid selle kohta, kuidas erinevad sotsiaalmajanduslikud grupid hindavad oma valmisolekut erinevateks kriisideks. Tabelit kommenteerin lähemalt järelduste ja ettepanekute osas.

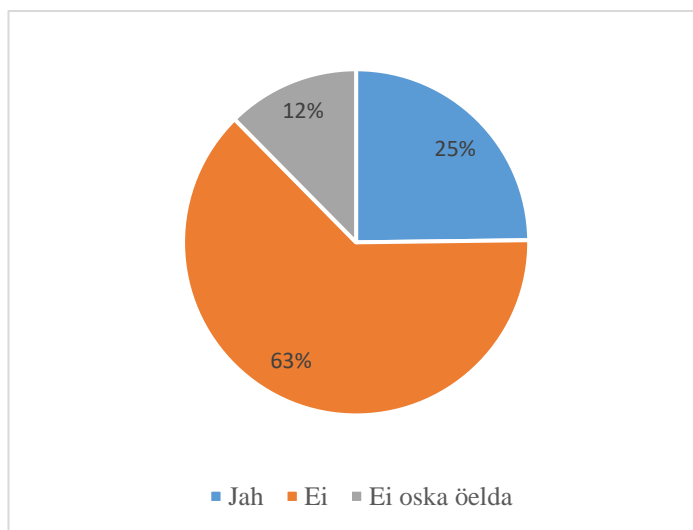
Järgmine küsimus ankeedis puudutas **tegevusi, mida ankeedile vastanud on teinud selleks, et nende valmisolek pikaajseteks kriisideks oleks kõrgem.**

Enamus vastanuid (53% ehk 233 vastanut) on mõelnud võimalusele vajadusel elada mõnes teises piirkonnas. Suur osa vastanuid (42% ehk 181 vastanut) on tutvunud hädaolukorra käitumisjuhendiga ja/või osalenud õppustel. 18% (79) vastanutest on rääkinud ümberkaudsete inimestega koostööst hädaolukorras, ühistest varudest jne. 20% (86) vastanuid pole midagi erilist teinud, et

pikaajaliseks kriisiks valmis olla. 12% (53) vastanutest on märkinud, et on "raske öelda", mida nad on teinud.

Joonis 7. Vastanute tegevused pikaajaseks kriisiks valmistumisel võrdlus Kantar Emori (2023, lk 13) tulemustega (autori koostatud).

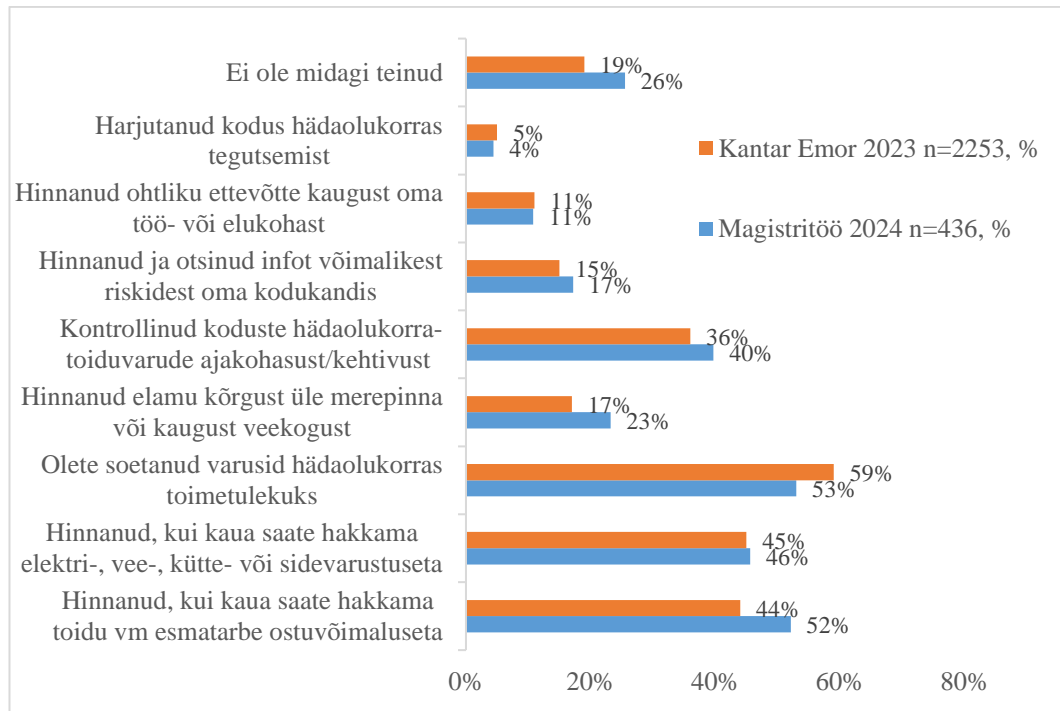

Joonis 8. Kriisiplaani olemasolu vastanute seas n=436, % (autori koostatud)

Joonis 8 näitab, kuidas jagunesid vastused küsimusele: „Kas olete läbi mõelnud/paika pannud enda jaoks pikaajalise kriisiolukorra plaani?“. Enamus vastanuid (63% ehk 274 inimest) on kinnitanud, et nad ei ole mõelnud läbi või paika pannud pikaajalise kriisiolukorra plaani. Ainult 25% (108) vastanutest on enda jaoks paika pannud pikaajase kriisiolukorra plaani. Väikseim protsent (12%

ehk 54 inimest) ei oska öelda, kas nad on sellise plaani läbi mõelnud või mitte. See võib viidata sellele, et nad pole antud teemat piisavalt kaalunud, et anda kindel vastus.

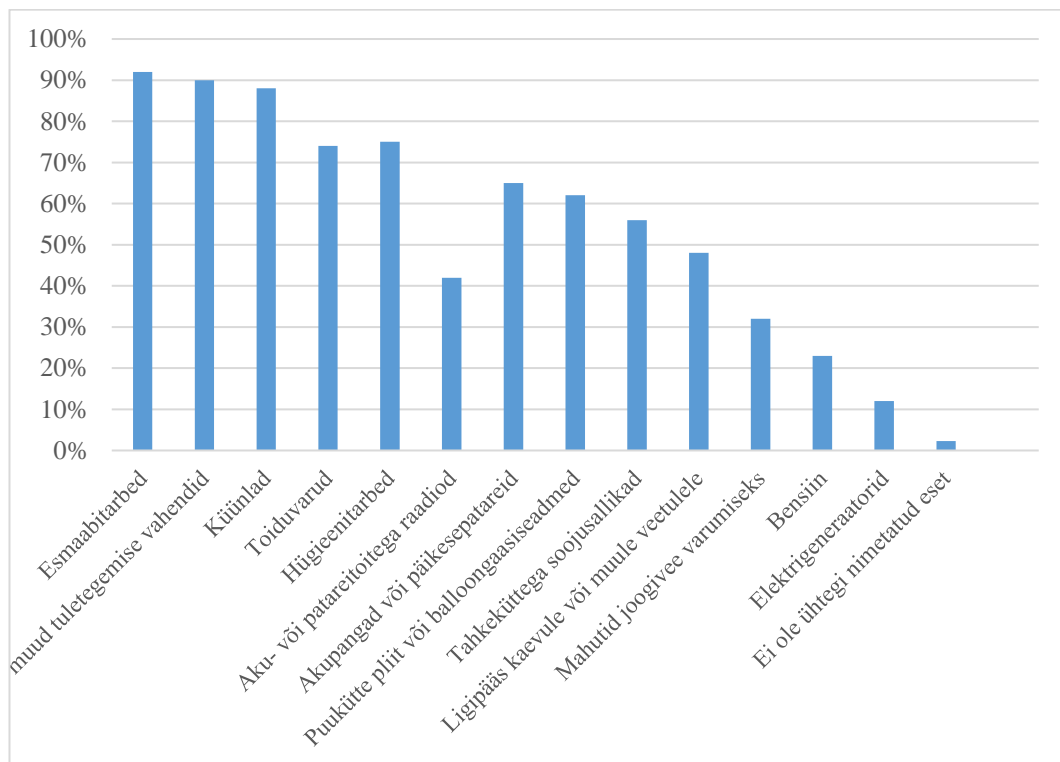
Lisaks eelmisele küsimusele palusin vastanuid täpsustada, kas ankeedile vastanud või teised nende pereliikmed on teinud veel midagi pikaajalises kriisis toimetuleku kindlustamiseks.

Joonis 9. Lisategevused kriisiks valmistumisel võrdluses Kantar Emori (2023, lk 14) tulemustega (autori koostatud).

Peaaegu võrdselt jagunesid vastused kahele populaarsemale valikuvarjandile. 53% (231) on soetanud varusid hädaolukordadeks ja 52% (227) on hinnanud, kui kaua nad saavad hakkama toidu või muu esmatarbe ostuvõimaluseta. Suhteliselt suur osa vastanutest (46% ehk 199 vastanut) on ka hinnanud, kui kaua nad saavad hakkama elektri-, vee-, kütte- või sidevarustusega. Kõige vähem on vaeva nähtud hädaolukordadeks valmisoleku läbiharjutamisega. Seda on teinud ainult 4% (19) vastanutest. Tasub ka välja tuua, et tervelt 26% (111) ei ole üldse midagi teinud hädaolukorras toimetuleku kindlustamiseks.

Järgmine küsimus ankeedis oli: „mõeldes oma peamisele elukohale - millised vahendid ja varud on Teil täna kodus olemas, et iseseisvalt hakkama saada?“.

Joonis 10. Tabel kodus olevate varude kohta n=436 (autori koostatud).

Järgmisena uurisin, kas vastanutel on teine eluase või suvekodu, kus on võimalik ka talvel elada? Selgus, et peaaegu pooltel vastanutest (42%, 185 inimest) ei ole teist eluaset või suvekodu, kus saaks ka talvel elada. 37%-l (160 inimest) on selline kodu olemas ja see on kuni 100km kaugusel põhielukohast ning 21%-l (91 inimest) on see kodu olemas aga asub kaugemal, kui 100km põhielukohast.

Järgneva küsimusega tahtsin aru saada, mis on olnud vastanutele takistuseks kriisivarude kogumisel. Kõige levinumaks probleemiks on osutunud reaalse hädalukordade puudumine, mille on välja toonud 51% (223) vastanutest. Majanduslik olukord ja hoiustamiskoha puudus olid samuti võrdselt olulised tõkked, vastavalt 39% (168) ja 39% (170) vastanutest peavad neid probleemiks. Teadmiste puudumise tõi välja 20% (86) vastanutest. Vaid väike osa vastanutest viitas "Edasi lükkamisele, laiskusele või sellele, et pole sellele mõelnud" (2%, 9 inimest). "Probleemide puudumisele" varude soetamise osas viitas ainult 2% (8) vastanuist.

Elektri kadumise korral säilib 59% (254) vastanutest võimalus oma eluruumi kütta. 38% (164) see võimalus kahjuks ei säili ning 3% vastanutest ei oma ettekujutust, kas ilma elektrita saab veel oma elukohta kütta.

Tabel 6. Elektri kadumise korral kütmissvõimaluse säilimine n=436 (autori koostatud)

Kui elekter kaob, kas teie kodus säilib võimalus eluruumi kütta?				
	Ei	Ei tea	Jah	Kokku
Eramaja	26	1	188	215
Korterelamu	120	12	49	181
Ridaelamu	13		10	23
Kahepereelamu	5		12	17

Järgnevalt küsiti ankeedis: „millised alljärgnevatest on teil kodus olemas?“ ning vastusevariantideks olid sõiduk, generaator, kütusevaru sõidukile, kütusevaru generaatorile ja mitte midagi eelpoolnimetatust. Vastuste analüüsisist on silmatorkav, et suur osa vastanutest 88% (385) omab sõidukit. Generaatorit omab 13% (58) vastanutest. Kütusevaru olemasolu autole ja generaatorile on vastavalt 22% (96) ja 10% (42) vastanutest. Huvitav on märkida, et 12% (50) vastanutest on öelnud, et neil ei ole mitte midagi eelpoolnimetatust.

Viimase küsimusega ankeedis tahtsin teada saada, millistest kanalitest eelistavad vastanud saada infot kriisi kohta? Vaieldamatult populaarseim eelistus oli asukohapõhine SMS 86% (376), järgnesid raadio 62% (261), uudisteportaalid 59% (259), telekas 51% (222), veebilehelt kriis.ee 27% (117), riigi infotelefonilt 1247 26% (114) ja valla Facebooki lehelt 19% (81).

Siitmaalt alustan ankeedi vastuste **mitmemõõtmeliste analüüsidega**.

Tabel 7. PKVI moodustumine vastavalt kategooriatele (autori koostatud)

	KAAL	INDEKS
TEADLIKKUS	20	9.75
TEGEVUSED	40	11.8
VALMISOLEK	40	22.36
KOKKU	100	43.91

Lähtuvalt metodoloogia osas kirjeldatud PKVI-ist, mille arvutamist kirjeldasin käesoleva töö lk 44-46 (tabel 7; põhjalikum tabel lisas 2), hindasin korrelatsiooni analüüsiga seda, kas eksisteerib seos selle vahel, kuidas inimene hindab oma teadlikkust kriiside äratundmisel (ankeedis küsimus nr. 5) sellega, mis indeksi ta sai. Teisisõnu, kas inimesed, kes hindavad ennast teadlikumaks kriiside äratundmisel on teadlikumad ja rohkem valmis pikaajalisteks kriisideks, kriisi indeksi vaates. Sõltumatuks muutujaks on vastanu PKVI ja sõltuvateks muutujateks tema hinnang enda kriiside äratundmise kohta ja erinevad sotsiaalmajanduslikud näitajad (näiteks maal-kodeerituna nr 1-ks ja linnas-kodeerituna 0-ks jne.). Lisan üldistava statistika (tabel 8).

Tabel 8. Üldistav statistika PKVI-i, enda hinnang kriisiteadlikkusest ning sotsiaalmajanduslike näitajate kohta (autori koostatud).

Muutuja	Keskmine	Standardhälve	Min	Max
PKVI	43,9	19,5	2	100
Hinnang enda kriisiteadlikkuse kohta	1,9	0,8	0	3
Elukoht (maal/linnas)	0,44	0,5	0	1
Vanus	2,72	1,03	0	4
Sugu	0,19	0,39	0	1
Haridustase	1,55	0,56	0	2
Elukoha tüüp	2,4	1,43	1	4

Metodoloogia osas lk. 45 kirjeldatud korrelatsioonikoefitsendi väärtuse analüüsist näeme, et on olemas nõrgad positiivsed seosed vastanu hinnangu enda kriisiäratundmise teadlikkuse (0,31), elukoha (0,32) ja saadud PKVI-i vahel. Tabelist 9 näeme seda, et saadud seosed on statistiliselt olulised, sest olulisuse tõenäosused on väiksemad, kui olulisuse nivoo. Elukoha tüübi (-0,4) ja PKVI vahel on statistiliselt oluline keskmine negatiivne seos. Ülejäänud seosed (vanus, sugu ja haridustase) ei olnud statistiliselt olulised.

Tabel 9. Korrelatsioon PKVI, hinnangu ning sotsiaalmajanduslike näitajate vahel (autori koostatud)

	PKVI	P-väärtus
Hinnang enda kriisiteadlikkuse kohta	0,31	0,04
Elukoht (maal/linnas)	0,32	0,005
Vanus	0,11	0,39
Sugu	0,1	0,11
Haridustase	-0,05	0,79
Elukoha tüüp	-0,4	0,001

Järgnevalt on vaadeldud erinevaid PKVI-i grupe, (grupid on kirjeldatud metodoloogia osas käesolev töö lk 44). Tabelit kommenteerin lähemalt järelduste osas.

Tabel 10. Teadlikkuse ja valmisoleku taseme grupid (autori koostatud)

Grupp 1	< 25 indeks	Väga halb teadlikkus/valmisolek	n=72
Grupp 2	> 25-50 indeks	Halb teadlikkus/valmisolek	n=205
Grupp 3	> 50-75 indeks	Rahuldav teadlikkus/valmisolek	n=132
Gupp 4	> 75 indeks	Väga hea teadlikkus/valmisolek	n=27

Tabel 11. Sõltumatute gruppide t-test PKVI ja sotsiaalmajanduslike näitajate vaates (autori koostatud).

	Elukoht		Sugu		Haridus		Elukoha tüüp	
	<i>Linnas</i>	<i>Maal</i>	<i>Naine</i>	<i>Mees</i>	<i>kesk</i>	<i>kõrg</i>	<i>eramaja</i>	<i>korter</i>
Mean	38.5	50.8	43	48.5	45.1	43.2	51.9	35.8
Observations	244	192	353	83	166	254	231	182
Hypothesized Mean Difference	0.00		0.00		0.00		0.00	
P(T<=t) two-tail	0.00		0.03		0.32		0.00	

Sõltumatute gruppide t-test sotsiaalmajanduslike näitajate vaates (tabel 11) näitas, et keskmiselt raporteerivad paremaid PKVI tulemusi maal elavad vastanud (n=192) võrreldes linnas elavate vastanutega (n=244), mehed (n=83) võrreldes naistega (n=353), keskharidusega (n=182) võrreldes kõrgharidusega (n=254) (kuid see seos ei ole statistiliselt oluline) ja eramajas elavad vastanud (n=231) võrreldes korteris elavate vastanutega (n=182).

Analüüs eeldab, et rühmade vahel ei ole keskmiste erinevust (nullhüpotees). P-väärtused on väga madalad (välja arvatud hariduse vaates, kus p-väärtus ületab usaldusnivood ja ei ole statistiliselt oluline), palju väiksemad, kui tavapärase olulisuse tase 0.05, mis tähendab, et tõenäosus saada selline või veel suurem keskmiste erinevus, kui tegelikult keskmiste vahel erinevust ei oleks (nullhüpotees), on väga väike.

Kui vaadata lähemalt PKVI keskmisi, nimelt seda, kas vastanud elavad linnas või maal ning milline on nende elukoha tüüp selgub, et eramajade inimesed nii linnas kui maal raporteerivad kõrgemaid keskmisi näitajaid võrreldes teiste elukoha tüüpidega.

Tabel 12. PKVI keskmised, elukoha ja elukoha tüübi lõikes (autori koostatud).

	Keskmine tulemus
Linnas	38.5
Eramaja	<u>47.5</u>
Kahepereelamu	39.3
Korterelamu	35.1
Ridaelamu	31.5
Maal	50.9
Eramaja	<u>54</u>
Kahepereelamu	35.1
Korterelamu	38.8
Ridaelamu	49.8

Kui võrrelda PKVI keskmisi sugude ja hariduse vaatest (tabel 13), siis üllatavalt näitavad tulemused, et vastanutest kõrgharidusega naised raporteerivad kõige vähem teadlikkust ja valmisolekut pikaajalisteks kriisideks. Antud tabelis ei

arvesta ma põhihariduse keskmisi tulemusi, sest selles kategoorias oli vastanute arv väga väike (mehi n=4 ja naisi n=10).

Tabel 13. PKVI keskmised tulemused soo ja haridustaseme vaates (autori koostatud).

	Keskmine kriisiindeks
Mees	47.92
Keskharidus	47.37
Kõrgharidus	50.3
Põhiharidus	38.6
Naine	43
Keskharidus	44.1
Kõrgharidus	<u>42.1</u>
Põhiharidus	49.7

2.3. Järeldused ja ettepanekud

Selles peatükis antakse ülevaade uuringu tulemuste põhjal tehtud järeldustest ning tehakse ettepanekuid.

Vastanute seas oli teema väga aktuaalne kui võrd kokku 87% (380) vastanud inimesi oli viimase 2 aasta jooksul antud temale mõelnud, kas korra, kaks või isegi sagedamini. Kantar Emori Elanikkonna hädaolukorraks valmisoleku alase teadlikkuse indeksuuring (2023, lk 4) näitas, et aastal 2023 mõtles Eesti elanikest (n=2253) 60% hädaolukordadele. Minu uuringuga võrreldes annavad tulemused aimu, kuidas on kriiside teema ühe aastaga aktuaalsemaks muutunud. Siinkohal peab meeles pidama, et mina uurisin oma töös pikaajalisi kriise, kuid Päästeameti hädaolukordi üldiselt. Päästeameti tellitud uuringu tulemused ja käesoleva magistr töö uuringu tulemused kattuvad selles, et mõlemas uuringus mõtlesid elanikud kõige enam võõrriigi relvastatud rünnakule, vastavalt 51% ja 85%. Selles võib mängida oma osa käimasolevad sõjad Ukrainas ja lähis-idas.

Järeldused tehakse uurimisküsimuste põhjal järgnevalt:

1) Millised on Eesti inimeste teadmised sellest, kuidas käituda erinevate pikaajaliste kriiside korral siseturvalisuse valdkonnas?

62% (270 inimest) vastanutest usuvad, et pigem tunnevad pikaajalise kriisi ära. See näitab, et nad on küll usuvad oma võimesse kriis ära tunda, kuid neil puudub absoluutne kindlus selles osas, mis omakorda võib viidata sellele, et neil on teatav teadlikkus ja nad usuvad, et nad on võimelised tuvastama märke, mis viitavad kriisi arengule. Seevastu 19% (82) on kindel usk, et nad tunnevad pikaajalise kriisi ära. See peegeldab tugevamat enesekindlust ja võimalikku eelnevat kogemust või koolitust, mis võib aidata neil kiiresti märgata olukordi, mis võivad eskaleeruda pikaajaliseks kriisiks. Väiksem osa, 13% (53), tunnistavad, et nad "pigem ei tunne kriisi ära" või on kindlad, et „üldse ei tunne kriisi ära“, mis on märkimisväärne riskifaktor isiklikul tasandil ning ühiskonna valmisolekule tervikuna. See seostub teooria osas Connolly jt. (2016, lk 9; käesolev töö lk 33-34) välja toodud madala kriisiteadlikkusega eestlaste seas. Samuti viitab tulemus teatavale ebakindlusele või puudulikule teadlikkusele kriisi esmaste tunnuste osas. See võib omakorda viidata vajadusele **hariduse ja teavitustöö järele**, et suurendada nende võimet kriise ära tunda. See rühm võib vajada kõige enam täiendavat toetust, et tõsta nende valmisolekut ja vähendada nende haavatavust pikaajalistes kriisiolukordades. Nagu on välja toodud käesoleva töö teooria osas osutab kriisisotsioloogia teaduskirjandus, et just ühiskondlik haavatavus kujundab ohuolukorrast kriisi (Oru *et al.* 2022, lk 75; Wisner *et al.*, 2003, lk 27-28; käesolev töö lk 34). Tähtis on märkida, et vastused on enesehinnangulised ja ei pruugi tegelikku valmisolekut või võimet kriise ära tunda täpselt peegeldada, mis seostub teooria osas Hussain *et al.* (2009, p. 298; käesolev töö lk 30) väljatooduga, et teadlikkus on suhteline mõiste kuna see võib keskenduda sisemisele seisundile, või välistele sündmustele sensoorse taju kaudu.

Uuringu tulemused viitavad selgelt valdkondadele, kus inimesed tunnevad end kõige vähem ettevalmistatuna ja kus on kõige suurem **vajadus koolituste ja informatsiooni järele**. Need valdkonnad on: püsiv terrorioht, küberrünnak, CBRNE õnnetus, võõrriigi rünnak/sõda, õnnetus/leke tööstusettevõttes. Erilist tähelepanu tuleks pöörata CBRNE õnnetuste teadlikkuse ja valmisoleku tõstmisele, mis paistab olevat peamine murekoht.

Enim hinnatakse enda teadlikust valmisolekuks pandeemiaolukorra puhul. Seda võib seostada hiljutise COVID-19 pandeemiaga, mis on tõstnud teadlikkust ja valmisolekut selliste olukordade suhtes.

Teadlikkus oma piirkonna olukorra ja võimaluste üle, mis puudutab puhta joogivee allikaid näitab, et kuigi teatud tasemel teadlikkus on olemas, on ruumi arenemiseks tagamaks, et elanikud teaksid, kust leida puhas joogivesi hädaolukorras. Teadlikkus mahajäetud taludest ja nende joogiveekaevudest on suhteliselt madal, mis viitab sellele, et kriisiolukorras potentsiaalselt olulised ressursid võivad jääda tähelepanuta ja kasutuseta. See omakorda võib vähendada ühiskonna vastupanuvõimet ehk kerksust, sest nagu tõi välja Morsut, *et al.*, (2021, p. 139-140; käesolev töö lk 37) kerksus tähendab võimet kasutada ühiskondlike ressursse, et toime tulla muutlike või erakordsete tingimustega meie ümber. Suurem osa vastajatest on teadlikud piirkonna tedevõrgustiku seisukorrast. See on positiivne, kuna tedevõrgustik on oluline nii igapäevaelus kui ka hädaolukordades, võimaldades paremat planeerimist, reageerimist ja vajadusel kiiremat pääsemist.

Üldiselt näitab vastuste analüüs sellele küsimusele, et kuigi teatud valdkondades on teadlikkuse tase suhteliselt kõrge, on teistes valdkondades, eriti seoses mahajäetud talude ja ohtlike ettevõtetega, märkimisväärne teavitustöö vajadus. Tõhustatud **teavitustegevus ja koolitused** nendes valdkondades võiksid oluliselt parandada kogukonna valmisolekut ja vastupanuvõimet erinevate kriisiolukordade suhtes. See seostub ka teooria osas Patel *et al.* (2017; käesolev töö lk 38) poolt väljatooduga, et üheksa põhielemendi seas, kogukonna kerksuse suurendamise mõistes on muuhulgas ka koolitus ja haridus.

Uuringu tulemused inimeste teadlikkuse kohta enda ümber olevatest, kriisi korral kasulikest isikutest näitavad, et enamik elanikest on teadlikud, kelle poole pöörduda esmaabi ja pääste saamiseks. See kõrge teadlikkuse tase viitab edukale teavitustööle ja kogukonna kaasatusele nendes valdkondades. Võrreldes esmaabi ja päästega, on teadlikkus kriisikommunikatsiooni ja vaimse tervise abi võimalustest märkimisväärselt madalam. See võib viidata olulistele lünkadele **teadlikkuses ja valmisolekus**, mis võivad kriisiolukorras kujutada endast tõsist

probleemi või lihtsalt olla seotud asjaoluga, et antud valdkonna inimesi on võrreldes esmaabi- ja päästetöötajatega arvuliselt vähem. Kuigi mõningane osa elanikkonnast on teadlik ellujäämisoskustest või teab, kelle poole pöörduda abi saamiseks, on endiselt suur hulk inimesi, kes ise ei oska või ei tea kelle poole pöörduda, kui oleks vaja looduses hakkama saada, mis viitab vajadusele suurendada **teadlikkust ja oskusi** looduses toimetuleku kohta. Üle poolte inimestest ei tea kelle poole pöörduda, kui oleks vaja abi teehoolduse või lumekoristusega, mis võib kriisiolukorras põhjustada raskusi juurdepääsetavuse ja liikumisvabadusega. See rõhutab vajadust parandada **teadlikkust ja luua selged juhised**, kuidas kogukonna liikmed saavad toetada teehooldus- ja lumekoristustöid, tagamaks, et elutähtsad teed ja rajad püsiksid avatuna ka äärmuslikes ilmaoludes. Need tulemused seostuvad ka teooria osas lk 36 Savimaa ja Kont (2023, lk 69-108) poolt väljatooduga, et kogukonnaseltsid on hästi kursis oma piirkonna eripäradega, kuid tihti puudub neil süsteemne lähenemine ja põhjalik riskianalüüs.

Inimeste teadlikkus kriisidest hoiatamise meetodite kohta oli eeskujulik, kuivõrd ainult 4% (17) vastanutest ei teadnud, kuidas kriisidest teavitatakse. Need tulemused on tähtsad, sest nagu on välja toodud käesoleva töö teooria osas lk 28 on suhtlemine kriitilise tähtsusega kogu kriisiohjamisprotsessi vältel (Coombs & Holladay, 2012, pp. 25). Arusaadav ja läbimõeldud kommunikatsioon võib aidata ära hoida ebatõhusaid, hirmust tingitud ja potentsiaalselt kahjustavaid avalikkuse reageeringuid tõsistele kriisidele, (Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2019, p. 5; käesolev töö lk 28). Lisaks suurendavad asjakohased riskikommunikatsiooni protseduurid usaldust ja enesekindlust, mis on kriisiolukorras üliolulised (Wachinger *et al.*, 2013, p. 13; käesolev töö lk 28). Tasub ära märkida, et minu ankeedile vastanud populatsioon (n=436) oli igas aspektis teadlikum, kui aasta varem Kantar Emori (2023, lk 6) uuringule vastanud populatsioon (n=2253), mis võib viidata kasvanud teadlikkusele antud konkreetsetes küsimuses.

Kõige populaarsemaks vastuseks, mida/keda kaasa võtta kiirel kodust lahkumisel on "Pere, lapsed", mis näitab, et inimeste esimene prioriteet on nende lähedaste ohutus. Pingereas järgmised on "Telefon, laadija" ja "Ravimid, esmaabivahendid",

mis viitavad sellele, et inimesed peavad oluliseks ka suhtlemisvõimaluse säilitamist ja tervise eest hoolitsemist. Teiselt poolt, kõige vähem prioriteetseks peetakse esemeid nagu "Albumid, emotsionaalselt olulised esemed", mis jäävad loetelus tahaplaanile, ilmselt seetõttu, et hädaolukorras peetakse praktilisi vajadusi olulisemaks kui emotsionaalseid või asendamatuks esemeid.

Kokkuvõttes vastuseks esimesele uurimisküsimusele, millised on Eesti inimeste teadmised sellest, kuidas käituda erinevate pikaajaliste kriiside korral siseturvalisuse valdkonnas, näitavad uuringu tulemused, et kuigi teatud valdkondades on elanikkonna teadlikkus kõrge, on siiski oluline vajadus teavitustöö ja koolituste järele, et suurendada teadlikkust ja sellega ka vastupanuvõimet erinevate pikaajaliste kriisiolukordade suhtes. Erilist tähelepanu tuleb pöörata sellistele pikaajalistele kriisidele nagu CBRNE õnnetused, küberrünnakud, mis häirivad elutähtsate teenuste toimimist pikema aja jooksul ja õnnetus või leke lähedalasuvas tööstusettevõttes.

2) Milliseid ettevalmistusi on Eesti inimesed teinud pikaajaliste siseturvalisust puudutavate kriisidega toimetulekuks.

Analüüsides tabel 5 (käesolev töö lk 53) näitavad tulemused, et mehed hindasid end naistega võrreldes kõigis kriisistsenaariumides keskmiselt paremini ette valmistatuks. See võib viidata sellele, et mehed võivad, kas tajuda end vastupidavamana või neil võib olla parem juurdepääs ressurssidele või teadmistele, mis aitavad valmisolekul. Maal elavad inimesed hindasid enda valmisolekut kõigis kriisistsenaariumites (va. õnnetuse korral lähedalasuvas tööstusettevõttes) kõrgemalt kui linnaelanikud. Seda saab selgitada sellega, et maal elavad inimesed on tihtipeale rohkem harjunud olema iseseisvad ja sõltumatud. Neil võib olla rohkem kogemusi ja oskusi, mis on seotud isikliku ja kogukondliku toimetulekuga, sealhulgas toidu kasvatamise, loomapidamise ja üldise majapidamisega. Maapiirkondades võib olla vähem sõltuvust keerukatest infrastruktuurisüsteemidest, mis linnades võivad kriisi korral kiiresti häiruda. See võib hõlmata elektrit, veevarustust, transporti ja kommunikatsiooniteenuseid. Vanuserühmade lõikes suureneb valmisoleku tajumine vanuse kasvades, saavutades haripunkti 50-59 aastaste kategoorias enne, kui 60-69 aastaste

kategoorias langeb. See võib olla seotud kogemuste ja ressursside kogunemisega aja jooksul, mis aitab kaasa kõrgemale valmisoleku tunde tekkimisele. Noorim vanuserühm 20-29 aastased hindasid end kõige vähem valmis olevaks, mida võib seostada väiksema kogemuse või vähemate ressurssidega.

Vastused joogi- ja toiduvarude kohta näitavad, et 40% (174 vastajat) on varustatud 5-7 päevaks, seda, et suur osa vastanuist eelistab mõõdukaid varusid, mis on piisavad lühemaajaliseks iseseisvaks kriisiolukorras hakkama saamiseks. See võib viidata teadlikkusele potentsiaalsetest hädaolukordadest või katkestustest ning soovile olla piisavalt varustatud, et toime tulla nädal aega ilma välistoeta. Teisalt, 25% (108 vastajat), kellel on vähemalt 14 päeva varud, näitavad kõrgemat valmisoleku taset ja võib-olla ka suuremat ressursside kättesaadavust. See grupp võib olla ettevaatlikum ja valmis pikemateks katkestusteks, olgu põhjuseks loodusõnnetused, tarneahelate katkemine või muud hädaolukorrad. Pikaajalise kriisi puhul tagavad esmased varud 7-14 päeva põhifunktsioonide hakkamasaamise alguses ning selle ajaga saavad inimesed juba sättida ennast uue olukorra lainele ning osaliselt võib olla appi tulemas juba ka kriisiabi. Pikemaajaliste terviklike varude soetamine üksikisikute ja perede kaupa ei pruugi olla realistlik. 22%-l (96 vastajat) on varud 3-4 päevaks, mis võib näidata, et nad peavad vähem tõenäoliseks pikemat katkestust või on nad lihtsalt piiratud ruumi puudusega või ressursside kättesaadavusega. 9% (40 vastajat), kelle varud kestavad vaid 1-2 päeva, võivad elada sellises keskkonnas, kus juurdepääs veele ja toidule on lihtne, või nad ei pruugi pidada vajalikuks suuri varusid, olgu see siis valikute või ressursside piiratuse tõttu. Lõpuks, 4% (18 vastajat), kellel puuduvad varud, esindavad kõige haavatavamat rühma hädaolukorra puhul. Analüüsisides varude olemasolu (ankeedis küsimus nr. 12) ja takistusi varude kogumisel (ankeedis küsimus nr. 18) selgub, et need 4% kõige haavatavamaid inimesi toovad varude soetamise takistustena välja peamiselt hoiustamiskohtade- ning teadmiste puudumise. Lisaks selgus, et neist 12 vastanut elasid linnas korteris. See viidab logistilistele takistustele varude hoidmisel, mis ei võimalda varude soetamist. Pooled haavatavast grupist tõid varude soetamise takistusena välja ka majandusliku olukorra. Nagu teooria osas on välja toodud on inimesed, kes

toimetavad igapäevaelus vaesuspiiril, neid võivad kriisid negatiivsemalt mõjutada kui teisi (Bavel *et al.*, 2020, pp. 463-464; käesolev töö lk 34).

Kokkuvõttes näitavad need andmed, et suurem osa inimestest on varustatud joogi- ja toiduvarudega kuni ühe nädala ulatuses. Vaid väike osa on valmis pikema kriisi jaoks, omades varusid vähemalt kaheks nädalaks. Samuti on märgatav protsent inimesi, kes ei oma üldse varusid või kellel on varusid minimaalselt, mis toob esile potentsiaalse riski kriisiolukorras toimetulekuks. Siinkohal tasub meelde tuletada teooria osas välja toodut, et mida suurem on kriisideks iseseisvalt valmistunud inimeste osakaal seda väiksem on kriiside mõju ühiskonnale, tagades haavatavamatele parema abi kättesaadavuse ja ressursside pikemaajalise jätkuvuse (Riigikantselei ja Siseministerium, 2018, lk 44; käesolev töö lk 34-35).

Analüüsidest tegevusi, mida ankeedile vastanud on teinud selleks, et nende valmisolek pikaajalisteks kriisideks oleks kõrgem võib öelda, et pooled vastanutest on juba mõelnud kriisiolukorras mujal elamise võimalusele. 42% on tutvunud hädaolukorra käitumisjuhistega või osalenud õppustel, et paremini mõista kriisiolukordades nõutavaid oskusi/teadmisi. Sellest hoolimata on vaid väike osa inimestest arutanud naabrite ja kogukonnaga koostööd hädaolukorras, mis viitab sellele, et kogukondliku kerksuse arendamine võib olla valdkond, millele tuleb rohkem tähelepanu pöörata. See seostub ka teooria osas Savimaa ja Kont (2023, lk 69-108; käesolev töö lk 36) poolt väljatooduga, et vaja oleks rohkem koostööd teha teiste partneritega, saavutamaks kõrgem kogukondlik kerksuse tase. Murettekitavalt on ligikaudu 20% inimestest, kes pole üldse ette valmistunud, paljastades selge lõhe inimeste teadlikkuse ja valmisoleku vahel. Lisaks leidis vastuseid nagu „raske öelda“, mis viitab võimalikule ebakindlusele või valmisoleku hindamise keerukusele. Kokkuvõttes on näha, et valmisolek pikaajalisteks kriisideks on midagi, millele paljud on mõelnud ja milleks mõningaid samme astunud, kuid siiski leidub suur osa inimesi, keda võib potentsiaalselt mõjutada kriisiolukordade ettevalmistuste puudumine.

Enda jaoks ei ole pikaajalist kriisiplaani paika pannud üle poolte vastanutest, mis võib samuti olla suur riskifaktor pikaajaliseks kriisiks valmisoleku puhul. See näitab, et on vaja täiendavaid **haridus- ja teavituskampaniaid**, mis

suurendaksid inimeste teadlikkust kriisiolukordadeks valmistumise olulisusest ja pakuksid konkreetseid juhiseid ja ressursse plaani koostamiseks. Võib korraldada näiteks töötubasid ja infotunde, kus õpetatakse, kuidas koostada pikaajalise kriisiolukorra plaani.

Küsimusele: „kas vastanud või teised nende pereliikmed on teinud veel midagi pikaajalises kriisis toimetuleku kindlustamiseks" saadud vastuste analüüsist ilmneb, et vastanute hulgas on teatud määral proaktiivsust ja ettevalmistusele pühendumist. Üle poole ehk 53% vastanutest on teinud praktilisi samme, soetades varusid hädaolukordadeks, näidates sellega ettenägelikkust ja riskide maandamiseks vajalikku käitumist. Sarnaselt suur protsent (52%) on läbi mõelnud oma ressursisõltuvuse, hinnates, kui kaua nad suudaksid toime tulla ilma toidu või muude esmatarbekaupade ostuvõimaluseta. Samuti on märkimisväärne osa ehk 46% vastanutest kaalunud oma sõltuvust sellistest elutähtsatest teenustest nagu elektri-, vee-, kütte- ja sidevarustus, mis on samuti kriitiline aspekt kriiside ajal ellujäämiseks. Selline lähenemine näitab, et vastanud on teadlikud oma haavatavusest ja on teinud samme selle vähendamiseks. Teisalt on hädaolukordade läbiharjutamine jäänud oluliselt tagaplaanile, kuna vaid 4% vastanutest on teinud praktilisi harjutusi. See viitab võimalikule lüngale inimeste ettevalmistustes, kuna teoreetilise valmisoleku kõrval on oluline ka praktiliste oskuste olemasolu ja nende regulaarne harjutamine. See seostub Elanikkonnakaitse Kontseptsioonis (Riigikantselei ja Siseministeeriumi, 2018, lk 44; käesolev töö lk 35) poolt väljatooduga, et haavatavust aitab leevendada, kui üksikisikul on mõnetine võimekus ja oskused. Tuleb märkida ka seda, et üllatavalt suur protsent (26%) pole võtnud üldse mitte mingeid samme hädaolukorras toimetuleku kindlustamiseks. See viitab sellele, et peab olema veelgi suurem fookus **teadlikkuse tõstmisel ja inimeste julgustamisel oma valmisoleku plaane praktikas läbi mõelda ja testida**, sest nagu teooria osas on välja toodud (Riigikantselei ja Siseministeerium, 2018, lk 44; käesolev töö lk 34-35), mida suurem on kriisideks iseseisvalt valmistunud inimeste osakaal seda väiksem on kriiside mõju ühiskonnale, tagades haavatavamatele parema abi kättesaadavuse ja ressursside pikemaajalise jätkuvuse.

Vastuste analüüsi põhjal küsimusele, mis puudutas kriisivarude kogumise takistusi, nähtub, et oluline osa vastanuist ei ole kogenud otseseid hädaolukordi, mis motiveeriksid neid varusid soetama. See seostub teooria osas Connolly jt. (2016, lk 8; käesolev töö lk 33) väljatooduga, et Eestis puuduvad reaalsed kriisikogemused. Võibolla on see ka põhjus, miks eelmise küsimuse puhul pole ligi veerand vastanutest mingeid samme hädaolukorras toimetulekuks võtnud. Reaalselt kogetud kriisiolukordade puudumine 51% (223) vastanute hulgas on peamine põhjus, miks valmistumine hädaolukordadeks tundub neile vähem oluline või vajalik. Samuti on majanduslik olukord ja hoiustamiskoha puudumine tõusnud oluliste takistustena esile, kumbagi neist märkis umbes 39% vastanutest. See viitab sellele, et isegi kui inimesed on teadlikud valmistumise vajadusest, võivad praktilised ja finantsilised piirangud takistada neid varusid kogumast. Seostades seda tulemust teooria osas Tierney (2019, p. 9; käesolev töö lk 34) ja Bavel *et al.* (2020, pp. 463-464; käesolev töö lk 34) poolt väljatooduga, võib tuletada, et just see grupp on haavatavam, sest tavaliselt võimendavad kriisid juba olemasolevat vaesust ning eelmistest kriisidest teame, et inimesed, kes toimetavad ka igapäevaelus vaesuspiiril või kellel on kroonilised tervisehädad, võivad kriisid negatiivsemalt mõjutada kui teisi.

Teadmiste puudumist varude soetamise ja haldamise osas tõi välja viiendik vastanutest, mis näitab, et informatsioon ja haridus hädaolukordadeks valmistumise osas on veel üks valdkond, mida tuleb täiustada. Ainult väike osa vastanutest (2%) tõi esile edasilükkamise, laiskuse või lihtsalt selle, et pole pikaajalisele kriisile mõelnud, mis viitab sellele, et üldine suhtumine kriisideks valmistumisse on pigem positiivne või aktsepteeriv, kuid mõned siiski kipuvad tegutsemist edasi lükkama. Probleemide puudumisele varude soetamise osas viitas samuti vaid 2% vastanuist, mis veelkord kinnitab, et tegutsemise puudumine on pigem tingitud konkreetsetest takistustest kui üldisest huvipuudusest.

Kokkuvõtteks peegeldavad takistused kriisivarude soetamisel laiemat spektrit väljakutsetest, millega inimesed silmitsi seisavad. Kui kriisi reaalsus pole otseselt tuntav, võib see vähendada motivatsiooni proaktiivseks tegutsemiseks. Majanduslike ja ruumiliste piirangute leevendamiseks on vajalikud tõhusad lahendused nagu **teabe jagamine ruumisäästlike hoiustamismeetodite kohta.**

Samuti on selge, et tuleks rohkem rõhuda **teavitustööle ja koolitustele**, et suurendada teadmisi kriisiks valmistumise tähtsusest. Vaid marginaalne osa vastanutest peab tegutsemise puudumist isiklikuks veaks, näidates, et suurem osa takistusi on ületatavad struktuursete muutuste ja õigeaegse informatsiooni pakkumisega.

Palusin inimestel mõelda oma peamises elukohas leiduvatele vahenditele/varudele iseseisvaks hakkamasaamiseks. Populaarsemad vastused näitavad, et inimesed on varustatud esmaabitarvete, tuletegemisvahendite ning küünaldega. See näitab, et vastanud on üldiselt hästi ettevalmistunud näiteks väiksemateks meditsiinilisteks olukordadeks ja lühemateks elektrikatkestusteks. Toiduvarude ja hügieenitarvete olemasolu suur protsent viitab sellele, et enamik inimesi on mõelnud ka pikaajalisele iseseisvale hakkamasaamisele, kuid siiski on ruumi parendusteks, eriti, mis puutub toiduvarusi. Energiaga seotud varustuse osas on levinumad akupangad või päikesepatareid, mis on olulised kommunikatsiooni ja väikeste elektriseadmete tööhoidmiseks (nt mobiiltelefon). Aku- või patareitoitega raadiote olemasolu ainult 42%-l majapidamistest näitab, et informatsiooni saamise võimekus hädaolukorras võib olla piiratud. Kütteallikate kättesaadavus on samuti oluline, kus puukütte pliidid või balloongaasiseadmed on 62%-l vastanutest ning tahkeküttega soojusallikad 56%-l vastanutest. Seega võib väita, et suur osa vastanuid on valmis toidu valmistamiseks ja eluaseme kütmiseks ilma elektri või gaasita. Veevarustuse küsimus on murettekitav, kuna alla poolel vastanutest on ligipääs kaevule või muule joogivee allikale ning ainult 32%-l on joogivee varumiseks mahutid. See näitab, et vee kättesaadavus võib olla suur probleem paljude jaoks pikaajalises kriisis. Vähene bensiini ja elektrigeneraatorite varustatus viitab sellele, et inimesed on vähem valmistunud pikaajalisteks elektrikatkestusteks.

Kokkuvõttes näitavad vastused sellele küsimusele, et kuigi suurem osa inimesi on mingil määral valmistunud hädaolukordadeks, leidub valdkondi, kus ettevalmistus võiks olla parem, eriti seoses veevarustuse ja pikaajalise energiaallikate kättesaadavusega. Samuti on väike, kuid oluline osa inimesi, kes on eriti haavatavad, kuna neil puuduvad peaaegu kõik olulised varud. See toob esile

vajaduse **suurendada teadlikkust ja toetada elanikkonna ettevalmistust hädaolukordadeks.**

Peaaegu pool vastanutest (42%) ei oma teist eluaset või suvekodu, mis on kohandatud talviseks elamiseks. See viitab sellele, et suur osa elanikkonnast ei pruugi olla võimeline kolima teise asukohta, kui nende peamine elukoht muutub elamiskõlbmatuks (näiteks loodusõnnetuse, ulatusliku elektrikatkestuse või muu pikaajalise kriisi tõttu). Umbes kolmandik vastanutest (37%) omab seevastu teist eluaset või suvekodu, mis on talveperioodil elamiskõlblik ja asub kuni 100 km kaugusel põhielukohast. See näitab, et märkimisväärne osa elanikkonnast on suuteline suhteliselt kiiresti ja lihtsalt kolima turvalisemasse asukohta, mis ei asu väga kaugel nende peamisest elukohast. See võib osutada oluliseks eeliseks hädaolukordades, mis nõuavad kiiret evakueerimist või ajutist kolimist. 21% vastanutest on märkinud, et neil on teine eluase või suvekodu, mis asub rohkem kui 100 km kaugusel põhielukohast. See tähendab, et väiksem osa elanikkonnast on valmis ja võimeline kolima kaugemale, kui olukord nõuab pikemaajalist evakueerimist või kui peamine elukoht muutub pikema perioodi jooksul elamiskõlbmatuks, kuid kolimine on pikema vahemaa tõttu logistiliselt raskem.

Kokkuvõtteks on teise eluaseme või suvekodu olemasolu, kus on võimalik talvel elada, oluline valmisoleku aspekt, mis suurendab kogukonna kerksust ja paindlikkust erinevate pikaajaliste kriiside lahendamisel. Kuigi peaaegu pool elanikkonnast ei oma sellist võimalust, on ülejäänud osal elanikkonnast, kas lähedal asuv või kaugemal asuv teine eluase, mis võimaldab neil kriisiolukordades paremini toime tulla.

Enamik eramajade omanikke (87%) teatas, et nende kütmisvõimalus säilib ka elektri kadumise korral. See kõrge protsent viitab sellele, et eramajades on tõenäolisemalt paigaldatud kütelahendused, mis ei sõltu elektrist, näiteks puuküttega ahjud või kaminade süsteemid. Eramajade omanike hulgas on kõige vähem neid, kes ei tea, kas nende kodus on võimalik ilma elektrita kütmist jätkata (ainult 1 vastanu). Korterelamu elanike seas on olukord vastupidine; 66% vastanutest teatas, et elektri kadumisel nende kütmisvõimalus ei säili. See viitab sellele, et korterelamutes sõltub küte suurel määral elektrist, olgu selleks siis

elektriküttesüsteemid või keskküttesüsteemid, mis vajavad elektrit pumpade ja muude seadmete tööshoidmist. Ridaelamute ja kahepereelamute puhul on tulemused segasemad, kuid üldiselt näib, et suurem osa suudab ilma elektrita kütmist jätkata. See viitab sõltumatutele küttelehendustele nendes eluasemetüüpides, kuigi valim on nende kategooriate puhul väiksem.

Kokkuvõttes näitavad andmed, et kütmiss võimalused elektrikatkestuse ajal varieeruvad oluliselt sõltuvalt eluaseme tüübist. Eramajade omanikud on selgelt paremini varustatud elektrita kütmiseks, samas kui korterelamu elanikud seisavad silmitsi suurimate väljakutsetega. Ridaelamu ja kahepereelamu elanikud paistavad olema keskmises seisus, suutes enamasti kütmist jätkata. See toob esile **vajaduse laiemalt integreerida elektrist sõltumatuid küttelehendusi**, eriti korterelamutes.

Enamik vastanutest (88%) omab sõidukit. See on oluline näitaja, mis kajastab elanikkonna liikuvusvõimekust hädaolukorras, näiteks evakueerimiseks või vajalike varude hankimiseks. Vaid 13% vastanutest omab generaatorit, mis on suhteliselt madal protsent, näidates, et enamik elanikkonnast ei ole iseseisvalt ette valmistunud elektrikatkestusteks pikaajalise energiavarustuse osas. Generaatorid on olulised, et tagada elektri olemasolu kriitiliste seadmete tööshoidmiseks ja elutähtsate funktsioonide jätkumiseks. Kütusevaru sõidukitele ja generaatoritele on vastavalt 22% ja 10% vastanutest. See suhteliselt madal protsent näitab, et isegi kui sõidukeid ja generaatorid on saadaval, võib piiratud kütusevaru olla takistuseks nende kasutamisel pikemaajalise kriisi korral. Kütusevaru on kriitiline tagamaks, et sõidukid ja generaatorid püsiksid kasutuskõlblikud kogu hädaolukorra vältel. Huvitav on märkida, et 12% vastanutest on öelnud, et neil ei ole mitte midagi eelpoolnimetatust, mis viitab olulisele elanikkonna osale, kellel puuduvad põhilised ressursid ja varud, et toime tulla elektrikatkestuste või muude hädaolukordadega. See rühm võib hädaolukorra korral olla eriti haavatav.

Kokkuvõttes näitavad need tulemused, et suur osa elanikkonnast on varustatud sõidukitega, mis võimaldavad liikuvust hädaolukordades. Energiaallikatega varustus on oluliselt madalam. Generaatorite ja kütusevarude suhteliselt madal omamise määr viitab vajadusele suurendada **teadlikkust ja valmistumist**

pikemaajaliseks elektrikatkestuseks, samuti parandada üldist valmisolekut hädaolukordadeks, eriti nende hulgas, kellel puuduvad kõik nimetatud varud ja ressursid.

Viimase küsimusega ankeedis tahtsin teada saada, millistest kanalitest eelistavad vastanud saada infot kriisi kohta? Enamiku vastanute (86%) eelistus asukohapõhisele SMS-teavitusele näitab, et mobiiltelefonid on vastanute seas kõige usaldusväärsemad ja laialdasemalt kasutatavad vahendid kriisiinfo kiireks levitamiseks. SMS-teated jõuavad inimesteni sõltumata nende asukohast ja on efektiivsed isegi siis, kui internetiühendus on häiritud. Kuid probleem võib tekkida, kui puudub pikemaajaliselt võimalus näiteks telefoni laadimiseks või kui on rivist välja viidud telefonimastid. Raadio on teine kõige populaarsem kanal, mida eelistab 62% vastanutest. Raadio olulisus kriisiolukorras peegeldab selle usaldusväärset ja võimet edastada olulist teavet elektrikatkestuste või muude kommunikatsiooniteenuste katkestuste ajal. Uudisteportaalid ja televisioon on samuti olulised infoallikad, mida eelistavad vastavalt 59% ja 51% vastanutest. Need kanalid võimaldavad põhjalikumat ja mitmekülgsemat kriisiinfot, kuid nende kasutamine eeldab elektri olemasolu ja interneti. Veebileht kriis.ee ja riigi infotelefon 1247 on vähem populaarsed, kuid siiski olulised kanalid kriisiinfo edastamiseks, kuid nende tuntus on madalam võrreldes teiste kanalitega. Sotsiaalmeedia, näiteks valla Facebooki leht, on vähim eelistatud kanal (19%). See viitab sellele, et kuigi sotsiaalmeedia on laialdaselt kasutusel igapäevases suhtluses, ei peeta seda peamiseks või usaldusväärseks allikaks kriisiolukorras.

Kokkuvõttes näitavad tulemused, et elanikkond eelistab kriisiinfo saamisel otsest ja kiiret kommunikatsiooni, nagu asukohapõhised SMS-teated ja raadio. Samuti on digitaalsed ja traditsioonilised meediakanalid olulised infoallikad. Veebileht kriis.ee ja riigi infotelefon 1247 madal tuntus toob esile vajaduse neid viise elanikkonnale natuke rohkem tutvustada, et tagada olulise teabe jõudmine võimalikult laia elanikkonnani. Ka teooria osas on välja toodud kriisiinfo saamise meetodid (Riigikantselei, 2024; käesolev töö lk 29).

Vastus teisele uurimisküsimusele on, et enamik inimesi on end varustanud toidu- ja joogiveevarudega 5-7 päevaks, näidates teadlikkust ja ettevalmistust

lühemaajaliseks iseseisvaks toimetulekuks. Siiski on ainult 25% vastanuist valmis pikemaks kriisiks omades toidu- ja joogiveevarusi koguni 14 päevaks. Lisaks on enamik vastanutest varustatud esmaabitarvete, tuletegemisevahendite ja küünaldega, mis on olulised lühiajaliseks toimetulekuks. Kuid energiaga seotud varustuse ja kütteallikate kättesaadavus varieerub, eriti linna- ja maapiirkondade vahel. Mõningaid samme kriisideks valmistumiseks on astunud pool vastanutest, sh mujal elamise võimaluste kaalumise ja hädaolukorra käitumisjuhistega tutvumine. Kuid kogukondliku kerksuse arendamine ja praktilised harjutused on jäänud tagaplaanile. Oluline on **suurendada teadlikkust ja valmisolekut läbi hariduse, teavituskampaaniate ja kogukondliku koostöö**, et tagada laiapõhjaline kerksus ja ressursside jätkuvus kriisiolukordades. See seostub teooria osas Patel *et al.* (2017; käesolev töö lk 38) väljatooduga, et koolitus ja haridus, on ühed üheksast põhielemendist, mida on pakutud oluliseks kogukonna kerksuse tõstmise mõistes ja Orru *et al.* (2022, lk 75-76; käesolev töö lk 38) väljatoodu, et kerksust loob inimeste ettevalmistatus ja ühiskondlike struktuuride tugi.

3) Kui kõrge on Eesti inimeste teadlikkuse ja valmisoleku tase pikaajaliste siseturvalisust puudutavate kriisidega toimetulekuks?

Vastanute teadlikkuse taseme kategoorias oli PKVI maksimumväärtuse 20 juures alla poole ehk 9,75. Pikaajalisteks kriisideks valmistumisel tehtud tegevuste kategoorias oli PKVI maksimumväärtuse 40 juures kõigest 11,8 ning valmisoleku kategoorias oli PKVI maksimumväärtuse 40 juures 22,36. Üldine PKVI kõik kokku tuli seega 43,91. Need tulemused näitavad, et Eesti elanike **teadlikkuse ja valmisoleku tase pikaajalisteks kriisideks on madal**. Teadlikkuse ja ettevalmistavate tegevuste puudumine viitab vajadusele parandada kriisiteadlikkust ja julgustada inimesi tegema rohkem ettevalmistavaid tegevusi. Üldise valmisoleku taseme tõstmiseks on oluline **rakendada haridus- ja teavituskampaaniaid**.

Andmed näitavad seda, et on olemas nõrk positiivne korrelatsioon inimeste kriisi äratundmise enesehinnangute ja nende tegeliku PKVI vahel. Seos on ka statistiliselt oluline. See vihjab võimalusele, et inimesed, kes hindavad end

kõrgemalt kriiside äratundmisel, võivad saavutada ka kõrgemaid tulemusi kriisivalmiduse indeks skaalal. Lähtuvalt neist tulemustest võib enda tajutud kriisi äratundmise hinnang olla näitaja nende tegelikule teadlikkusele ja valmisolekule kriisideks.

Maal elamine korreleerub kõrgema PKVI-ga samas, kui kortermajas elamine korreleerub madalama PKVI-ga. Need seosed on statistiliselt olulised, mis viitab sellele, et antud korrelatsioonid ei ole juhuslikud. Vanuse, soo ja haridustaseme seosed PKVI-ga ei osutunud statistiliselt oluliseks ning seega võib järeldada, et need tegurid ei oma olulist mõju inimeste kriisiks valmisoleku tasemele. Tulevikus tuleks keskenduda **kriisihariduse ja -teadlikkuse tõstmisele** ning arvestada **elukoha ja elukoha tüübi eripäradega**, et parandada üldist valmisoleku taset kriisideks.

Tabel 10 analüüsist saab järeldada, et suurim osa vastanud Eesti elanikest (n=205) kuulub PKVI taseme poolest teise gruppi, mille hinnang on "halb teadlikkus/valmisolek". Seega viitavad tulemused sellele, et enamiku vastanute pikaajaliste kriiside valmidustase on halb. Kokku 72 inimest sattusid kõige nõrgemasse PKVI gruppi ning neil on valmidustase lausa väga halb. Kolmandasse gruppi sattus 132 vastanut ning nende PKVI taset hindasin rahuldavaks ning kõigest 27 vastanut sai hinnata PKVI taseme poolest hästi ette valmistatuks pikaajalisteks kriisideks.

Tabel 10 kokkuvõtteks: vastanute teadlikkuse ja valmisoleku taseme jaotus näitab, et **suurim osa elanikest kuulub halva teadlikkuse ja valmisoleku kategooriasse**, samas kui ainult väike osa on väga hästi ette valmistatud. See **viitab vajadusele tõsta üldist teadlikkuse ja valmisoleku taset**, et parandada elanike võimet pikaajaliste kriisidega toime tulla.

Sõltumatute gruppide t-testi tulemused kinnitavad korrelatsiooniga saadud tulemusi selles osas, et vastanute valmisolekutase pikaajalisteks kriisideks varieerus sõltuvalt elukohast, elukoha tüübist. Maal elavad vastanud ning eramajas elavad vastanud raporteerivad paremaid PKVI tulemusi. Haridustase ei oma olulist mõju valmisoleku tasemele antud valimi põhjal. Tulemused võivad

viidata vajadusele suunata **teadlikkuse ja valmisoleku tõstmise jõupingutused eriti linnas elavatele inimestele ja korteris elavatele inimestele.**

Kokkuvõtteks kolmas uurimisküsimus oli, kui kõrge on Eesti inimeste teadlikkuse ja valmisoleku tase pikaajaliste siseturvalisust puudutavate kriisidega toimetulekuks. Uuringu tulemused näitasid seda, et Eesti elanike teadlikkuse ja valmisoleku tase pikaajalisteks **kriisideks on madal**, mis seostub ka teooria osas Connolly (2016, lk 8; käesolev töö lk 33) poolt välja tooduga. Analüüsitud kategooriates on PKVI keskmised väärtused kõik alla poole maksimumväärtusest. Üldise valmisoleku taseme tõstmiseks on oluline rakendada haridus- ja teavituskampaaniaid. Lisaks näitavad andmed nõrka positiivset ja statistiliselt olulist korrelatsiooni inimeste kriisi äratundmise enesehinnangute ja nende tegeliku PKVI vahel. See viitab sellele, et kõrgem enesehinnang kriiside äratundmisel võib olla seotud kõrgema kriisivalmiduse indeksiga. Uuringu tulemused ja sõltumatute gruppide t-testi analüüs kinnitavad, et Eesti elanike valmisolekutase pikaajalisteks kriisideks varieerub sõltuvalt elukohast ja elukoha tüübist. Maal ja eramajas elavad inimesed on paremini ette valmistatud kriisideks. Haridustase ei oma olulist mõju valmisoleku tasemele.

4) Millistel siseturvalisuse valdkonna pikaajaseid kriise puudutavatel teemadel oleks Eesti elanikel vaja täiendavaid teadmisi?

Lähtudes ülaltoodud järeldustest, on selge, et Eesti elanikel oleks vaja täiendavaid teadmisi järgmistel kriiside ja nendeks valmisolekut puudutavatel teemadel:

- CBRNE õnnetused: Erilist tähelepanu tuleb pöörata just sellele valdkonnale, kuna käesoleva tööga tuvastasin, et see on peamine kriis, kus inimeste teadlikkus ja valmisolek on madal.
- Küberrünnakud: Arvestades küberrünnakute kasvavat ohtu ja mõju ühiskonnale, on oluline suurendada teadlikkust sellest, kuidas enda digitaalset identiteeti kaitsta ja käituda küberrünnaku korral.
- Püsiv terrorioht: Kuigi terrorioht ei pruugi igapäevaselt tunduda kõige pakilisem, on oluline mõista, kuidas sellistes olukordades käituda, et minimeerida ohtu endale ja teistele.

- Võõrriigi rünnak/sõda: Geopoliitilise olukorra tõttu on vajalik, et elanikel oleks teadmised selle kohta, kuidas toimida riigi rünnaku või sõjaolukorra puhul.
- Õnnetus/leke tööstusettevõttes: Tööstusettevõtete õnnetused võivad põhjustada ulatuslikku keskkonna- ja inimkahju. Teadlikkus riskidest ja toimetulekustrateegiad on sellistes olukordades kriitilise tähtsusega.
- Ellujäämisoskused looduses.
- Teadlikkus kohalikest ressurssidest: See hõlmab teadmisi puhta joogivee allikate, mahajäetud talude ja nende joogiveekaevude ning piirkonna teedevõrgustiku seisukorra kohta. Suurem teadlikkus aitaks paremini kasutada kohalikke ressursse ja suurendada kogukonna kerksust.
- Teehooldus ja lumekoristus: Arvestades, et üle poole inimestest ei tea, kelle poole pöörduda abi saamiseks teehoolduse või lumekoristusega, on vajalik parandada teadlikkust ja luua selged juhised, kuidas kogukonna liikmed saavad toetada neid töid.
- Kriisideks valmistumise praktilised harjutused: Praktiliste harjutuste läbiviimine, et testida ja parandada kriisiks valmistumise plaane ja protseduure, aidates sellega vähendada ebakindlust ja suurendada valmisolekut erinevateks hädaolukordadeks.

Nendele teemadele keskendumine ja täiendavate teadmiste pakkumine aitaks parandada Eesti elanike valmisolekut ja vastupanuvõimet erinevate pikaajaliste kriiside ees, tõstes ühiskonna üldist turvalisust ja kerksust. See seostub teooria osas Steen & Morsut (2019, pp. 4–5; käesolev töö lk 34) välja tooduga, et kriisireageerimise harjutused ning pidev valmisolek on omavalitsustele abiks kerksuse suurendamisel, sealhulgas järgmiste omaduste arendamisel: kohanemisvõime (õppimise ja uute lahenduste rakendamise oskus), paindlikkus ja liiasuse loomine (võimalus asendada komponente nende rikkumise korral), samuti ressursside tõhusam kaasamine.

Lähtudes eelnevalt analüüsitud korrelatsioonide ja t-testide tulemustest, on ilmne, et teatud demograafiliste gruppide, teadlikkus ja valmisolek kriisiolukordades on madalam. Elukoha tüüp ja asukoht (maal või linnas) näitavad nõrka, kuid

statistiliselt olulist seost, mis annab alust arvata, et elukeskkonnaga seotud tegurid võivad mõjutada inimeste pikaajalisteks kriisideks valmisolekut ja teadlikkust. Tulemused viitavad sellele, et eramajades elavad inimesed nii maal, kui linnas on kriisideks keskmiselt paremini valmis ja neist teadlikumad. Seda kinnitavad ka sõltumatute gruppide t-testid, mille tulemused samamoodi ütlevad, et maal ja eramajades elavad vastanud raporteerisid kõrgemaid statistiliselt olulisi keskmisi PKVI-si. Seevastu madalamad keskmised PKVI-d on korterite elanikel, kusjuures ei olnud vahet, kas nad elasid linnas või maal.

Üllatav tulemus ilmneb sugude ja haridustasemetega võrdluses, kus kõrgharidusega naised (n=223), kes moodustasid üle poolte vastanutest näitasid keskmiselt kõige madalamat teadlikkust ja valmisolekut. See tulemus võib osutada vajadusele **sihtida haridus- ja teavitustegevusi eriti kõrgharidusega naistele**, et tõsta nende valmisolekut pikaajalisteks kriisideks. Samuti ilmneb, et maal elavad inimesed raporteerivad kõrgemaid keskmisi näitajaid võrreldes linnas elavatega, mis võib viidata maapiirkondade paremale ettevalmistusele või suuremale teadlikkusele kriisiolukordadest.

Neid tulemusi saab kasutada mitmel moel. Esiteks, need annavad olulist sisendit poliitikakujundajatele ja kohalikele omavalitsustele, kuidas ja kellele suunata ressursse ja koolitusi. Teadlikkuse suurendamise programmide ja kriisivalmiduse koolituste kavandamisel saab arvestada, et teatud demograafilised grupid nagu **linnas ja kortermajades elavad** inimesed võivad vajada rohkem tähelepanu ja ressursse. Lisaks saavad omavalitsused ja kogukonnad kasutada neid tulemusi selleks, et kohandada oma strateegiaid ja parandada üldist valmisolekut kriisideks.

Seega lähtudes käesoleva töö tulemustest teen järgmised ettepanekud elanike valmisoleku tõstmiseks pikaajaliste kriisidega toimetulekuks:

1. Suurendada elanikkonna teadlikkust pikaajaliste kriiside mõjudest ja nendega toimetuleku strateegiatest läbi **tõhustatud teavitustöö ja haridusprogrammide**. See hõlmab põhjalikumaid teavitus- ja koolitusprogramme koolides, töökohtades ja kogukondades, keskendudes eriti sellistele kriisidele nagu CBRNE õnnetused, küberrünnakud, pandeemiad ja loodusõnnetused. Programmid peaksid hõlmama praktilisi

õppusi, simulatsioone ja töötubasid, mis on suunatud erinevatele vanusegruppidele ja sotsiaal-majanduslikele segmentidele, rõhutades isiklikku vastutust ja kogukonna toetuse olulisust kriisiolukordades.

Ettepanek on suunatud Haridus- ja Teadusministeeriumile, Siseministeeriumile, kohalikele omavalitsustele, tööandjatele.

2. **Julgustada ja toetada kogukondlikku kerksust** läbi kohalike omavalitsuste, kogukonnaseltside ja vabatahtlike organisatsioonide. See hõlmab kogukondlikke õppusi, kriisiolukordade plaanimise töötubasid ja ressursside jagamise skeeme, mis aitavad tugevdada kohalikku valmisolekut ja võimekust toime tulla pikaajaliste kriisidega. Kogukondlik kerksus hõlmab ka selliste süsteemide väljaarendamist, mis tagavad kriisiolukorras oluliste teenuste, nagu toiduvarude, vee, peavarju ja esmaabi kättesaadavuse.

Ettepanek on suunatud kohalikele omavalitsustele, kogukonnaseltsidele, vabatahtlikele organisatsioonidele ja Päästeametile.

3. **Koolitada ja kaasata kogukonna liikmeid kriisikommunikatsiooni vabatahtlikeks**, et tagada teabe levik ka nendes piirkondades, kus tavapärased sidevahendid ei pruugi olla kättesaadavad või usaldusväärsed. Ettepanek on suunatud Siseministeeriumile, Päästeametile, kohalikele omavalitsustele, side- ja tehnoloogiaettevõtetele ning vabatahtlikele organisatsioonidele.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö keskmes oli Eesti elanike teadlikkuse ning valmisoleku uurimine siseturvalisuse valdkonda puudutavate pikaajaliste kriisidega toimetulekuks. Uurimistööl lähtus sellest, et kaasaegne maailm seisab silmitsi üha keerukamate ja omavahel põimunud kriisidega, mis mõjutavad inimeste elusid, riikide stabiilsust ja ülemaailmset turvalisust. Sellest tulenevalt püstitati uurimisprobleem: millised on Eesti inimeste teadlikkuse ja valmisoleku tase siseturvalisuse valdkonna pikaajaliste kriisidega toimetulekuks?

Uurimisprobleemist lähtudes formuleeriti neli uurimisküsimust:

- 1) Millised on Eesti inimeste teadmised sellest, kuidas käituda erinevate pikaajaliste kriiside korral siseturvalisuse valdkonnas?
- 2) Milliseid ettevalmistusi on Eesti inimesed teinud pikaajalised siseturvalisust puudutavate kriisidega toimetulekuks.
- 3) Kui kõrge on Eesti inimeste teadlikkuse ja valmisoleku tase pikaajaliste siseturvalisust puudutavate kriisidega toimetulekuks?
- 4) Millistel siseturvalisuse valdkonna pikaajalised kriisid puudutavatel teemadel oleks Eesti elanikel vaja täiendavaid teadmisi?

Töö eesmärk oli välja selgitada Eesti elanike pikaajaliste kriiside teadmiste ja valmisoleku hetkeseis ning pakkuda välja arenguvõimalused pikaajaliste kriisidega toimetulekuks siseturvalisuse valdkonnas.

Uuringu raames viidi läbi kvantitatiivne uurimus, mille käigus koguti andmeid ankeetküsitluse abil. Valimisse kaasati Eesti elanikud vanuses 18-70+. Uuringu tulemused näitasid, et kuigi suur osa elanikkonnast on teadlik teatud pikaajaliste kriiside olemasolust ja võimalikest toimetulekustrateegiatest, siis siiski on märkimisväärne osa inimesi, kelle valmisolek pikaajaliste kriisidega toimetulekuks on kas puudulik või nende teadlikkus ei ole piisav.

Uuringu tulemusel selgus, et Eesti elanike teadlikkuse ja valmisoleku tase pikaajalisteks siseturvalisust puudutavateks kriisideks on endiselt madal. Pikaajalisteks kriisideks valmisoleku indeks (PKVI) oli vastanutel 43.95, mis on

alla keskmise võimalikust maksimumväärtusest, milleks oli 100. Ning ka see viitab, et veel on selles vallas võimalus parendusteks.

Lisaks leiti, et on olemas nõrk positiivne, kuid arvestatav statistiliselt oluline korrelatsioon inimese hinnanguga enda pikaajaliste kriiside äratundmise kohta ja tema tegeliku kriisiindeksi vahel, mis viitab sellele, et need inimesed, kes hindavad end kriise paremini ära tundvat on ka tegelikult pikaajalisteks kriisideks paremini ettevalmistunud.

Olulisemad valdkonnad, kus Eesti elanikud vajavad täiendavaid teadmisi ja ettevalmistust, on küberrünnakud (mis häirivad pikemaajaliselt elutähtsate teenuste toimimist), CBRNE õnnetused (keemilised, bioloogilised, radioloogilised, tuuma- ja plahvatusohtlikud ained) ja võõrriigi rünnak/sõda. Eriti tähelepanuväärne on CBRNE õnnetuste teadlikkuse ja valmisoleku tõstmise vajadus, mis paistab olevat peamine murekoht.

Magistritöö tulemusel selgus, et linnas ja kortermajades elavad inimesed raporteerivad keskmiselt väiksemaid kriisiteadlikkuse indekseid ning seetõttu oleks mõistlik suunata teavitustöö ja haridustegevus just sellele demograafiale.

Uuringu tulemuste põhjal formuleeriti kolm konkreetset ettepanekut elanike valmisoleku tõstmiseks pikaajaliste kriisidega toimetulekuks:

1. Tõhustada teavitustööd ja haridusprogramme;
2. Tugevdada kogukondlikku koostööd ja kerksust, et tõsta elanikkonna võimekust toime tulla mitmesuguste kriisiolukordadega.
3. Koolitada ja kaasata kogukonna liikmeid kriisikommunikatsiooni vabatahtlikeks

Magistritöö tulemused viitavad mitmetele arenguvõimalustele ja ettepanekutele, kuidas parandada Eesti elanike valmisolekut siseturvalisuse valdkonna pikaajaliste kriisidega toimetulekuks. Oluline on korraldada sihipärast teavitustööd ja koolitusi, suurendada kogukondlikku koostööd ja kerksust ning arendada tõhusaid kriisikommunikatsiooni strateegiaid.

Tulevikus võiks seda uuringut korrata, et sarnaselt Kantar Emori uuringutega elanikkonna hädaolukorraks valmisoleku kohta oleks võimalik pikaajalisteks

kriisideks teadmiste ja valmisoleku siseturvalisuse vaates tulemusi võrrelda aegridadel.

SUMMARY

The central focus of this master's thesis was the investigation of Estonian residents awareness and readiness to cope with long-term crises related to the field of domestic security. The research was based on the premise that the contemporary world is faced with increasingly complex and interwoven crises affecting people's lives, the stability of states, and global security. Consequently, the research problem was posed: what is the level of awareness and preparedness of Estonian people in dealing with long-term crises in the field of domestic security?

From this research problem, three research questions were formulated:

1. What are the Estonian people's knowledge about how to behave during various long-term crises in the field of domestic security?
2. What preparations have Estonian people made to cope with long-term crises affecting domestic security?
3. How high is the level of Estonian people's awareness and readiness to cope with long-term internal security crises?
4. On which crisis-related topics and for better preparedness would Estonian residents need additional knowledge?

The aim of the thesis was to determine the current state of Estonian residents knowledge and preparedness for long-term crises and to propose opportunities for development in coping with long-term crises in the field of domestic security.

As part of the study, a quantitative survey was conducted, collecting data through a questionnaire. The sample included Estonian residents aged 18-70+. The results of the study showed that although a large part of the population is aware of the existence of certain long-term crises and possible coping strategies, there is still a significant number of people whose readiness to cope with long-term crises is either insufficient or their awareness is not adequate.

It was revealed that there is a weak positive, but statistically significant correlation between a person's assessment of their recognition of long-term crises

and their actual crisis index, indicating that those who rate themselves better at recognizing crises are actually better prepared for long-term crises.

The awareness and readiness index for long-term crises among respondents was 43.95, which is below the average of a possible 100, pointing out that there is room for improvement in this area.

The study found that the most critical areas where Estonian residents need additional knowledge and preparation are cyberattacks (which disrupt vital services for an extended period), CBRNE accidents (chemical, biological, radiological, nuclear, and explosive materials), and foreign attack/war. The need to raise awareness and preparedness for CBRNE accidents is particularly noteworthy, as it appears to be a primary concern.

The results of the master's thesis revealed that people living in cities and apartment buildings report lower average crisis awareness indexes, and therefore it would be sensible to direct awareness and educational activities specifically to this demographic.

Based on the results of the study, three specific recommendations were formulated to increase residents readiness to cope with long-term crises:

1. Enhance awareness programs and educational campaigns;
2. Strengthen community cooperation and alertness to increase the population's capacity to deal with various crisis situations;
3. Train and involve community members as volunteers in crisis communication.

The results of the master's thesis point to several opportunities for development and proposals on how to improve the preparedness of Estonian residents to cope with long-term crises in the field of domestic security. It is important to organize targeted awareness campaigns and trainings, increase community cooperation and alertness, and develop effective crisis communication strategies.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Aradau, C., 2010. Security That Matters: Critical Infrastructure and Objects of Protection. *Security Dialogue*, 41(5), pp. 491-514.

Bavel, J. J. V., Baicker, K., Boggio, P. S., Capraro, V., Cichocka, A., Cikara, M., Crockett, M. J., Crum, A. J., Douglas, K. M., Druckman, J. N., Drury, J. Dube, O. Ellemers, N. Finkel, E. J. Fowler, J. H., Gelfand, M., Han, S., Haslam, S. A., Willer, R., 2020. Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response. *Nature Human Behaviour*, 4(5), pp. 460–471.

Beck, A.T., Baruch, E., Balter, J.M., Steer, R.A., Warman, D.M., 2004. A new instrument for measuring insight: the Beck Cognitive Insight Scale. *Schizophrenia research*, 68(2-3), pp. 319-329.

Belova-Dalton, O., 2022. *Forreign (Terrorist) Fighters and Their Families*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digiriul.sisekaitse.ee/handle/123456789/2850> [Kasutatud 05.01.2023].

Bjorkman, M., Juslin, P., Winman, A., 1993. Realism of confidence in sensory discrimination: the underconfidence phenomena. *Perception and Psychophysics*, 54, pp. 75–81.

Brand, F.S., & Jax, K., 2007. Focusing the meaning(s) of resilience: Resilience as a descriptive concept and a boundary object. *Ecology and Society*, 12(1), pp. 1-16.

Breslin, S., 2016. *Winter Storm Jonas: At Least 48 Dead; Roof Collapses Reported; D.C. Remains Shut Down*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://weather.com/storms/winter/news/winter-storm-jonas-impacts-news> [Kasutatud 20.08.2023].

Brooks, S.-K., Webster, R.-K., Smith, L.-E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G.-J., 2020. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *Lancet*, 395(10227), pp. 912-920.

Borodzicz, P., 2005. *Risk, Crisis and Security Management*. Chichester: John Wileys.

- Boin, A., 2004. Lessons from Crisis Research. *International Studies Review*, 6(1), pp.165-174.
- Boin, A., Hart, P., Stern, E. & Sundelius, B., 2005. *The Politics of Crisis Management: Public Leadership under Pressure*. Cambridge: University Press.
- Boulos, K., Maged, N., & Wilson, J., 2023. Geospatial techniques for monitoring and mitigating climate change and its effects on human health. *International Journal of Health Geographics*, 22(1), pp. 1-7.
- Canyon, D., 2020. Definition of Crisis Management and Leadership. *Daniel K. Inouye Asia-Pacific Center for Security Studies* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://dkiapcss.edu/wp-content/uploads/2020/01/Definitions-in-crisis-management-and-crisis-leadership-01242020.pdf> [Kasutatud 18.08].
- Cheesman, J., Merikle, P.M., 1986. Distinguishing conscious from unconscious perceptual processes. *Canadian Journal of Psychology*, 40(44), pp. 343–367.
- Connolly, P., Dika, L., Jääskeläinen, M., & Pitrenaitė-Zilėnienė, B., 2016. *Peer review. Risk management capabilities. Estonia 2016*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/system/files/2017-07/estonia_peer_review_report_-_en.pdf [Kasutatud 30.10.2022].
- Coyle, E. & Simmons, R., 2014. *Understanding the Global Energy Crisis*. West Lafayette: Purdue University Press.
- Coombs, T., 2015. *Ongoing Crisis Communication: Planning, Managing and Responding*. 4. edition, California: SAGE Publications.
- Coombs, T., 2008. *Conceptualizing Crisis Communication from: Handbook of Risk and Crisis Communication*. London: Routledge.
- Coombs, T., 2007. Crisis management and communications. *Institute for public relations*, 4(5). [Võrgumaterjal] Leitav: <https://instituteforpr.org/crisis-management-and-communications/> [Kasutatud 19.08.2023].

Coombs, T., & Holladay, S.J., 2007. The negative communication dynamic: Exploring the impact of stakeholder affect on behavioral intentions. *Journal of Communication Management*, 11(4), pp. 300–312.

Coombs, T., Holladay, S., 2012. *The handbook of crisis communication*. New Jersey: Wiley-Blackwell.

Dienes, Z., Altmann, G.T.M., Kwan, L., Goode, A., 1995. Unconscious knowledge of artificial grammars is applied strategically. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 21(5), pp. 1322–1338.

DiClemente, J., & Jackson, M., 2016, Risk Communication. *International Encyclopedia of Public Health*, pp. 378-382. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-803678-5.00389-1> [Kasutatud 29.12.2023].

Devlin, E., 2007. *Crisis Management Planning and Execution*. New York: Auerbach Publications.

Drennan, L. T., McConnell, A. & Stark, A., 2015. *Risk and Crisis Management in the Public Sector*. New York: Routledge.

Dlugosz, P., 2023. War trauma and strategies for coping with stress among Ukrainian refugees staying in Poland. *Journal of migration and health*, 8, pp. 1-7.

Eastham, K., Coates, D., & Allodi, A., 1970. The Concept of Crisis. *Canadian Psychiatric Association Journal*, 15(5), pp. 463-472.

Riigikantselei ja Siseministeerium, 2018. *Elanikkonnakaitse Kontseptsioon*. [Võrgumaterjal] Leitav: file:///C:/Users/Indrek/Downloads/elanikkonnakaitse_kontseptsioon_15.02.2018.pdf [Kasutatud 06.01.2024].

Ermus, A., ja Murumets, J., 2020. Kriis, Oht ja Risk. *Estonian Journal of Military Studies*, 15, lk 87-112.

EKSS, 2009. *Eesti keele seletav sõnaraamat 2009*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=kriis&F=M> [Kasutatud 17.08.2023].

Evans, S., Azzopardi, P., 2006. Evaluation of a 'bias-free' measure of awareness. *Spatial Vision*, 20(1-2), pp. 61-77.

Euroopa Komisjon, 2024. *European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/peer-review-programme_en [Kasutatud 03.01.2024].

Fink, S., 1986. *Crisis Management: Planning for the Inevitable*. 1. trükk. American Management Association.

Financial Times, 2023. *Estonian PM Kallas urged to clarify husband's Russian business ties*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.ft.com/stream/f3865525-74ab-4330-aa63-40dcbaf6dea3> [Kasutatud 28.08.2023].

Financial Times, 2023. *Estonian PM pleads with companies to resist 'ghost trade' with Russia*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.ft.com/content/1a17dacf-9c8d-46fe-860d-36ae9b708987> [Kasutatud 28.08.2023].

Friday, D., Ryan, S., Sridharan, R. & Collins, D., 2018. Collaborative risk management: a systematic literature review. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 48(3), pp. 231-253.

Fromm, E., 1965. Awareness versus consciousness. *Psychological Reports*, 16(3), pp. 711–712.

Gebru, A.-A., Birhanu, T., Wendimu, E., Ayalew, F.-A., Mulat, S., Abasimel, H.-Z., Kazemi, A., Tadesse, B.-A., Gebru, B.-A., Deriba, B.-S., Zeleke, N.-S., Girma, A.-G., Munkhbat, B., Yusuf, Q.-K., Luke, A.-O. & Hailu, D., 2021. Global burden of COVID-19: Situational analysis and review. *Human Antibodies*, 29(2), pp. 139-148.

Gafoor, A., 2012. *Considerations in the Measurement of Awareness*. National Level Seminar On Emerging Trends in Education. University of Calicut. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED545374.pdf> [Kasutatud 27.12.2023].

Galea, S., Ahern, J., Resnick, H., Kilpatrick, D., Bucuvalas, M., Gold, J., Vlahov, D., 2007. Psychological sequelae of the September 11th attacks in Manhattan, New York City. *The New England Journal of Medicine*, 346(13), pp. 981-987.

Georgieva, K., 2022. *Facing Crisis Upon Crisis: How the World Can Respond*. (Kõne sissejuhatus) [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/04/14/sp041422-curtain-raiser-sm2022> [Kasutatud 01.01.2024].

Glasow, P., 2005. *Fundamentals of Survey Research Methodology*. Washington: MITRE

Grosse, T., 2019. Towards institutional crisis theory. *International Affairs*, 72(2), pp. 17-42.

Guertin, P.A., 2019. A Novel Concept Introducing the Idea of Continuously Changing Levels of Consciousness. *Journal of Consciousness Exploration & Research*, 10(6), pp. 406-412.

Hackett, G., 1981. Survey Research Methods. *Personnel & Guidance Journal*, 59(9), pp. 599-604.

Hamwey, K., Gargano, M., Friedman, G., Leon, F., Petrsoric, J., & Brackbill, M., 2020. Post-Traumatic Stress Disorder among Survivors of the September 11, 2001 World Trade Center Attacks: A Review of the Literature. *International journal of environmental research and public health*, 17(12), pp. 1-22.

Hampshire, J., 2015. Europe's Migration Crisis. *Political Insight*, 6(3), pp. 8-11.

Hartwell, L., Rakštyte, A., Ryng, J., & Selga, E., 2022. *Winter Is Coming: The Baltics and the Russia-Ukraine War*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/reports/2022-12-05-BalticRussia-FINALweb.pdf> [Kasutatud 31.08.2023].

Hartig, H., & Doherty, C., 2021. Two Decades Later, the Enduring Legacy of 9/11. *PEW Research Centre* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.pewresearch.org/politics/2021/09/02/two-decades-later-the-enduring-legacy-of-9-11/> [Kasutatud 14.05.2024].

Harake, M.F., 2023. Proactive Crisis Project Management: How to Stay Vigilant in Turbulent-Unstable Environments. *PM World Journal*, 12(11), pp. 1-33.

Herbelles, N., & Lawrence, A., 2023. Lessons learned from 11th September, 2001 (9/11): A comparison of aviation security and health crisis response. *Journal of Airport Management*, 17(2), pp. 149-160.

Hubbard, D., 2009. *The Failure of Risk Management: Why it's Broken and how to Fix it*. New Jersey: John Wiley & Sons Inc.

Hussain, A., Aleksander, I., Smith, L., Barros, A., Chrisley, R., Cutsuridis, V., 2009. *Brain Inspired Cognitive Systems 2008*. New York: Springer.

Hädaolukorra Seadus, HOS (2017) RT I, 17.05.2020, 1.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P., 2005. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.

Idris, Y., & Idris, R., 2022. Understanding the 'meaning crisis' from a national security perspective. *Institute for Peace and Security Studies*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://jasoninstitute.com/understanding-the-meaning-crisis-from-a-national-security-perspective/> [Kasutatud 20.08.2023].

Hädaolukorra seadus (2017) RT I, 06.07.2023, 33.

Isaac, S., & Michael, W., B., 1997. *Handbook in research and evaluation: A collection of principles, methods and strategies useful in planning, design and evaluation of studies in education and the behavioral sciences*. San Diego: Educational and Industrial Testing Services.

Jaaksoo, Ü., 2006. Teadusuuringud sisejulgeoleku teenistusse. *Riigikogu Toimetised*, Nr 13, lk 114–119.

Kaalep, T., ja Leemet, A., 2020. *Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: siseturvalisus ja õigus. Siseturvalisuse alavaldkond. Uuringuaruanne*. Tallinn: SA Kutsekoda.

Kaakinen, M., Oksanen, A., Gadarian, S., Solheim, B., Herreros, F., Winsvold, M.S., Enjolras, B., Steen-Johnsen, K., 2021. Online Hate and Zeitgeist of Fear: A Five-Country Longitudinal Analysis of Hate Exposure and Fear of Terrorism

After the Paris Terrorist Attacks in 2015. *Political Psychology*, 42(6), pp. 1019-1035.

Kaal, E. ja Lillo, T., 2023. Eesti kohalike omavalitsuste kriisideks valmisoleku teenuse taseme hindamismudeli arendamine ja tulemused. *Turvalisuskompass*, 4(1), lk 1-207.

Kaitseministeerium, 2017. *Turvalisuspoliitika tegevussuunad*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://kaitseministeerium.ee/et/eesmargid-tegevused/julgeolekupoliitka/turvalisuspoliitika-tegevussuund> [Kasutatud 18.01.2023].

Kantar Emor, 2019. *Elanikkonna hädaolukorraks valmisoleku alase teadlikkuse indeksuuring 2019*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.rescue.ee/files/2019-12/1575733543_haadaolukorraks-valmisolek-2019-aruanne.pdf?5a87669beb [Kasutatud 29.10.2022].

Kantar Emor, 2023. *Elanikkonna hädaolukorraks valmisoleku alase teadlikkuse indeksuuring 2023*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.rescue.ee/files/Uuringud/2023-elanikkonna-hadaolukorraks-valmisoleku-alase-teadlikkuse-indeksuuring.pdf?fc9a1cadb4> [Kasutatud 05.01.2024].

Kidron, A., 2007. *Urija käsiraamat*. Tallinn: Mondo.

Kempner, M.W., 1995. Reputation management: how to handle the media during a crisis. *Risk Management*, 42(3), pp. 1-43.

Klaus, W., Hoering, M., Eischeid, J., & Allured, D., 2018. Was the January 2016 Mid-Atlantic Snowstorm "Jonas" Symptomatic of Climate Change? *Bulletin of the American Meteorological Society*, 99(1), pp. 54-59.

Klinke, A. & Renn, O., 2002. A New Approach to Risk Evaluation and Management: Risk-Based, Precaution-Based, and Discourse-Based Strategies1. *Risk analysis*, 22(6), pp. 1071-1094.

Kliimaministeerium, 2024. Keskkonnavaldkonna arengukava aastani 2030. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://kliimaministeerium.ee/kliimamuutustega-kohanemise-arengukava> [Kasutatud 05.01.2023].

Krjukov, A., & Einmaa, I.-M., 2023. *Erakonnad Heremi hoiatusest: kaitsekulud vähemalt kolmele protsendile.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.err.ee/1608840595/erakonnad-heremi-hoiatusest-kaitsekulud-vahemalt-kolmele-protsendile> [Kasutatud 30.09.2023].

Kurapov, A., Kalaitzaki, A., Keller, V., Danyliuk, I., & Kowatsch, T., 2023. The mental health impact of the ongoing Russian-Ukrainian war 6 months after the Russian invasion of Ukraine. *Frontiers in psychology*, 14. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsy.2023.1134780/full> [Kasutatud 30.08.2023].

Kokoszka, A., 2007. *States of Consciousness: Models for Psychology and Psychotherapy.* New York: Springer.

Koort, E., 2023. *Peaministri investeringuga ettevõtte vastu tunneb Vene luure kindlasti huvi.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://arvamus.postimees.ee/7840971/erkki-koort-peaministri-investeringuga-ettevotte-vastu-tunneb-vene-luure-kindlasti-huvi> [Kasutatud 28.08.2023].

Kutsekoda, 2020. *COVID-19 põhjustatud majanduskriisi mõju töäjõuja oskuste vajaduse muutusele.* [Võrumaterjal] Leitav: https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2021/01/OSKA_COVID-19_eriuring_11.01.2021_loplik.pdf [Kasutatud 25.08.2023].

Li, Y.-H., & Xu, Z.-P., 2012. Psychological crisis intervention for the family members of patients in a vegetative state. *Clinics (Sao Paulo)*, 67(4), pp. 341-345. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3317538/> [Kasutatud 30.08.2023].

Lomp, L.-E., 2022. Päästjad käisid aitamas üle 200 lumevangi jäänud sõiduki. *Postimees* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.postimees.ee/7442521/paastjad-kaisid-aitamas-ule-200-lumevangi-jaanud-soiduki> [Kasutatud 21.08.2023].

- Marnot, D., 2022. *Erinevad arusaamad terminitest siseturvalisus, sisejulgeolek ja sisekaitse*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/2870/Erinevad%20arusaamad%20terminitest%20siseturvalisus%2c%20sisejulgeolek%20ja%20sisekaitse.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Kasutatud 15.08.2023].
- Manyena, S.B., 2006. The concept of resilience revisited. *Disasters*, 30(4), pp. 433–450.
- Mishra, P., Singh, U., Pandey, M., & Pandey, G., 2019. Application of student's t-test, analysis of variance, and covariance. *Annals of cardiac anaesthesia*, 22(4), pp. 407–411.
- Mcleod, S., 2023. P-Value And Statistical Significance: What It Is & Why It Matters. *Simply Psychology*. Pp. 1-11. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.simplypsychology.org/p-value.html> [Kasutatud 20.04.2024].
- Modica, S., Rustichini, A., 1999. Unawareness and partitional information structures. *Games and Economic Behavior*, 27, pp. 265–298.
- Morsut, C., Kuran, C., Kruke, B.I., Orru, K. & Hansson, S., 2021. Linking resilience, vulnerability, social capital and risk awareness for crisis and disaster research. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 30(2), pp. 137-147.
- Mocenni, C., Bizarri, F., 2022. Awareness. *Academia Letters*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://doi.org/10.20935/AL4688> [Kasutatud 28.12.2023].
- Neuman, W. L., 2014. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. 7 ed. Harlow: Pearson Education Limited.
- OECD, 2022. *The Ukrainian Refugee Crisis*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-ukrainian-refugee-crisis-546ed0a7/> [Kasutatud 29.10.2022].
- Orru, K., Hansson, S., Klaos, M., Nero, K., Torpan, S. ja Siimsen, I., 2022. Kuidas mõista ja vähendada ühiskonna haavatavust kriisides? *Turvalisuskompass*, 2(1), lk 1-172.

Patel, S., Rogers, M.B., Amlôt, R., Rubin, G.J., 2017. What Do We Mean by „Community Resilience“? A Systematic Literature Review of How It Is Defined in the Literature. *National Library of Medicine*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29188132/> [Kasutatud 07.01.2024].

Paszkovski, M., 2022. The Baltic States: Stop Russian Natural Gas Imports. *Institute of Central Europe* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://ies.lublin.pl/en/comments/the-baltic-states-stop-russian-natural-gas-imports/> [Kasutatud 31.08.2023].

Papleontiou-Louca, E., 2003, The concept and instruction of metacognition. *Teacher development*, 7(1), pp. 9-30.

Peegel, L., 2023. *Elanikkonna hädaolukorraks valmisolek muhu vallas. Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Pearson, C., & Mitroff, I., 1993. From crisis prone to crisis prepared: A framework for crisis management. *Academy of Management Executive*, 7(1), pp. 48–59.

Porta, M., 2008. *Dictionary of Epidemiology*. 2 trükk. New York: Oxford University Press.

Päästeamet, 2017. *Kemikaale käitlevate ettevõtete ettevõttevälise hädaolukorra lahendamise plaan Päästeameti Lõuna päästekeskusteeninduspiirkonnas Tartu-, Viljandi-, Põlva-, Valga- ja Jõgevamaal*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.rescue.ee/files/2018-10/l-unapk-seveso-ettev-ttev-line-h-daolukorra-lahendamise-plaan-2017.pdf?58e38b981c> [Kasutatud 06.05.2024].

Päästeamet, 2019. *Uuring: Eesti elanike valmisolek kriisiga toimetulekuks on endiselt madal*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.rescue.ee/et/uudised/uuring-eesti-elanike-valmisolek-kriisiga-toimetulekuks-on-endiselt-madal-482> [Kasutatud 29.10.2022].

Päästeamet, 2023. *Värske uuring: Eesti elanikkonna valmisolek kriisideks on sama kehv nagu neli aastat tagasi*. [Võrgumaterjal] Leitav:

<https://www.rescue.ee/et/uudised/vaerske-uuring-eesti-elanikkonna-valmisolek-kriisideks-on-sama-kehv-nagu-neli-aastat-tagasi-1940> [Kasutatud 03.04.2024].

Päästeamet, 2024. Hädaolukorraks valmistumine. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.rescue.ee/et/juhend/haedaolukorraks-valmistumine> [Kasutatud 07.01.2024].

Randla, K. ja Joao-Hussar, I., 2023. Elanikkonnakaitse – üksi võime olla tugevad, kuid kogukonnas oleme võimsamad. *Sotsiaaltöö*, 2 [Võrgumaterjal] Leitav: <https://tai.ee/et/sotsiaaltoe/elanikkonnakaitse-uksi-voime-olla-tugevad-kuid-kogukonnas-oleme-voimsamad> [Kasutatud 07.01.2024].

Rausand, M., 2011. *Risk Assessment: Theory, Methods, and Applications*. New Jersey: John Wiley & Sons Inc. [Võrgumaterjal] Leitav: https://books.google.ee/books?hl=en&lr&id=9EHeLmbUVh8C&oi=fnd&pg=PT12&dq=risk+assessment&ots=ZYGilrV_R1&sig=Yy8Mz5L109CMfosXmc2q9TSi4II&redir_esc=y&pli=1#v=onepage&q=risk%20assessment&f=false [Kasutatud 19.08.2023].

Rajaveer, A., 2007. *AK 26.-27. aprill 2007: linn mässab*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.err.ee/592086/ak-26-27-aprillil-2007-linn-massab> [Kasutatud 22.08.2023].

Riigikogu, 2021. *Riigi pikaajalise arengustrateegia "Eesti 2035" heakskiitmine. RT III, 15.05.2021, 12.*

Riigi Teataja, 2008. *Eesti turvalisuspoliitika põhisuundade aastani 2015 heakskiitmine*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/12979629> [Kasutatud 03.01.2024].

Riigikantselei, 2023. *Riskid*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.riigikantselei.ee/riskid> [Kasutatud 14.03.2024].

Riigikantselei, 2023b. *CREVEX 2023*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://riigikantselei.ee/crevex-2023> [Kasutatud 07.01.2024].

Rockett, J. P., 1999. Definitions Are Not What They Seem. *Risk Management*, 1(3), 37–47.

Reinhart, C., & Rogoff, K., 2009. The Aftermath of Financial Crises. *American Economic Review*. 99(2), pp. 466-72.

Riigikantselei, 2021. *Riigikaitse arengukava 2022-2031*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.riigikantselei.ee/el-poliitika-julgeolek-ja-riigikaitse/julgeoleku-ja-riigikaitse-koordineerimine/riigikaitse-lai> [Kasutatud 04.01.2024].

Riigikantselei, 2024. Metoodika ja jätkutegevused. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.riigikantselei.ee/metoodika-ja-jatkutegevused#kriisideks_valmistumine [Kasutatud 05.01.2024].

Ramsøy, T.Z., Overgaard, M., 2004. Introspection and subliminal perception. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 3(1), pp. 1–23.

Savimaa, R., ja Loik, R., 2023. *Kogemused Siseturvalisusele 2022. Aastal Ukrainale Konventsionaalset Jätkuinvasiooni Ettevalmistavast faasist*. Sisekaitseakadeemia [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digiriul.sisekaitse.ee/handle/123456789/2990> [Kasutatud 25.08.2023].

Savimaa, R., ja Kont, K-R., 2023. Kogukonnaseltside roll ja võimekus kogukondade kerksuse tagamisel kriisides. *Turvalisuskompass*, 1(4), lk 69–108.

Savimaa, R. ja Vernik, J., 2023. Lauaõppus „79 särtsu“ – peegel kohalike omavalitsuste kriisivalmiduse enesehindamiseks. *Turvalisuskompass*, 1(4), lk 35-67.

Schober, P., Boer, C., & Schwarte, L., 2018. Correlation Coefficients: Appropriate Use and Interpretation. *Anesthesia & Analgesia*, 126(5), pp. 1763-1768.

Sildnik, M., 2020. *Kohalike omavalitsuste valmisolek leevendada kriisiolukorrast tulenevat haavatavust elutähtsate teenuste pakkumise, evakuatsiooni läbiviimise ja kriisikommunikatsiooni korraldamise kaudu*. Magistritöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Siseministeerium, 2021. *Kriisireguleerimispoliitika ülevaade 2021*. [Võrgumaterjal] Leitav:

<https://www.siseministeerium.ee/tegevusvaldkonnad/kindel-sisejulgeolek/kriisivalmidus> [Kasutatud 29.10.2022].

Siseministeerium, 2021b. *Turvaline avalik ruum*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.siseministeerium.ee/tegevusvaldkonnad/turvaline-elukeskkond/avaliku-korra-tagamine> [Kasutatud 03.01.2024].

Siseministeerium, 2020. *Siseturvalisuse arengukava 2020-2030*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.siseministeerium.ee/stak2030#arengukava-elluviimifile://failid/MTA/Kasutajad/indrek.paadik/personal/Downloads/siseturvalisuse_arengukava_2020_2030_03.06.2021.pdf [Kasutatud 18.01.2023].

Siseministeerium, 2024. *Programm „Siseturvalisus 2024–2027“*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/documents/2023-12/Programm%20Siseturvalisus%202024_2027.pdf [Kasutatud 06.05.2024].

Statistikaamet, 2023. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.stat.ee/> [Kasutatud 25.01.2023].

Shifron, G., 2023. The Psychological Effects of War on Individuals: Two Case Studies. *Journal of Individual Psychology*, 79(4), pp. 380-391.

Steen, R. & Morsut, C., 2019. Resilience in Crisis Management at the Municipal Level: The Synne Storm in Norway. *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*, 11(1), pp. 35–60.

Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2019. *Communicating in a Crisis: Risk Communication Guidelines for Public Officials*. Rockville: SAMHSA Publication.

Tammist, E., 2019. *Tihemetsa kerksuskeskus ehk linnus*. Slaidesitlus [Võrgumaterjal] Leitav: <https://pol.parnumaa.ee/content/editor/files/Eiko%20Tammist,%20Tihemetsa%20kerksuskeskus.pdf> [Kasutatud 07.01.2024].

- Tillmann, M., 2015. Kliimamuutustest Tingitud Tervisemõjudega Kohanemine Eestis: Väljakutsed Tervishoiusüsteemile ning Päästevõimekusele. *Tallinna Tehnikaülikooli Tartu Kolledž*, magistritöö.
- Tierney, K. J., 2019. *Disasters: A Sociological Approach*. Cambridge: Polity Press.
- Timmermans, B., Cleeremans, A., 2015. How can we measure awareness? An overview of current methods. *Oxford Academic* online edition, pp. 21-46, Leitav: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199688890.003.0003> [Kasutatud 28.12.2023].
- Truup, M., 2010. Kriisiaja kvaasimanifestatsioonidest. *Hortus semioticus*, 5, lk 52-58.
- Terviseamet, 2016. *Hädaolukorra riskianalüüs erakordselt kuum ilm*. Tallinn: Terviseamet.
- Topper, B., & Lagadec, P., 2013. Fractal Crises- A New Path for Crisis Theory and Management. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 21(1), pp. 4-5.
- Tomsu, M., 2022. Principles of Crisis Communication and Information Vulnerabilities in Crisis Management. *Annals of DAAAM & Proceedings*, 33, pp. 429-436.
- Tourangeau, R., 2004. Survey Research and Societal Change. *Annual review of psychology*, 55, pp. 775-801.
- UNDRR, 2020. Hazard definition and classification review: Technical report. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.undrr.org/media/47681/download?startDownload=20240506> [Kasutatud 06.05.2024].
- Õiger, K., 2020. *Harjumaa elanikkonna teadlikkus hädaolukordadest ja valmisolek elutähtsate teenuste katkestuseks*. Magistritöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Valimi mahu kalkulaator, 2020. *Valimi mahu kalkulaator*. [Võrgumaterjal] Leitav aadressilt:

https://www.syg.edu.ee/oppematerjalid/uurimistood_referaadid/valimimaht.html

[Kasutatud: 25.01.2023].

Vilson, M., 2015. The Foreign Policy of the Baltic States and Ukrainian Crisis: A Case of Europeanization?, *Johan Skytte Institute of Political Studies, University of Tartu, New Perspectives*, 23(2), pp. 49-76.

Wikipedia. *Monika (lumetorm)*. [Võrgumaterjal] Leitav:

[https://et.wikipedia.org/wiki/Monika_\(lumetorm\)](https://et.wikipedia.org/wiki/Monika_(lumetorm)) [Kasutatud 21.08.2023].

Wikipedia. 2007. aasta küberrünnakud Eesti vastu. [Võrgumaterjal] Leitav:

https://et.wikipedia.org/wiki/2007._aasta_k%C3%BCberr%C3%BCnnakud_Eesti_vastu [Kasutatud 22.08.2023].

Wachinger, G., Ortwin, R., Begg, C., Kuhlicke, 2012. The Risk Perception Paradox-Implications for Governance and Communication of Natural Hazards. *Risk analysis*, 33(6), pp. 1-17.

WHO, 2022. Climate change. [Võrgumaterjal] Leitav:

https://www.who.int/health-topics/climate-change#tab=tab_1 [Kasutatud 29.10.2022].

WHO, 2020. Impact of COVID-19 on people's livelihoods, their health and our food systems. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.who.int/news/item/13-10-2020-impact-of-covid-19-on-people's-livelihoods-their-health-and-our-food-systems>

[Kasutatud 16.05.2024].

Wisner, B., Blaikie, P. Cannon, T. & Davis, I., 2003. At risk: Natural hazards, people's vulnerability, and disasters, (2nd ed). Oxon; New York: Routledge.

Wielligh, J.,-P., 2009. The impact of the attacks on 11 September 2001 on the World Trade Centre on the tourism industry in the Western Cape : a case study. *Cape Peninsula University of Technology*, pp. 1-160.

Whyte, A., 2022. Eurostat: Inflation in Estonia 24,2 percent in September. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://news.err.ee/1608734683/eurostat-inflation-in-estonia-24-2-percent-in-september> [Kasutatud 31.08.2023].

Woods, D.D., 2015. Four concepts for resilience and the implications for resilience engineering. *Reliability Engineering & System Safety*, 141, pp. 5–9.

Lisa 1. Ankeetküsimustik

Hea vastaja!

Palun osalege küsitluses, mille eesmärk on hinnata Eesti elanikkonna teadlikkust ning valmisolekut siseturvalisuse valdkonda puudutavate pikaajaliste kriisidega toimetulekut. Teie vastus on oluline, et saada parem ülevaade Eesti elanike teadlikkusest ja valmisolekust praegusel ajal.

Siseturvalisuse pikaajalise kriisi all mõeldakse neid kriise, mille kestus või tagajärjed ületavad kuue kuu piiri, mille lõpptulemusi me ette ei tea ja mis puudutavad elanike turvalisust (majanduslikku, sotsiaalset, füüsilist turvatunnet).

Küsitluse täitmine võtab aega hinnanguliselt 10 minutit.

Küsitluses oodatakse osalema kõiki 15+ vanuses Eestis elavaid inimesi.

Leibkonna puhul piisab ühest vastajast, ehk kõik majapidamises elavad liikmed ei pea vastama.

Küsitluses ei koguta vastajat identifitseerivaid andmeid. Kasutame tulemusi anonüümselt ja üldistatult. Vastuste koondtulemusi hoitakse *Google Forms* serveris ning töödeldakse vaid selleks vajalikus mahu.

Uurimuse tulemused avalikustatakse 2024. aastal autori magistritöös.

Täna kõiki, kes osalevad uurimuses ja esitavad oma vastused.

Indrek Paadik

Sisekaitseakadeemia sisejulgeoleku instituudi magistrant.

E-posti aadress: Indrek.Paadik@kad.sisekaitse.ee

Teema üldine aktuaalsus

- 1. Kas ja kui sageli olete viimase 2 aasta jooksul mõelnud, et Teie pere ja kodu võib sattuda pikaajalisse kriisi (pool aastat või rohkem kestev kriis)?**

- Ei ole kordagi
- Korra või kaks
- Sagedamini
- Raske öelda

2. Millisele pikaajalisele kriisile olete mõelnud?

- Korduvad raskete tagajärgedega tormid (nt orkaanid, taifuunid, ja tugevad äikesetormid)
- Pikaajalised üleujutused tiheasustusalal
- Erakordselt külmad ja korduvate külmaperioodidega talved
- Erakordselt kuumad ja korduvate kuumaperioodidega suved
- Küberrünnakud, mis häirivad elutähtsate teenuste toimimist pikema aja jooksul (näiteks rünnakud elektrivõrkude, haigla infosüsteemide, veepuhastusjaamade või transpordisüsteemide vastu)
- CBRNE õnnetus (keemilistest, bioloogilistest, patogeenidest, radioaktiivsetest ainetest, tuumamaterjalist jmt tulenevad ohud).
- Õnnetus või leke lähedal asuvas tööstusettevõttes
- Võõrriigi relvastatud rünnak, sõda
- Majanduskriis
- Püsiv terrorioht
- Pandeemia
- Muu
- Raske öelda

3. Millist pikaajalist kriisiolukorda peate kõige tõenäolisemaks (valige kolm).

- Korduvad raskete tagajärgedega tormid (nt orkaanid, taifuunid, ja tugevad äikesetormid)
- Pikaajalised üleujutused tiheasustusalal
- Erakordselt külmad ja korduvate külmaperioodidega talved
- Erakordselt kuumad ja korduvate kuumaperioodidega suved

- Küberrünnakud, mis häirivad elutähtsate teenuste toimimist pikema aja jooksul (näiteks rünnakud elektrivõrkude, haigla infosüsteemide, veepuhastusjaamade või transpordisüsteemide vastu)
- CBRNE õnnetus (keemilistest, bioloogilistest, patogeenidest, radioaktiivsetest ainetest, tuumamaterjalist jmt tulenevad ohud).
- Õnnetus või leke lähedal asuvas tööstusettevõttes
- Võõrriigi relvastatud rünnak, sõda
- Majanduskriis
- Püsiv terrorioht
- Pandeemia
- Muu
- Raske öelda

4. Millised teenused on Teie jaoks elutähtsad? (Elutähtsad teenused on teenused, mille katkemine ohustab vahetult inimese elu või tervist või millel on suur mõju ühiskonna toimimisele). Palun märkige kõik sobivad.

- Elektriga varustus
- Raadio ja televisiooni toimimine
- Maagaasiga varustus
- Vedelkütusega varustus (nt tanklate töö)
- Suurte teede sõidetavuse tagamine
- Päästeteenuse toimimine
- Politseiteenuse toimimine
- Mobiiltelefoni teenus
- Andmesideteenus
- Elektroonilise isikutuvastamise ja digitaalse allkirjastamise tagamine
- Makseteenuse tagamine
- Veega varustamine ja kanalisatsioon
- Vältimatu arstiabi
- Ühistranspordi toimimine
- Sotsiaalkindlustuse ja hoolekande toimimine

- Postiteenuse toimimine
- muu

Teadlikkus

5. Kuidas te hindate oma teadlikkust selliste olukordade (kiirel) äratundmisel, mis võivad kujuneda kriisiolukordadeks?

- Kindlasti tunnen kriisi ära
- Pigem tunnen
- Pigem ei tunne
- Ilmselt üldse ei tunne
- Ei tea, ei oska öelda

6. Kas olete teadlik, kuidas käituda järgnevates kriisiolukordades?

	Jah, olen läbinud vastava ettevalmistuse	Jah, olen lugenud vajalikku infot	Loodan, et mul on piisavalt teadmisi hakkamasaamiseks	Vajan koolitust	Ei tea, ei oska öelda
Korduvad raskete tagajärgedega tormid (nt orkaanid, taifuunid)					
Pikaajalised üleujutused tiheasustuslal					
Erakordselt külmad ja korduvate külmaperioodidega talved					

Erakordselt kuumad ja korduvate kuumaperioodidega suved					
Küberrünnakud, mis häirivad elutähtsate teenuste toimimist pikema aja jooksul (näiteks rünnakud elektrivõrkude, haigla infosüsteemide, või transpordisüsteemide vastu)					
CBRNE õnnetus (keemilistest, bioloogilistest, patogeenidest, radioaktiivsetest ainetest, tuumamaterjalist jmt tulenevad ohud)					
Õnnetus või leke lähedal asuvas tööstusettevõttes					

Võõrriigi relvastatud rünnak, sõda					
Majanduskriis					
Püsiv terrorioht					
Pandeemia					

7. Kuivõrd teadlik olete olukorrast ja võimalustest oma piirkonnas? Kas teate ...

	Jah, tean	Jah, mõnevõrra	Ei tea
... milliseid puhta joogivee allikaid leidub piirkonnas?			
... kus on mahajäetud talud piirkonnas ja nende joogiveekaevud?			
... millised on ohtlikud ettevõtted piirkonnas, kus need asuvad, milliseid potentsiaalseid ohtusid kujutavad ja millised on nende mõjupiirkonnad?			
... millises seisukorras on piirkonna teedevõrk, sh suunaviidad ning milline on nende läbitavus erinevatel aastaegadel?			
... kui palju inimesi tunneb piirkonna metsateid ning marja- ja seenekohti?			
... millises piirkonnas on ebapiisav mobiililevi ning millised on erinevused sideteenuste pakkujate vahel?			

8. Kas teate, kui palju on teie elukoha lähedal väljaõppe saanud või oskustega inimesi?

	Jah, enamvähem tean, kelle poole pöörduda	Eriti mitte	Ei tea
Esmaabi			
Pääste			
Kriisikommunikatsioon			
Vaimse tervise abi			
Looduses ja kriisiolukorras toimetulek ja ellujäämine			
Teehooldus-, lumekoristus jm võimekus			

9. Kas Te teate, kuidas elanikke hädaolukorrast teavitatakse?

- Raadios
- Televisioonis
- Sotsiaalmeedias
- SMS-teavitus
- Sireen tänavatel
- Ajalehes
- Tänavatel valjuhääldist (ruuporist) antavad hoiatused
- Ei tea

10. On hädaolukordi, mis eeldavad kodust kiiret lahkumist. Mis nimetatutest on hädavajalik, mida kodust lahkudes kindlasti kaasa tuleks võtta?

- Dokumendid
- Soojad riided, riided, jalanõud
- Söök-jook
- Raha, rahakott
- Telefon, laadija

- Ravimid, esmaabivahendid
- Esmatarbevahendid
- Pass, ID-kaart
- Tikud, tuletegemisvahendid
- Tööriistad (nuga, kirves vms)
- Koduloomad
- Pere, lapsed
- Pangakaart
- Väärisasjad
- Arvuti, kõvaketas ja muud arvuti tarvikud
- Auto, autovõtmed, autokütus
- Patareidega raadio
- Albumid, emotsionaalselt olulised esemed
- (tasku)lamp, küünlad, laternad
- Tekid
- Ei oska öelda
- Muu

Valmisolek

11. Lähtudes oma kodustest ettevalmistustest ja võimalustest palun hinnake viie punkti skaalal enda valmisolekut järgmisteks kriisideks (1 on „ei ole üldse valmis“ ja 5 on „pean ennast valmistunuks):

	1	2	3	4	5
Korduvate raskete tagajärgedega tormid (nt orkaanid, taifuunid)					
Pikaajalised üleujutused					

tiheasustusala					
Erakordselt külmad ja korduvate külmaperioodidega talved					
Erakordselt kuumad ja korduvate kuumaperioodidega suved					
Küberrünnakud, mis häirivad elutähtsate teenuste toimimist pikema aja jooksul (näiteks rünnakud elektrivõrkude, haigla infosüsteemide, või transpordisüsteemide vastu)					
CBRNE õnnetus (keemilistest, bioloogilistest, patogeenidest, radioaktiivsetest ainetest, tuumamaterjalist jmt tulenevad ohud)					
Õnnetus või leke					

lähedal asuvas tööstusettevõttes					
Võõrriigi relvastatud rünnak, sõda					
Majanduskriis					
Püsiv terrorioht					
Pandeemia					

12. Mitmeks päevaks on teie kodus olemas joogi- ja toiduvarud?

- 1-2 päevaks
- 3-4 päevaks
- 5-7 päevaks
- minimaalselt 14 päevaks
- mul ei ole joogi- ja toiduvarusid

13. Mida järgnevast olete viimase 2 aasta jooksul teinud pere iseseisva toimetuleku võime suurendamiseks võimalikus hädaolukorras?

- Olete mõelnud võimalusele vajadusel elada mõnes teises piirkonnas
- Olete tutvunud hädaolukorra käitumisjuhendiga ja/või osalenud õppustel
- Olete rääkinud ümberkaudsete inimestega koostööst hädaolukorrast, ühistest varudest, vahenditest või olulistest oskustest
- Ei ole midagi teinud
- Raske öelda

14. Kas olete läbi mõelnud/paika pannud enda jaoks pikaajalise kriisiolukorra plaani?

- Jah

- Ei
- Ei oska öelda

15. Kas Teie või teised pereliikmed on teinud veel midagi hädaolukorras toimetuleku kindlustamiseks?

- Hinnanud, kui kaua saate hakkama toidu vm esmatarbe ostuvõimaluseta
- Hinnanud, kui kaua saate hakkama elektri-, vee-, kütte- või sidevarustuseta
- Olete soetanud varusid hädaolukorras toimetulekuks
- Hinnanud elamu kõrgust üle merepinna või kaugust veekogust
- Kontrollinud koduste hädaolukorra-toiduvarude ajakohasust/kehtivust
- Hinnanud ja otsinud infot võimalikest riskidest oma kodukandis
- Hinnanud ohtliku ettevõtte kaugust oma töö- või elukohast
- Harjutanud kodus hädaolukorras tegutsemist
- Ei ole midagi teinud

16. Mõeldes oma peamisele elukohale - millised vahendid ja varud on Teil täna kodus olemas, et iseseisvalt hakkama saada?

- Esmaabitarbed (nt valuvaigisti, söetablett, plaastrid, vahendid põletushaava hooldamiseks)
- Hügieenivahendid (nt niisutatud puhastuslapid vms)
- Bensiin
- Elektrigeneraator
- Toiduvaru hästi säilivatest toiduainetest (nt kuivtoit ja konservid, köögiviljad, hoidised jms)
- Sularaha
- Tikud, tulelätmise vahendid
- Küünlad
- Puukütte pliit, balloongaasi pliit, grill või priimus toidu valmistamiseks
- Aku- või patareitoitega raadio
- Akupank, päikesepatarei, autolaadija või generaator
- Krooniliste haiguste hädavajalikud ravimid

- Tahkeküttega soojusallikas (nt. ahi, pliit, kamin)
- Mahutid joogivee varumiseks (hinnanguliselt 20 l pereliikme kohta)
- Ligipääs kaevule või muule joogivee allikale kodu lähimbruses
- Mitte midagi eelpool nimetatutst

17. Kas Teie perel on teine eluase või suvekodu, kus on võimalik ka talvel elada?

- Ei ole
- Jah on, see asub peamisest elukohast kuni 100 km kaugusel
- Jah on, see asub peamisest elukohast kaugemal kui 100 km

18. Milliseid probleeme on Teil esinenud hädaolukorra puhul toimetulekuks vajalike vahendite ja varude soetamisel?

- Majanduslik olukord
- Teadmiste puudumine
- Puudub hoiustamiskoht
- Reaalsete hädaolukordade puudumine
- Muu

19. Kui elekter kaob, kas teie kodus säilib võimalus eluruumi kütta?

- Jah
- Ei
- Ei tea

20. Millised alljärgnevatest on teil kodus olemas?

- Sõiduk
- Generaator
- Kütusevaru autole
- Kütusevaru generaatorile
- Mitte midagi eelpoolnimetatust

21. Millistest kanalitest eelistate saada infot kriisi kohta?

- Uudisteportaalidest
- Telerist
- Raadiost
- Riigi infotelefonilt 1247
- Asukohapõhise SMS-iga
- Valla facebooki-lehelt
- www.kriis.ee
- Muu

Iseloomustavad andmed.

22. Vanus

15-19

20-29

30-39

40-49

50-59

60-69

70 a rohkem

23. Sugu

Mees

Naine

24. Haridustase

Algharidus

Põhiharidus

Keskharidus

Kõrgharidus

25. Elukoht

Harjumaa
Hiiumaa
Ida-Virumaa
Jõgevamaa
Järvamaa
Läänemaa
Lääne-Virumaa
Pärnumaa
Põlvamaa
Raplamaa
Saaremaa
Tartumaa
Valgamaa
Viljandi
Võrumaa

26. Kas elate maal või linnas?

Maal
Linnas

27. Milline on teie elukoha tüüp?

Eramaja
Kahepereelamu
Ridaelamu
Korterelamu
Muu

Lisa 2. Vastanute pikaajaliste kriiside teadlikkuse ja valmisoleku indeks

		KAAL	SISENDVÄÄRTUS	INDEKS
TEADLIKKUS...	INDIKAATOR	20		9.75
... käitumisest	"jah" vastuste osakaal	6	21%	1.26
... ümberkaudsest olustikust	"jah tean" ja "jah mõnevõrra" vastuste osakaal	6	68%	4.08
... ümberkaudsest abist	"jah enamvähem tean kelle poole pöörduda" vastuste osakaal	6	44%	2.64
... teavitusmeetoditest	Teab peamisi meetodeid	1	96%	0.96
... mida kodust kaasa võtta	Teab peamisi asju	1	81%	0.81
TEGEVUSED...		40		11.8
Võimaluste hindamine kodust lahkumiseks	Vastuste osakaal	2	53%	1.06
Tutvunud hädaolukorra käitumisjuhendiga ja/või osalenud õppustel	Vastuste osakaal	4	42%	1.68
Lähinaabritega kontakteerumine tagamaks koostööd hädaolukorras	Vastuste osakaal	4	18%	0.72
... paika pannud kriisiolukorra plaani	"jah" vastuste osakaal	6	25%	1.5
Hinnanud kaua saate hakkama elektri-, kütte- või sidevahenditeta	Vastuste osakaal	2	46%	0.92
On soetanud varusid	Vastuste osakaal	6	53%	3.18
Kontrollinud koduste hädaolukorra toiduvarude ajakohasust/kehtivust	Vastuste osakaal	4	40%	1.6
Hinnanud ohtliku ettevõtte kaugust oma töö- või elukohast	Vastuste osakaal	2	11%	0.22
Hinnanud ja otsinud infot võimalikest riskidest oma kodukandis	Vastuste osakaal	4	17%	0.68
Harjutanud kodus hädaolukorras tegutsemist	Vastuste osakaal	6	4%	0.24
VALMISOLEK...		40		22.36
Vesi (võimalus hankida või varuda)	"ligipääs kaevule või muule joogivee allikale kodu ümbruses" osak.	6	48%	2.88

Toit	"minimaalselt 14 päevaks" ja "5-7 päevaks" osakaal	6	65%	3.9
Ravimid	"jah" osakaal	5	92%	4.6
Küte (sõltumatud võimalused kodu kütmiseks külmal ajal)	"jah" osakaal	5	59%	2.95
Toiduvalmistamine (alternatiiv toiduvalmistam.)	"jah" osakaal	5	62%	3.1
Side- välja (vooluvõrgust sõltumatu telefoni laadimise võimalus)	"jah" osakaal	4	65%	2.6
Side- sisse (patarei-/akutoitega raadio)	"jah" osakaal	4	42%	1.68
Generaatori ja kütusevaru olemasolu	"Generaatori" ja "kütusevaru generaatorile" vastanute osakaal	5	13%	0.65
KOKKU		100		43.91

Lisa 3. Kriisisündmuste seos magistritöö fookusega

SÜNDMUS	Kestus kriisi-halduse vaates	Pikaajaline tagajärg	Pikaajaline mõju mõjutatud isikule	Kriisi pikaajaline tagajärg siseturvalisusele	Sobib uurimis-fookusega jah/ei
Võõrriigi relvastatud rünnak/sõda	1 kuu-5aastat	Ulatuslikud inim- ja materiaalsed kaotused	Püsiv trauma, ümberasumine, elukvaliteedi langus	Riikliku julgeoleku oluline nõrgenemine	Jah
Majanduskriis	6 kuud- 4 aastat	Majanduslangus, tööpuudus	Sissetuleku vähenemine, elukvaliteedi langus, majandusliku turvatunde puudumine	Avaliku korra probleemid, suurenenud kuritegevus	Jah
Püsiv terrorioht	Lainetena. Tase muutub ent oht on pidev.	Süsteemne ohutunde suurenemine	Isikliku turvalisuse ja turvatunde vähenemine	Turvalisusmeetmete tugevdamine, ühiskondliku rahu häirimine	Jah
Pandeemia	6 kuud- 2 aastat	Tervishoiusüsteemi ülekoormus, majanduslikud häired	Tervise halvenemine ,psühholoogilised probleemid	Rahvastiku tervise ja majanduse kahjustamine	Jah
Õnnetus või leke lähedal asuvas tööstusettevõttes	8-72 h	Keskkonnanreostus, ohtlike ainete levik	Terviseriskid ,elukvaliteedi ajutine või pikaajaline langus	Keskkonna ja tervishoiu- ja sotsiaalsüsteemi ülekoormus	Jah, juhul kui tagajärjed on pikaajalised
Küberrünnakud, mis häirivad elutähtsate teenuste toimimist pikema aja jooksul	Mitu nädalat kuni kuud	Elutähtsate teenuste katkestus	Elutähtsate teenuste kättesaadavuse puudumine	Kriitilise infrastruktuuri haavatavus	Jah, kui tuntav mõju on pikaajaline
Erakordselt kuumad ja korduvate kuumaperioodidega suved	Mitu kuud	Ülekoormus tervishoiusüsteemile, põllumajanduskahjud	Terviseriskid ,elustandardi langus	Tervishoiu ja põllumajanduse sektorite kriis	Jah
CBRNE õnnetus	Mitu tundi kuni aastaid	Keemiline, bioloogiline või radioloogiline saastatus	Terviseriskid , võimalik evakueerimine	Ulatuslik hädaolukord, vajadus eriuksuste järele	Jah, kui mõju/tagajärjed on pikaajalised

Erakordselt külmad ja korduvate külmaperioodidega talved	Mitu kuud	Energeetika-süsteemi ülekoormus	Elamistingimuste halvenemine	Energiaturvalisuse küsimused	Jah
Pikaajalised üleujutused tiheasustusosal	Mitu kuud	Eluaseme kaotus, infrastruktuuri kahjustused	Elukvaliteedi langus, ajutine ümberasumine	Ulatuslikud infrastruktuuri taastamistööd	Jah
Korduvad raskete tagajärgedega tormid	Mitu päeva kuni nädalat	Infrastruktuuri kahjustused, elektrikatkestused	Ajutised eluraskused, elukvaliteedi langus	Energia- ja transpordisektori häired	Jah
Tulekahju/plahvatus/varing paljude kannatanutega	Mõnest tunnist kuni päeva-deni	Hoone või infrastruktuuri kahjustus	Trauma, eluaseme kaotus	Pigem puudub	Ei
Metsa- ja maastikutulekahju	Mõnest päevast nädalate-ni	Keskkonnakahjustused, elupaikade hävimine	Elukvaliteedi langus keskkonnakahjustuste tõttu	Pigem puudub	Ei
Vargused, sissemurdumised, kallaletungid	1 tund- 2 tundi	Isikliku ja varalise turvalisuse langus	Hirm, usaldamatuse suurenemine	Pigem puudub	Ei
Ootamatu rünnak avalikus kohas	Ühekordne sündmus 1h-24h	Avaliku turvalisuse küsimused, trauma	Hirm, psühholoogiline trauma, füüsilise turvatunde puudumine	Pigem puudub	Ei
Enda või lähedase haigestumine, surm	Vahetu	Isiklik lein ja trauma	Emotsionaalne ja sotsiaalne mõju	Puudub	Ei
Massiline korratus	Mõnest tunnist päevadeni	Avaliku korra rikkumine, varaline kahju	Hirm, turvatunde langus	Avaliku korra probleemid. Pikaajaline mõju pigem puudub	Ei
Liiklusõnnetus	Lühiajaline	Isikukahjustused, infrastruktuuri kahjud	Trauma, potentsiaalselt pikaajalised tervisekahjustused	Puudub	Ei
Keskkonna reostus sisemaal	Mõnest päevast	Keskkonnakahjustused,	Elukvaliteedi langus,	Pigem puudub	Ei

	kuudeni	elupaikade hävimine	terviseriskid		
Lumetorm	Mõnest päevast nädalateni	Transpordi ja liikluse häired, energia- jaotuse katkestused	Liikumispiirangud, elukvaliteedi langus	Pigem puudub	Ei
Loomataudi ulatuslik levik	Mõnest nädalast kuudeni	Põllumajanduslike loomade hukkumine, majanduskahjud	Toitumisala- ne ja majanduslik mõju	Puudub	Ei
Gaasileke, vingu- gaasi levik kodus	Vahetu	Terviseriskid , potentsiaalsed surmad	Tervise- kahjustused, trauma	Puudub	Ei
Õnnetus jää lagunemisel	Vahetu	Oht elule, potentsiaalsed surmad	Trauma, tervise- kahjustused	Puudub	Ei
Elektrikatkestus	2-7 päeva	Elektrienergia puudus, elutähtsate teenuste häirumine	Ebamugavustunne, elukvaliteedi langus	Pigem puudub	Ei